

ראמ"ה
הרשות הארצית
למידה והערכה בחינוך

משרד החינוך

חפציב"ה: חינוך פורמלי ציוני יהודי במדינות ברה"מ לשעבר

מחקר הערכת התכנית בשנה"ל תשע"ט

הובלת צוות המחקר:

ד"ר דוד רטנר – מנהל תחום מחקר יישומי בחינוך, ראמ"ה

צוות המחקר:

ליאת לב - שלם
ד"ר דמיטרי סקולסקי
עדי רחן

חשוון תשפ"א ♦ **אוקטובר 2020**

תוכן העניינים

4	רקע, מבוא ומטרות
4	רקע כללי
6	חינוך יהודי במרחב הפוסט-סובייטי
26	תוכניות הלימוד וחומרי הלמידה בתוכנית חפציב"ה
34	שאלות מחקר ההערכה
35	שיטה
35	מהלך המחקר
36	אוכלוסייה, דגימה ושיעורי השבה
38	כלי המחקר
39	מגבלות המחקר
40	מאפייני המשיבים
44	ממצאים
44	לימודי השפה העברית
54	תחום הדעת מורשת
63	עמדות המנהלים כלפי הוראת תחומי הדעת השונים
64	חינוך בלתי פורמאלי
67	עמדות כלפי התוכנית
71	אינדיקציות להשגת מטרות התכנית
80	דיון ומסקנות
86	ביבליוגרפיה
99	נספח 1: ממצאים בפילוח על פי מדינות
135	נספח 2: ממצאים בפילוח עפ"י רשתות חינוך

רקע, מבוא ומטרות

רקע כללי

תוכנית חפציב"ה (חינוך פורמאלי ציוני יהודי במדינות בריה"מ לשעבר) החלה לפעול ביחזמת משרד החינוך בשנה"ל תש"ן (1990). בשנים 1990-2002, פעלה חפציב"ה באמצעות לשכת הקשר ("נתיב") במימון משרד החינוך. בשנים 2003-2008 פעלה התוכנית בשיתוף ובאמצעות הסוכנות היהודית. החל משנת 2009 פועלת התוכנית באמצעות הסוכנות היהודית בשיתוף עם רשתות החינוך אורט, אור אבנר ושמע ישראל. הגוף האחראי על התוכנית מטעם משרד החינוך הוא אגף בכיר קשרי חוץ.

בשנת הלימודים תשע"ט התוכנית פועלת ב – 46 בתי ספר במדינות (לשעבר רפובליקות) הבאות: אוזבקיסטאן, אזרבייג'אן, אוקראינה, גיאורגיה, רוסיה, בלארוס, אסטוניה, לטביה, ליטא, מולדובה וקירגיזסטן.

מטרות התוכנית כפי שהוגדרו ע"י מוביליה במשרד החינוך:

א. טיפוח זהות יהודית ומורשת ישראל בקרב התלמידים ובני משפחותיהם, במסגרת הקהילה היהודית.

ב. טיפוח הזיקה, השייכות והמחויבות לעם ישראל, לארץ ישראל ולמדינת ישראל, בקרב התלמידים.

ג. עידוד העלייה לישראל והכשרת הדור הצעיר לקראתה. הכנת התלמידים לעלייה ולהשתלבות במערכת החינוך וההשכלה בישראל.

במסגרת התוכנית נשלחים לבתי הספר מורים-שליחים, אשר תפקידם הוא ללמד את מקצועות הליבה של התוכנית (עברית, היסטוריה יהודית ומסורת יהודית) וכן לקדם פעילויות בלתי פורמאליות בזיקה למדינת ישראל וללוח השנה היהודי (תוכנית יום העצמאות; בר/בת מצווה, שבתונים, חידונים ועוד).

בנוסף, מועסקים בבתי הספר מורים מקצועיים המלמדים את מקצועות התוכנית: שפה עברית, היסטוריה יהודית ומסורת יהודית. גם מורים אלה לוקחים חלק בארגון אירועים סביב חגים וקבלת שבת (בחומרי ההוראה המשמים את המורים בתוכנית נעסוק בהרחבה בהמשך).

צוות המטה אשר מוביל את התוכנית עוסק, בין היתר, באיתור, מיון, גיוס ושיבוץ המורים השליחים; בליווי והנחיה של המורים הפועלים במסגרת התוכנית; בארגון פעילויות של פיתוח מקצועי; הכשרה, השתלמויות, סמינרים וימי עיון (לרבות אינטרנטיים) וכן במפגשי פיתוח מקצועי למנהלי בתי הספר. מעבר לפעילות המתבצעת בבתי הספר (ובחלק מהמקרים: בקהילות שסביב בתי הספר), מדי שנה מתקיימים גם כמה פרויקטים החורגים מהמסגרת הבית ספרית: אולימפיאדת חפציב"ה – היא תחרות ידע במקצועות עברית, היסטוריה ומסורת יהודית שאירוע השיא שלה מתקיים בישראל;

פרויקט "מסע שלי לישראל" שבמסגרתו תלמידים לומדים על מדינת ישראל ומגיעים לארץ במסגרת סיור לימודי פרויקט "מסע שורשים איזורי" שבמסגרתה תלמידים לומדים את העבר המשפחתי והקהילתי שלהם; תוכנית "בתי ספר תאומים" שבמסגרתה בתי ספר שבתוכנית יוצרים קשר עם בתי ספר בישראל, דבר המאפשר מפגשי למידה משותפת ועוד.

במהלך שנה"ל תשע"ח פנה האגף הבכיר לקשרי חוץ לראמ"ה, הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, בבקשה להעריך את התוכנית. לאור בקשה זו החלה ראמ"ה בפיתוח מתווה מחקרי ולאחר איסוף מידע ראשוני במהלך שנה"ל תשע"ח, במהלך שנת הלימודים תשע"ט בוצע מהלך של איסוף מידע, אשר תוצאותיו מתוארות בדו"ח זה.

חשוב לציין כי הבקשה המקורית התמקדה באפשרות להעריך מחקרית את האפקטיביות/התרומה של התוכנית. זאת, בעקבות דו"ח מבקר המדינה (2017), שבו נכתב כך:

"...בשלוש מארבע תכניות שבהן התקיים שיתוף פעולה בין משרד רה"מ ומשרד החינוך עם הסוכנות והשקיעו בהן כ-200 מיליון ש"ח בשנים 2011-2015 - לא נקבעו יעדים מדידים ולא נבדקה האפקטיביות שלהן. לדוגמה: תוכנית חפציב"ה (חינוך פורמאלי ציוני יהודי בברית המועצות לשעבר) פועלת במשך שני עשורים וחצי והממשלה השקיעה בה מאות מיליוני ש"ח בשנים האלה..."

לאור העובדה שמדובר בתוכנית אשר פועלת כמעט כשלושה עשורים, ובתוך מורכבות ארגונית ומשפטית רבה (מדינות שונות, גילאים שונים, תוכניות שונות ברשתות שונות ובבתי ספר שונים ועוד), לא התאפשר להציע כאן מערך מותאם לבדיקה ישירה של אפקטיביות (מערך הכולל מדידות לפני ואחרי, קבוצות השוואה וכיו"ב). לפיכך, הוחלט על ביצוע של מחקר המתבסס על עמדות המשתתפים ובעלי העניין המרכזיים: מנהלים, מורים ותלמידים. המחקר בוחן סוגיות כגון: היבטים מרכזיים של הפעלת התוכנית, העמדות כלפיה בקרב המעורבים ובקרב בעלי העניין, תובנות בדבר התהליכים הפדגוגיים המתרחשים והחזקות והקשיים של התוכנית. כן ייעשה ניסיון לספק אינדיקציות באשר לתרומת התוכנית למשתתפים בה והמידה בה היא עומדת ביעדיה, אך כאמור, לא ניתן יהיה לספק תשובות חדש משמעות בדבר האפקטיביות שלה.

בפרק המבוא הנוכחי, נציג תחילה סקירת ספרות של חינוך יהודי במרחב הפוסט-סובייטי, בתוך ההקשר הכללי של מערכות חינוך במרחב גיאוגרפי-תרבותי-פוליטי זה. סקירה זו הינה חשובה כדי להבין את ההקשר ואת המורכבות הרבה שבתוכה פועלת התוכנית. סקירה זו גם תסייע לנו בהמשך בהבנת הנתונים ובפירושים.

לאחר מכן, יעסוק הפרק בנדבך חשוב של התוכנית: חומרי הלמידה המשמשים את המורים המלמדים עברית, היסטוריה ומסורת. נדבך זה חשוב גם הוא משמש רקע חשוב להבנת העמדות והתפיסות ביחס לתוכנית.

לאחר פרק המבוא נציג את שיטת המחקר וניגש ללב הדו"ח: עמדות התלמידים, המורים והמנהלים ביחס לתוכנית, כפי שנאספו בתשע"ט.

חינוך יהודי במרחב הפוסט-סובייטי

מערכות חינוך שקיימות היום במרחב חבר העמים, מאופיינות בהטרוגניות רבה מבחינה ארגונית, מבנית ופוליטית, אולם לכולן היסטוריה משותפת, שכן מקורן במערכת החינוך הסובייטית אותה נסקור להלן.

ראשית דרכה של מערכת החינוך הסובייטית היא בשנים שאחרי מהפיכת אוקטובר 1917, שאחריה עלתה לשלטון המפלגה הקומוניסטית והתקבלה ההחלטה כי מערכת החינוך כולה צריכה להיות תחת שליטה מלאה של המדינה. עקרון זה נשמר לאורך ההיסטוריה הסובייטית כולה, והביא לכך שמערכת החינוך בבריה"מ התאפיינה בריכוזיות ובהומוגניות (Tudge, 1991).

על אף המבנה הפדרטיבי הרשמי שבו לכל רפובליקה יש אוטונומיה במרה ההצהרתית, בסופו של דבר תלמידים ברחבי בריה"מ למדו על פי אותם הספרים ופחות או יותר באותו הקצב. אחדות וסנכרון אלו התייחסו הן למקצועות במדעי הטבע והן לכאלה במדעי הרוח. אומנם לכל רפובליקה סובייטית היה שר חינוך משלה, אלא שבפועל תכניות לימודים נקבעו באופן מרוכז על ידי הרשויות במוסקבה (McLean & Voskresenskaya, 1992).

מאפיין נוסף שהתהווה בראשית דרכה של מערכת החינוך הסובייטית ונשמר עד ימיה האחרונים מזוהה עם אידיאולוגיה קולקטיביסטית (Tudge, 1991). בנוסף לתכני לימוד פורמליים, השיח האידיאולוגי הועבר לתלמידים באמצעות תנועות נוער: "ילדי אוקטובר" (octiabriata) ו"פיונרים" אשר היו, הלכה למעשה, תנועות חובה, ונועדו לקבוצות גיל שונות. דגש הושם על הצטיינות בלימודים, אהבת עבודה קשה, כבוד למבוגרים ולקולקטיב וכן אחריות חברתית, נאמנות לערכי הקומוניזם ומוכנות להגן על המולדת הסובייטית.

מערכת החינוך הסובייטית ידעה גם שינויים. לרוב, אלה היו "שינויים מלמעלה", פרי המחשבה של ההנהגה הקומוניסטית (McLean & Voskresenskaya, 1992). בפרט, רפורמות משמעותיות ביותר נערכו בשנות ה-80, על רקע התיישנות מהירה של האידיאולוגיה הסובייטית, אשר הלכה והפכה למערכת "מאובנת" של סיסמאות חסרות משמעות (Serguei Oushakine, 2007; Serguei Alex). עם עלייתו של מיכאיל גורבצ'וב לשלטון ותחילת הפרסטרויקה (Oushakine, 2000; Yurchak, 2006), רפורמת חינוך החדשה הניחה נסיגה מערכים קולקטיביסטיים לטובת טיפוח ייחודיות של כל תלמיד ומתן דגש על ערכי האינדיבידואליזם. ברמת התכנים הנלמדים, נרשם מעבר מדגש על מקצועות בתחום מדעי הטבע לכאלה בעלי אופי הומניסטי. כמו כן, הנפח של מקצועות חובה הצטמצם ואילו שאר המקצועות ניתנו לבחירה של רשויות מקומיות או אפילו של בתי ספר נפרדים. לפיכך, בסוף ה-80 מערכת החינוך הסובייטית החלה לסגת במהירות מהקנון של תוכנית לימודים

אחידה (McLean & Voskresenskaya, 1992). הרפובליקות הסובייטיות קיבלו מידה רבה של אוטונומיה בקביעת תוכנית לימודים, ואכן החלו לקחת את המושכות לידיהן—תהליך שעמד בראשית התפתחותן של תכניות חינוך לאומיות במה שבקרוב יהפוך למדינות ריבוניות חדשות. הרפורמה מעולם לא הסתיימה: בריה"מ חדלה מלהתקיים כשהתכנון ההמשך של מערכת החינוך הסובייטית היה בעיצומו (McLean & Voskresenskaya, 1992).

בתוך תמונת מצב זו, החינוך היהודי בבריה"מ לשעבר ידע עליות וירידות חדות לאורך ההיסטוריה הסובייטית. בעשורים הראשונים לקיומה של בריה"מ, המדינה הקומוניסטית הצעירה הדגישה את חשיבות ההגדרה העצמית וההשכלה של קבוצות מיעוט אתניות. כפי שצוין לעיל, כל רפובליקה סובייטית זכתה למערכת חינוך נפרדת (מבחינה פורמלית), אולם גם קבוצות מיעוט ללא טריטוריה מוגדרת זכו לתמיכה בספרה של החינוך (Kravetz, 1980). אי לכך, ממשלת בריה"מ מימנה במלואה מערכת של בתי ספר יהודיים (רובם יסודיים), עם יידיש כשפת הוראה. בשנת 1931 כ-130,000 תלמידים למדו במוסדות הנ"ל (Gitelman, 2009). עם הזמן, מדיניות העידוד של הרב-גוניות התרבותית והאתנית בברה"מ החלה לדעוך. מאידך, יהודים עצמם פעמים רבות העדיפו לשלוח את ילדיהם לבתי ספר רגילים, עם רוסית כשפת הוראה. ראשית, למידה ברוסית העניקה לתלמידים יתרון בעת מעבר לבית ספר תיכון ואוניברסיטה. שנית, התרבות והשפה הרוסית לכשעצמן היו אטרקטיביות עבור רבים. לבסוף, ידיעת השפה והתרבות הנ"ל היו מובילות חברתית בחברה הסובייטית. ¹(Ibid.).

אחרי מלחמת העולם השנייה השתנה היחס של הרשויות כלפי היהודים לרעה. בתחום ההשכלה הגבוהה, למשל, יהודים סבלו מאפליה מוסדית. בפרט, הם היו מנועים מלהתחרות על קבלה ללימודים באוניברסיטאות מובילות על בסיס שווה עם מועמדים אחרים (Kravetz, 1980). באשר לבתי ספר יהודיים, הרי שאלה נסגרו כלל ולא נפתחו עד לשלהי בריה"מ. עדיין, התארגנות יהודית כלשהי בתחום החינוך המשיכה להתקיים. על פי אחד המקורות באינטרנט, בסוף שנות ה-70 במוסקבה תיפקדו כ-100 מורים לעברית ומורים נוספים עבדו גם בערים אחרות. יצוין, כי לימודים אלה התנהלו בתנאים מחתרתיים או מחתרתיים למחצה, מחוץ למערכת החינוך הבית-ספרי הרשמי (EJWiki.org, n.d.). לסיכום, ניתן להכליל ולומר כי במשך כחמישים שנה היהודים ברחבי בריה"מ לשעבר לא היו יכולים ולא נטלו חלק בחינוך יהודי פורמאלי. נעבור כעת לסקירה של חינוך יהודי בתוך ההקשר הכולל של מערכות החינוך במדינות בריה"מ לשעבר, שהן גם המדינות בהן פועלת כיום תוכנית חפציב"ה.

¹ כלומר, אם להיעזר במונחי פייר בורדיה, השפה והתרבות הרוסית היו בגדר הון תרבותי רב.

רוסיה

לאחר התפרקות בריה"מ בראשית שנות ה-90, מערכת החינוך הרוסית הייתה נתונה במשבר עמוק, חלק מהמשבר החברתי והכלכלי הכלליים. המדינה התאפיינה בריכוז כוח פוליטי והון כלכלי בידי מנהיגים מקומיים (Shlapentokh, 1996). בשנים אלו, הוצאות על מערכת החינוך נפלו בשליש, ויוקרת של מקצועות ההוראה ירדה. בתי הספר נתקלו בקושי של תחזוקה שוטפת ושירותי רווחה לתלמידים הצטמצמו באופן דרמטי (Silova, 2009). במקביל, ההנהגה הרוסית ביקשה לאמץ את מה שכונה, באופן עמום, "ערכי המערב"—דהיינו, ערכים של חופש, אינדיבידואליזם ושאיפה לעצמאות כלכלית. אי לכך, התהליך של גיבוש תוכנית הלימודים הבית-ספריים עבר דה-צנטרליזציה משמעותית. במקום תוכנית לימוד אחידה, נוצרו מספר תכניות חינוך חלופיות (Viazemsky, 2013).

ספרי לימוד גם הם הציגו מבחר: מעתה בתי הספר יכלו לבחור ממספר רב של ספרי לימוד. כאמור, ליברליזציה זו של תהליך הלימודים לא נבעה מטעמים אידיאולוגיים בלבד, אלא נגזרה מהיחלשות הפוליטית והדלות הכלכלית של הרשויות במוסקבה. על כן, כשהחל משנות האלפיים בתוך הציבור הרוסי וכן בתוך מערכת החינוך עצמה החלו להישמע קולות של התנגדות לתהליכי השינוי של שנות ה-90—הייתה זו התנגדות הן אידיאולוגית והן כזאת המופנית למצב הכלכלי העגום של מערכת החינוך הרוסית. לקראת סוף העשור הראשון של שנות האלפיים, כשני שלישים מאוכלוסייה הביעו אכזבה וחוסר אמון במערכת החינוך הרוסית (Minina, 2018). על כן, באותן שנים מערכת החינוך החלה בנסיגה מהגישה הליברלית, ונעה יותר לכיוון של סטנדרטיזציה ואחידות (Minina, 2018).

כיום, החינוך בפדרציה הרוסית מנוהל על ידי החוקה (סעיף 43) שקובעת, בין השאר, כי לכלל אזרחי רוסיה הזכות לחינוך טרום-בית-ספרי וכן להשכלה תיכונית כללית ותיכונית מקצועית חינוך. החוק קובע כי עד גיל 15 החינוך הוא חובה. בנוסף, עד גיל 18 כלל האזרחים רשאים ללמוד ללא עלות בבתי הספר התיכוניים. האחריות על מילוי חובת החינוך מוטלת על כתפי ההורים. המדינה, מצידה, מחויבת לתכנון תכניות הלימודים, קביעת סטנדרטים ושמירה על איכות ההוראה במוסדות החינוך (Roudik, 2016a).

מבחינה ארגונית, מערכת החינוך מנוהלת על ידי משרד החינוך והמדע (Ministerstvo Obrazovaniya i Nauki), אשר קובע סטנדרטים של חינוך; מפתח תכניות חינוכיות ומבצע רגולציה בתחום החינוך בהתאם להחלטות הממשלה. מעבר ומתחת למשרד הפדרלי במוסקבה, קיים גם מספר רב (85) של משרדים מקומיים. על פי הגדרתו של אתר המשרד החינוך והמדע, תפקידם העיקרי הוא בקרה על מוסדות חינוך מקומיים. בנוסף, גופים אלה אחראים גם על יישום תכניות חינוך ממלכתיות בתחומי השיפוט שלהם (The Ministry of Education, n.d).

על פי סעיף 5 של החוקה, רוסיה היא מדינה פדרלית בעלת משטר רפובליקני, המורכבת מ-85 "סובייקטים": רפובליקות, מחוזות, ערים בעלות מעמד פדרלי ועוד. אלה נהנים ממידה של אוטונומיה, שבאה לידי ביטוי בקיום ממשל מקומי על שלושת זרועותיו. חינוך מהווה אחד מתחומי עיסוק של הממשל המקומי. לפיכך, מדיניות החינוך ברוסיה מתנהלת בשתי רמות: הפדרלית והמקומית. מידת האוטונומיה המעשית של ה"סובייקטים" נתונה לשינויים היסטוריים ונראה כי בשנים האחרונות נמצאת במגמה של ריכוז השלטון במרכז הפדרלי במוסקבה. זאת ועוד, החל משנת 2000 לערך מדיניות הממשלות היא לחזק את השפה הרוסית, פעמים רבות על חשבון שפות מקומיות (Zamyatin, 2015).

לראיה, מתוך כ-100 שפות המדוברות בפדרציה הרוסית, בשנת 2015 רק 18 היו שפות שניתנו בהן שירותי החינוך, ואילו בשנה אחרי זה מספר שפות הוראה ירד ל-13, כאשר הציפיה היא שמספר שפות הוראה הבית-ספרית תמשיך להצטמצם גם בעתיד (RIA-novosti, 2018). גם בתחום הוראת היסטוריה נוכחת גישה המבליטה היסטוריה רוסית על פני נרטיבים מקומיים (Mishina, 2016).

על רקע המגמה המתוארת לעיל של דחיקת הוראת ייעודית למיעוטים, נראה כי הקהילה היהודית דווקא לא נתקלת באותה מידה של קשיים במה שנוגע לביטוייה התרבותיים ונראה כי בשנים האחרונות המוסדות היהודיים ברוסיה נהנים מצמיחה בתמיכתה של הממשלה. במוסקבה וסנקט-פטרבורג נפתחים בתי כנסת ומרכזי תרבות יהודית. ב-2012 במוסקבה נפתח המחזיאון ליהדות ולסובלנות, מהגדולים מסוגו באירופה, אשר מציג תערוכות המוקדשות להיסטוריה של העם היהודי, תוך שימוש בטכנולוגיות מולטימדיה מהמתקדמות בעולם (ולצד זאת נציין כי תפיסות אנטישמיות עודן רווחות; כחמישית מהציבור מדווחים כי מזדהים עם תפיסות כאלו. Alt Miller, 2017).

בשטחה של רוסיה פועלים עשרות רבות של מוסדות חינוך יהודי-החל מגני ילדים, דרך בתי ספר, ואף כמה מוסדות להשכלה גבוהה (Lipich, 2009). בין ארגונים יהודיים הפועלים בתחום החינוך אפשר למנות את פדרציית הקהילות היהודיות ברוסיה (FEOR)—ארגון המזוהה עם חב"ד שפועל בפדרציית הרוסית מאז 1999. לפי נתוני הארגון, בשנת 2015 פעלו תחת חסותו "מעל 150 מוסדות חינוך, לרבות שני מוסדות להשכלה גבוהה, 30 מוסדות לחינוך כללי [דהיינו, בתי ספר], 94 בתי ספר של יום ראשון, 28 גני ילדים" (Interfax, 2015). על פי דיווח הפדרציה, בסך הכול במוסדות החינוך שלה לומדים כ-15 אלף תלמידים.

עוד בהקשר זה כדאי לציין גם את הקונגרס היהודי-רוסי (REK)—הארגון היהודי החילוני הגדול ברוסיה. לפי הנתונים שעולים מהאתר של REK, הקונגרס משקיע את מירב מאמציו בתחום ההשכלה הגבוהה. באשר לבתי הספר, הרי שמטעמו של הארגון פועלים שני מוסדות חינוך כאלה—בפטרבורג ובמוסקבה (Rossiiskij evrejskij kongress, n.d).

מבחינת בתי ספר הפועלים במסגרת תוכנית חפציב"ה, הרי שמדובר ב – 16 בתי ספר, בפריסה גיאוגרפית רחבה. על פי הידוע, בכלל המוסדות הלימודים מתקיימים בשפה הרוסית.

אוקראינה

במהלך שניים וחצי העשורים שחלפו מאז פירוקה של ברית"מ, מערכות חינוך לאומיות במדינות העצמאיות שקמו אחרי 1991 עברו שינויים ורפורמות אינטנסיביות. אחת הסיבות העיקריות לכך נעוצה בהיותו של חינוך אמצעי חשוב של בניית לאומיות (Korostelina, 2010; Wertsch, 2008). בפרט, ספרי הלימוד של מקצוע ההיסטוריה שימשו את האליטות הפוליטיות בכינון דפוס מסוים של זהות לאומית.

באוקראינה, התהליך של כינון זהות לאומית בכלל, ובאמצעות מערכת החינוך בפרט, כרוך במחלוקת חריפה, זאת משום שבניית האומה והממלכתיות האוקראינית לעיתים קרובות מתפרשת כהתליכים שפוגעים בזכויות אתנו-לאומיות של הקהילות הלא-אוקראיניות המתגוררות בשטחה של המדינה.

כבר החל משנות ה-90 הרשויות במדינה שמו דגש חזק על בניית הזהות האוקראינית על ידי ההפרדה שלה מזו הרוסית—ודגש זה מצא לו ביטוי מלא בהוראת ההיסטוריה בבתי הספר. בעוד שבברית"מ וברוסיה ההיסטוריה של אוקראינה הוצגה כחלק מההיסטוריה האחדות של העמים הסלאביים והאחרים בהובלת האומה הרוסית, הרי שבספרי הלימוד באוקראינה הפוסט סובייטית ההיסטוריה של האומה האוקראינית הוצגה כהיסטוריה כיבוש של קהילה אוקראינית בעלת אוריינטציה אירופאית, על ידי אומה רוסית בעלת אוריינטציה אסיאתית (Korostelina, 2010).

שינוי גדול אף יותר מזוהה עם מעבר ההוראה לשפה האוקראינית. חרף העובדה כי בראשית שנות ה-2000 כשליש מאזרחי אוקראינה הגדירו רוסית כשפת אמם, וכמחצית מהאוכלוסייה דיברו ברוסית בחיי היום-יום (Kulyk, 2013), מערכת החינוך במדינה דגלה ב"אוקראיניזציה" מהירה של בתי הספר: בשנת 2006 כ-82% מבתי ספר התנהלו בשפה האוקראינית.

החל משנת 2014, בעקבות הכיבוש של חצי האי קרים על ידי רוסיה ותמיכתה במורדים בלוהנסק ובדונייצק, התעצם הסנטימנט הלאומני במדינה. על רקע זה, המשיכה מערכת החינוך האוקראינית לייצב את עצמה כמערכת לקידום מרכיבי לאומיות אוקראינית, למרות שהדבר חשף אותה לביקורת בדבר הפגיעה בזכויות של מיעוטים אתניים. בעיקר, הכוונה כאן לרפורמת מערכת החינוך הגדולה של שנת 2017 והשלכותיה. הרפורמה משנה הן את משך הלימודים מ-11 ל-12 שנים; מציגה שינויים במבנה ארגוני של מערכת החינוך; מציגה מסלולי לימוד חדשים; מאפשרת לבתי ספר לבנות תוכנית לימודים עצמאית, קובעת מערכת יחסים חדשה בין מורה לתלמידים; מעלה משכורת של הסגל הבית ספרי, ובאופן כללי, שואפת להתקרב לסטנדרטים אירופאיים. עם זאת, אחד הסעיפים של החוק -סעיף 7 -מציג את השפה האוקראינית כשפת חובה בבתי ספר החל מחטיבת ביניים, ואילו השפות של בני מיעוטים מפסיקות להיות שפות הוראה ובמקום זאת הופכות לשפות שרק

נלמדות בתור תחום דעת (Tulup, 2017). כצפוי, החלטה זו הביאה לתגובה חריפה מצד רוסיה, מצד מדינות שכנות אחרות אשר מיעוטים לאומיים שלהן מתגוררים באוקראינה (רומניה, הונגריה, יוון, פולין ובולגריה – Tulup 2017) ואפילו לגינוי מצד הפרלמנט האירופי (Sasse, 2017).

למרות הגינויים, הרשויות באוקראינה ממשיכות לעמוד על שלהן. החוק נחתם על ידי נשיא אוקראינה פורושנקו בשנת 2017, והרפורמה נכנסה לתוקף באותה שנה. היישום של הרפורמה היה אמור להתחיל בשנה"ל 2018 – 2019 וצפוי להימשך עד להשלמתו המלאה בשנת 2030 (Andronik, 2018).

מבחינה לגאלית, מתבססת מערכת החינוך האוקראינית על חוק החינוך החדש השנוי במחלוקת שכבר נדון לעיל. מלבד חוק זה, החינוך באוקראינה מעוגן בחוקת המדינה, אשר סעיף 53 שלה קובע כי השכלה תיכונית הינה חובה, וניתנת ללא עלות. החוקה (אותו הסעיף) מבטיחה לבני מיעוטים אתניים את הזכות ללמוד בשפת האם או לחילופין ללמוד את שפת האם במסגרת החינוך היסודי.

כמו ברוסיה, כך גם באוקראינה פועל מספר רב יחסית של בתי ספר יהודיים. על פי המידע המתקבל, נראה כי בין הארגונים הבולטים בתחום החינוך היהודי נמצאים: הפדרציה של הקהילות היהודיות של אוקראינה, המזוהה עם חב"ד. ארגון זה מתפעל מערך של מוסדות חינוך שונים, לרבות גני ילדים, בתי ספר ואף מוסדות להשכלה גבוהה. בפרט, "לפדרציה" מעל 20 בתי הספר ברחבי אוקראינה. על פי האתר של הפדרציה, בתי הספר מציעים "מדרגה הבאה [אחרי גני ילדים] ברכישת השכלה ראויה ברוח היהדות" (Federatsija evrejskich obsh'in Ukrainy, n.d). כפי שעולה מאתרים של חלק מבתי ספר אלה ניתן להסיק כי לצד תכני לימוד ארציים, מוסדות אלה מציעים גם תכנים העוסקים בהוראת יסודות של הדת והמסורת היהודית, וכן שיעורים בעברית. רשת בית ספרית נוספת בעלת נוכחות באוקראינה היא רשת אורט. לאורט 15 מרכזי לימוד, כשכמחצית מתוכם מתפקדים על בסיס בתי ספר יהודיים. מלבד המקצועות הרגילים, בתי ספר אלה מציעים תכנים יהודיים, כגון עברית, מסורת יהודית, היסטוריה יהודית (ORT v Ukraini, n.d).

בנקודה זו עולה השאלה: כיצד בתי ספר אלה יושפעו מהרפורמה החדשה? בהתבסס על הידע הקיים, סביר להניח כי טיב ומידת ההשפעה השלילית של הרפורמה על בית ספר יהודי נתון יהיו תלויים בשפת ההוראה שהייתה מקובלת באותו בית הספר עד כה. כזכור, הרפורמה לא שוללת מבתי ספר של מיעוטים ללמד תכנים ייחודיים, אבל כן קובעת כי שפת ההוראה תהיה אוקראינית (החל מחטיבת ביניים). בתי ספר יהודיים שההוראה בהם מתקיימת בשפה הרוסית, עלולים למצוא את עצמם במידה זו או אחרת מול קשיים עקב דרישת המעבר להוראה באוקראינית. לעומת זאת, בתי ספר יהודיים ששפת ההוראה בהם מלכתחילה הייתה אוקראינית—מן הסתם לא ייפגעו מהרפורמה. באשר להשפעות האחרות של הרפורמה החדשה, הרי שכאן לא ניתן עדיין להציע תחזיות, מה גם שהרפורמה עצמה רק מתחילה להיכנס לתוקף, ואין לדעת אם היא תיושם במלואה. במסגרת תוכנית חפציב"ה פועלים באוקראינה 18 בתי ספר בפריסה גיאוגרפית רחבה.

בלארוס

בשונה ממדינות אחרות במרחב הפוסט-סובייטי, בלארוס העניקה לרוסית סטטוס של השפה הרשמית לצד בלארוסית, ולמעשה אפשרה לה להפוך לשפה הדומיננטית בספירה הציבורית בכלל ובתוך מערכת החינוך הבית-ספרית בפרט (Giger & Sloboda, 2008).

אומנם, בתחילת דרכה של בלארוס כמדינה ריבונית, קיבלה השפה הבלארוסית יחס מועדף מצד הרשויות (Ulasjuk, 2011) ובין השנים 1991-1994 אחוז בתי ספר עם הוראה בבלארוסית עלה ללא הפסקה והגיע ל-66.7% (Ulasjuk, 2011).

ברם, מגמה זו לא ארכה שנים. בשנת 1995 התקיים משאל עם בנושא הכרה ברוסית כשפה הרשמית השנייה ו-83% מהמצביעים השיבו בחיוב (Giger & Sloboda, 2008). תוצאות המשאל, עם עלייתו לשלטון של אלכסנדר לוקשנקו, אשר ייצג בעיקר את אלה המעוניינים בהישארות ביחסי חסות עם השכנה המזרחית הגדולה רוסיה, סימלו שינוי במגמה. כבר בשנת 1995, 62% מתלמידי שנה א' למדו ברוסית בהשוואה לרבע בלבד ב-1994 (Ulasjuk, 2011). כיום, למרות שמבחינה חוקית בלארוסית ממשיכה להיות השפה הרשמית הראשונה, הלכה למעשה השפה הרוסית נהנית מדומיננטיות מובהקת, במדינה בכלל ובבתי הספר בפרט. בין הסיבות לכך ניתן למנות את התפיסה של הרוסית כ"שפה עירונית" לעומת בלארוסית כ"כפרית" (Giger & Sloboda, 2008); רוסית, בניגוד לבלארוסית, היא שפת אקדמיה (Ulasjuk, 2011); ובאופן כללי - שלטון לוקשנקו מבוסס על סנטימנט פרו-רוסי (Giger & Sloboda, 2008).

מערכת החינוך הבלארוסית מתנהלת על פי הסעיפים 49 ו-50 בחוקה. עפי" הראשון, לכל אזרח הזכות להשכלה תיכונית חינם; ועל פי השני, לבני מיעוטים אתניים זכות לבחור שפת הוראה וחינוך.

הלימודים בבתי הספר בבלארוס מתקיימים על פי תוכנית לימודים אחידה, ומשתמשים באותם ספרי לימוד, על לי פי הנחיות של משרד ההשכלה הבלארוסי (Mel'nikova, 2014). מלבד בתי ספר כלליים, מערכת החינוך הבלארוסית מציעה בתי ספר מקצועיים; מוסדות עם תכניות לימוד ניסיוניות, ובתי ספר המיועדים למיעוטים אתניים (obrazovanie.by, n.d). רובם המכריע של המוסדות הם ציבוריים ובתי ספר פרטיים הם מעטים ושכר הלימוד בהם עומד על 300-500 יורו לחודש (Mel'nikova, 2014).

מבחינת בתי ספר למיעוטים אתניים/לשוניים, קיימים בתי ספר או כיתות עם לימודים בפולנית, ליטאית ועברית (Bilyk & Ural'skij, ; Doleva, 2011). מספר של מוסדות לימוד אלה אינו גדול. Ulasjuk מדווחת על 2 בתי ספר פולניים ו-2 ליטאים (2011) בלבד ואף מוסיפה כי הרשויות התנגדו

לבקשות להקים בתי ספרי פולניים נוספים. מקורות אינטרנטיים עם כתובת בלארוסית מספרים על כך שבתי ספר לבני מיעוטים קיימים, אולם לא מפרטים מה מספרם.

נראה כי הנוכחות של בתי הספר היהודיים בבלארוס הינה יותר קטנה מזו שברוסיה ואוקראינה. במסגרת חפציב"ה פועלים בבלארוס שני בתי ספר, האחד בעיר מינסק והשנייה בפינסק. בית הספר במינסק הוא למעשה מספר כיתות הפועלות במסגרת בית ספר תיכון רגיל, ומציעות לתלמידים לימודי עברית ומסורת ישראל (Jews.by, 2013). על פי אחד המקורות, בית הספר בפינסק פועל תחת חסותה של קרן לאודר (interfax.by, 2008). מהאתר של בית הספר בפינסק עולה כי מדובר בפנימייה שפועלת במתכונת של בית ספר פרטי, כלומר מציעה מגוון שירותי מעטפת כמו טיולים, ארוחות וכדו'. בית הספר פועל לפי תוכנית לימודים בלארוסית אחידה, אך בנוסף מלמדים בו גם עברית ומסורת. על פניו, הלימודים בבית הספר פתוחים לכולם, אולם לשם מימון לימודים מלא המועמדים נדרשים להציג פספורט של האם, של סבתא מצד האם ו"מסמכים נוספים לפי דרישה" (Izrail'skaja sem'ja, n.d.).

מולדובה

מאז שנת 1989, שבה הוכרזה השפה המולדובנית² כשפה הרשמית של מולדובה—מערכת החינוך במדינה עוברת בהדרגה מרוסית למולדובנית כשפת הוראה וכבר בשנת 2000 כשני שלישי מבתי ספר לימדו במולדובנית (StateUniversity.com, n.d.).

אחד הגורמים החשובים בהיסטוריה הפוסט-סובייטית של מערכת החינוך במולדובה היא קרבה גיאוגרפית, פוליטית ותרבותית לרומניה. אי לכך, לאורך שנות ה-90 מספר רב של ספרי לימוד ברומנית נתרמו למולדובה על ידי השכנה המערבית שלה.

השנים הפוסט-סובייטיות במדינה מאופיינות בקשיים כלכליים וקשיים אלה לא פוסחים על מערכת החינוך הבית ספרית. בבתי ספר רבים חסרות תשתיות בסיסיות כגון חימום מרכזי. בשנת 2008 למעלה מ-40% של הבניינים דרשו שיפוץ יסודי (Shipman, 2015). עם זאת, יחסית ליכולותיה הכלכליות, מולדובה משקיעה במערכת החינוך אמצעים רבים. למשל, על פי חישובים אחדים, בשנת 2012 הוצאותיה על החינוך עמדו על 85% מהתוצר המקומי הגולמי—הוצאות גבוהות בהשוואה בין-לאומית (TheGlobalEconomy.com, n.d.).

מבחינה חוקתית, החינוך המולדובני הבית-ספרי מעוגן בסעיף 35 של החוקה ובחוק החינוך. אלה קובעים כי המדינה מתחייבת להשכלה תיכונית חנם, כאשר הלימודים בכיתות 1 עד 9 הם חובה. החינוך הממלכתי מוגדר כחילוני, אך המדינה מחויבת לחופש חינוך דתי (לא ממלכתי). על פי

² שפה זו הלכה למעשה זהה לרומנית.

החוקה, המדינה מבטיחה בחירת שפת לימודים "בהתאם לחוק", כאשר לימוד של השפה הרשמית מתקיים בכל מוסדות החינוך בכל הרמות.

ניהול ופיתוח של החינוך במולדובה מופקד בידי מספר גופים. המועצה לתכניות לימוד ולהערכה מפתחת אסטרטגיות חינוך ומשרד החינוך עוסקים ברפורמות של תכנית לימודים ויישום אסטרטגיות חינוכיות ברמה הלאומית. ברמה האזורית, החינוך מנוהל על ידי דירקטוריונים לחינוך (UNESCO, 2011). בפועל, החינוך הבית-ספרי במולדובה נמשך לאורך 12 שנים: יסודי (כיתות 1-4); חטיבת ביניים (כיתות 5-9) ותיכון (כיתות 10-12) (Shipman, 2015).

בשנת 2014 הממשלה אישרה את תוכנית "אסטרטגיית 2020" שנועדה להפוך את החינוך ליותר יעיל, מותאם אישית לכל תלמיד ושם דגש על מיומנויות למידה על מנת להכשיר אזרחים צעירים לסביבה המשתנה של המאה ה-21 (MOLDOVANEWS, 2017; Moldavskie Vedomosti, 2018). במה שנוגע לחינוך למיעוטים אתניים, הרי שכאן נודעת בולטות למיעוט הרוסי. החינוך הבית-ספרי ברוסית במולדובה מוצע בכל הכיתות, מכיתה 1 עד 12. מעניין כי שיעור התלמידים שלומדים בבתי ספר עם שפת הוראה רוסית עולה בהרבה על שיעור הרוסים במדינה (Minority Rights Group International, 2018).

הקהילה היהודית ברפובליקה המולדובנית מונה, לפי חישובים שונים, מ-3.5 עד 20 אלף איש (UNESCO, 2011). שני בתי ספר יהודיים מתפקדים בעיר הבירה קישינב. אלה הם בית הספר הטכנולוגי של אורט על שם בנימין זאב הרצל ובית ספר עיוני כל שם רמב"ם, המשתייך לאותה הרשת (World ORT, 2016).

המדינות הבלטיות: כללי

עפ"י הספרות האקדמית, שלוש המדינות הקרויות "המדינות הבלטיות" עוברות בשנים שאחרי התפרקות בריה"מ תהליכים פוליטיים-חברתיים דומים ואלו משליכים גם על תחום החינוך. נתייחס תחילה לשלוש המדינות כמקשה אחת, ולאחר מכן לכל אחת מהן בנפרד.

מאז סוף העידן הסובייטי, המדינות הבלטיות ביקשו להשתלב בתוך האיחוד האירופי בהקדם האפשרי, ולהתרחק ככל הניתן מתוך תחום ההשפעה החברתית, הפוליטית והתרבותית של רוסיה. דגש חזק הושם על טיפוח הלאומיות הלוקאלית. ספציפית, במה שנוגע לחינוך, מאז תחילת שנות ה-90 באסטוניה ובלטביה התחילו ברפורמה דרסטית של הצגת אסטונית ולטבית בבתי ספר כשפת ההוראה. חוק ההשכלה האסטוני אף דרש כי עד שנת 2003 בכלל בתי הספר של המדינה הלימודים יתקיימו בשפה האסטונית בלבד. כך גם בלטביה, השאיפה הייתה לעבור להוראה בלטבית בלבד בבתי ספר התיכונים לקראת שנת הלימודים 2004-2005 (Ozolins, 2003).

מבחינת המיעוט (הרוסי בעיקר) במדינות אלו, קו מדיני זה נתפס כהפרה בוטה של זכויותיו והדבר גם גרם לכעס ברוסיה. כתוצאה מכך, בשנת 1993 רוסיה פרסמה דוקטרינה צבאית שהתירה לפלוש

למדינות פוסט-סובייטיות במידה ויתברר כי אלה מובילות מדיניות שמשפילה את המיעוט הרוסי (Adrey, 2005). האיחוד האירופי ו-NATO, שני ארגונים שאליהם מדינות בלטיות שאפו להצטרף, ביקשו ליצור תנאים שיאפשרו לתווך ולרסן את המתח שנוצר בין המדינות בלטיות לבין רוסיה, ועל כן כניסתן של מדינות אלה לאיחוד הותנתה במספר תנאים הנוגעים ליחס מכבד כלפי והתחשבות בצרכים תרבותיים (לרבות הזכות לחינוך) של המיעוטים. המדינות הבלטיות נענו בחיוב. מספר הסכמים נחתמו בנושא, מספר ועדות מטעם האיחוד האירופי ביקרו במדינה, ומצאו כי באופן כללי, המדינות הבלטיות עושות מאמצים סבירים על מנת למנוע הפליית המיעוט הרוסי, אם כי, המצב משאיר מקום רב לשיפור (Ozolins, 2003). בסופו של דבר, מיעוט דוברי רוסית במדינות הבלטיות עדיין נוטה לתחושות של ניכור ולסנטימנטים בדלניים (Cheskin, 2015).

אסטוניה

מערכת החינוך האסטונית מדורגת בין המצטיינות בעולם במה שנוגע להישגי תלמידיה. במחקר הבינלאומי PISA לשנת 2015, אסטוניה דורגה במקום השלישי מבין כלל המדינות המשתתפות, ובמקום הראשון באירופה בהישגי תלמידים בני 15 במדעים; במקום השישי בקריאה, ובמקום התשיעי בהישגים במתמטיקה (Jackson & Kiersz, 2016; OECD, 2018). כיתות הלימוד באסטוניה הן בין הקטנות ביותר במדינות ה-OECD: 16 בלבד, לעומת 24 בממוצע בארגון (OECD, 2014). בתי הספר באסטוניה נהנים ממידה רבה של אוטונומיה בקביעת תכניות, אך עם זאת צריכים לפעול בהתאם לתוכניות מסגרת ולעמוד בסטנדרטים אחידים של הישגים נדרשים. חלק מההצלחה ניתן אולי לייחס גם לגילו הרבה של בית הספר כמוסד חברתי, אשר מונה כמה מאות שנים, וכן להדגשת הערכים של קפדנות והתמדה בתרבות האסטונית (Hatch, 2017).

מערכת החינוך הבית ספרי באסטוניה מתנהלת על פי מספר יסודות חוקתיים. סעיף 37 לחוקה האסטונית, אשר קובע כי השכלה בית ספרית היא חינוך חובה עד ל"רמה המפורטת בחוק"; מתיר קיום בתי ספר פרטיים; קובע כי לכולם הזכות לקבל חינוך באסטונית ומשאיר אופציה לקבל חינוך גם בשפת מיעוט (על פי החלטת מוסד לימודים); מעניק להורים את הזכות להחליט על סוג הלימודים עבור ילדיהם. חוק חינוך (Educational Act) של רפובליקת אסטוניה מפרט את מבנה ההשכלה, לרבות תעודות, מבחנים, גילאי חינוך חובה וכו' (Teichmann, Läänemets, & Ruutmann, 2014).

רובם המכריע של בתי הספר האסטוניים הינם ציבוריים. כ-5% מבתי הספר נמצאים בבעלות פרטית. חלק מבתי ספר אלה הינם בעלי אפיון דתי. מוסדות אחרים הם בתי ספר בין-לאומיים. לבסוף, חלק מבתי הספר מאורגנים על ידי קבוצות הורים שמסיבה זו או אחרת לא מרוצים מבתי ספר ציבוריים באזור מגוריהם (Hatch, 2017). חובת הרשויות לתמוך בבתי ספר פרטיים מדי פעם

עולה בתור נושא של דיון, בעיקר בשל חוסר רצון של הרשויות המקומיות לקחת על עצמן סבסוד חלקי של תפקוד בתי הספר הפרטיים (ERR.ee, 2016). על פי אחד המקורות סבסוד בתי הספר על ידי הרשויות הולך להצטמצם ואף להיעלם החל משנת 2019 (SPUTNIK, 2016). עם זאת, לפי שעה תמיכת הרשויות ממשיכה להיות בעינה.

המיעוט הגדול ביותר באסטוניה הוא המיעוט הרוסי: באסטוניה מתגוררים כ-300 אלף דוברי רוסית—כ-30% מאוכלוסיית המדינה (de Pommereau, 2018). בתי הספר עם רוסית כשפת הוראה מציגים בעקביות תוצאות פחות טובות מאלה עם אסטונית כשפה עיקרית (Hatch, 2017). נכון לשנת 2014 באסטוניה פעלו 62 גימנסיות שבהן השפה הרוסית היתה שפת ההוראה. אולם כיום, לדברי ראש עמותת "בית ספר רוסי באסטוניה" - האסטונית הפכה לשפת הוראה בכלל הגימנסיות במדינה (E. Antonov & Rusakov, 2017). מצב דברים זה מייצר אי-שביעות רצון בקרב המיעוט הרוסי ובין השאר גורר תביעות משפטיות. למשל, בית משפט מחוזי (Circuit court) בטאלין ב-2016 דחה תביעה של הורי תלמידים כנגד הפיכת האסטונית לשפת הוראה עיקרית בבתי ספר אחדים בהם רוב התלמידים הינם רוסים אתניים דוברי רוסית כשפת אם (Roudik, 2016b). כיום הנושא של ההוראה ברוסית באסטוניה נמצא בבחינה בבית הדין האירופי לזכויות האדם (Antonov & Rusakov, 2017).

הקהילה היהודית באסטוניה היא קטנה למדי. על פי נתוני הקונגרס היהודי העולמי היא מונה כ-2,500 נפשות בלבד (World Jewish Congress, n.d). במסגרת חפציב"ה פועל באסטוניה בית ספר אחד, בעיר הבירה טאלין. זהו בית ספר ותיק שנפתח בשנת 1924, נסגר בעת מלחמת העולם השנייה ונפתח מחדש בשנת 1990. על פי אתר בית הספר, מלבד תוכנית הלימודים הרגילה, בית הספר מציע לתלמידיו תכנים יהודיים: עברית, מסורת, היסטוריה וספרות (Tallin Jewish School, n.d). אתר הבית ספר מציין כי שפת ההוראה בבית הספר היא רוסית (Tallin Jewish School, n.d), סוגיה משמעותית לאור מדיניות ה"אסטוניזציה" של המדינה בשנים האחרונות.

לטביה

בהשוואה בינלאומית, הישגיה של לטביה הינם צנועים בהרבה. למשל, הישגי בני 15 במתמטיקה נמצאים מתחת לממוצע במדינות OECD וקרובים לממוצע במדינות אלה במדעים (OECD, 2017b). המשבר הכלכלי הגלובאלי של 2008 הכה בלטביה חזק במיוחד. ללטביה קושי בהענקת חינוך דומה בכפרים לזה הניתן בערים. כמו כן, בדומה לאסטוניה, לטביה מתמודדת עם הזדקנות אוכלוסיית המורים. לדעת מורים רבים, המקצוע שלהם מאופיין ביוקרה חברתית נמוכה (OECD, 2017).

מבחינה חוקתית, מושתתת מערכת חינוך בלטביה על החוקה, אשר קובעת כי לכולם הזכות להשכלה תיכונית ושחינוך ראשוני (primary education) הינו חובה. בנוסף, שני חוקי חינוך (חוק שמתייחס לחינוך והשכלה בכלל (1998) וחוק שמתמקד בחינוך הבית-ספרי (1999)) קובעים סמכויות של גופים אחראים וכן מציג תכנים ומסגרות של רמות החינוך השונות. בתוך מבנה זה, מלבד בתי ספר "רגילים", פועלים גם מוסדות בעלי מאפיינים מיוחדים, לרבות בתי ספר פרטיים וכאלה הנועדים לחינוך מיעוטים. בין השאר, ניתן להצביע על מספר בתי ספר המלמדים על פי סטנדרטים בין לאומיים, בשפת הוראה אנגלית, גרמנית או צרפתית. מוסדות אלה מאופיינים בשכר לימוד גבוה שיכול להגיע לאלפי אירו לשנה (Expats-Quotes, n.d.). חלק מבתי הספר הפרטיים מציעים תכניות חינוך בשפה הרוסית (Meeting.lv, n.d.).

באשר לחינוך של קבוצות מיעוט, על פי האתר הרשמי של משרד החוץ הלטבי, בני מיעוטים תרבותיים ואתניים במדינה זו יכולים ללמוד באחד מ-104 בתי ספר למיעוטים, הנתמכים על ידי המדינה. הלימודים בבתי ספר אלה מתקיימים בפולנית; אסטונית; בלארוסית; רוסית; עברית ואוקראינית. ברובם המכריע של בתי ספר אלה (94) הלימודים מתקיימים בשפה הרוסית. בשני בתי ספר, על פי האתר הרשמי של לטביה, המדינה מממנת תכניות חינוכיות בעברית (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia, 2018). נכון לעכשיו, בבתי ספר למיעוטים (ובעיקר אלה הרוסיים) רק כ-40% מהלימודים מתקיימים בשפה הלטבית. מצב דברים זה עשוי להשתנות בקרוב. ב-2018 אושרה רפורמת חינוך לפיה עד 2022 לפחות 80% מההוראה בבתי ספר תיכון למיעוטים תתקיים בלטבית, וכך גם כלל המבחנים הממלכתיים יתקיימו בשפה זו. בבתי ספר יסודיים ובחטיבת ביניים ההוראה בשפת מיעוטים תישמר. כך גם לימודי היסטוריה, שפה, תרבות וספרות של מיעוטים ימשיכו להתקיים בשפתם. מהלך צפוי זה גורר זעם ברוסיה שרואה בו צעד של אפליה, וכן התנגדות מצד רוסים אתניים בלטביה, אם כי, לא מדובר במחאה קולנית של ממש. בקרב המיעוט היהודי נראה כי קיימת תמיכה בשינוי הצפוי, מתוך הנחה שזה יעזור ליהודים לטביים להשתלב יותר טוב בלימודים הגבוהים במדינה (Liepinsh & Jakubek, 2018).

עפ"י המידע שבידינו, בלטביה פועלים שני בתי ספר יהודים. אחד מהם הוא בית ספר מטעם חב"ד "אוהל מנחם". מוסד זה מציע מסכת לימודים מלאה, מכיתה 1 עד 12. מלבד מקצועות ליבה, התלמידים מתבקשים ללמוד עברית, מסורת והיסטוריה של ישראל ותורה, וכן "רוכשים מיומנויות לימוד טקסטים יהודיים" (Kelim, n.d.). בית הספר השני הוא על שם שמעון דובנוב והוא פועל בריגה. בית ספר זה משתייך לרשת אורט ופועל במסגרת חפציב"ה. מלבד מקצועות הליבה, התלמידים נחשפים לתכנים בעלי זיקה לתרבות, דת ומסורת היהודית: עברית, יהדות; מסורת והיסטוריה. הלימודים מתקיימים מכיתה 1 עד 12 (Jewish Community of Latvia, n.d.).

ליטא

על פי נתוני PISA, הישגי בני 15 הליטאים בלימודים הינם נמוכים יותר מתלמידים באותו גיל בשתי הארצות הבלטיות הנוספות, ונמצאים מתחת לממוצע ב-OECD. מאידך, למדינה גם נקודות חזק אחדות. למשל, ליטא מצטיינת בשיעורי ההשתתפות גבוהים בחינוך. נכון לשנת 2015, 100% מתוך ילדים בגילאים רלוונטיים היו רשומים בבתי הספר הבסיסיים ו-98%—בבית ספר תיכון (OECD, 2017a).

מבחינה חוקתית מערכת החינוך בליטא מושתתת על חוקה וחוק חינוך. הסעיפים 40 ו-41 של החוקה קובעים כי עד גיל 16 החינוך הינו חובה וחינם. חוק החינוך (1991) מתאר את אופן פעולה של מערכת החינוך בפירוט רב יותר: מתאר את המבנה שלה, מתייחס להתחייבויות של המדינה בתחום החינוך; מפרט סוגי בתי הספר ועוד.

על פי האתר הרשמי של משרד החינוך והמדע הליטאי, קיימת גמישות לבתי הספר התיכוניים בעיצוב תכניות הלימודים, אך תכניות אלה לא יכולות לחרוג מהתוכנית המאושרת על ידי המדינה ביותר מ-25% (Ministry of Education and Science, 2014). חיפוש מקוון לא הצליח לקבוע מספר מדויק של בתי ספר פרטיים בליטא. נכון לשנת 2011, בבירת המדינה וילנה פעלו 15 בתי ספר מסוג זה (Davydova, 2011).

על פי האתר הרשמי של משרד התרבות הליטאי, חוקי המדינה מבטיחים למיעוטים תרבותיים ואתניים זכות לרכישת השכלה תיכונית בשפתם. במידה ומדובר במיעוט קטן, הוא יכול לצפות לבתי ספר של יום ראשון וכן קורסים ייעודיים בתוך בתי ספר רגילים (Ministry of Culture of the Republic of Lithuania, 2016). נכון לשנת 2015 בליטא פעלו 124 בתי ספר עם הוראה בשפת מיעוטים. ביניהם 51 בתי ספר עם פולנית כשפת הוראה; 35 עם לימודים ברוסית; 1 בבלארוסית (Ministry of Culture of the Republic of Lithuania, 2016) וגימנסיה יהודית על שם שלום עליכם המשתייכת לרשת אורט, משתתפת בתוכנית חפציב"ה, ופועלת בעיר הבירה וילניוס. בנוסף לכך, בליטא פועלים כ-34 בתי ספר של יום ראשון במגוון שפות עבור מגוון קהילות אתניות, לרבות זו היהודית.

גאורגיה

מבחינה חוקתית, נשענת מערכת החינוך בגאורגיה על החוקה ועל חוק החינוך הכללי. החוקה מבטיחה לכל אחת ואחד זכות לחינוך, וכן הזכות לבחור סוג של חינוך. "חינוך כללי" (general education), על פי החוקה, צריך להיות חינם, כאשר החינוך הבסיסי הינו חובה. חוק חינוך כללי (2005) מפרט על כל רמת החינוך, וקובע סמכויות של גופים אחראים.

למערכת החינוך בגיאורגיה מספר מאפיינים ייחודיים, המכוונים לדה-צנטרליזציה של המערכת. ניהול בתי הספר מתבצע על בסיס מועצות בית-ספריות, המורכבות מסגל מורים, הורים ותלמידים. מינוי מנהלי בית הספר נעשה על בסיס הצעת משרד החינוך, ובהתאם לאשור ההצעה על ידי המועצה הבית-ספרית (Ministry of Education and Science of Georgia, 2012).

מבחינת הכשרת המורים: מורים בבתי הספר היסודיים לומדים במסלול של 4 שנים במכללות לחינוך. כדי לעבוד בתור מורה בבית ספר על-יסודי, יש ללמוד 5 שנים באוניברסיטה או מכללה (The European Education Directory, 2006). מדי חמש שנים סגל המורים עובר מבחני הסמכה בשפה ובהיסטוריה גרמנית וכן במקצוע אותו מלמדים. המעבר בין דרגות נעשה על בסיס המבחנים החמש-שנתיים וכן על בסיס השתתפות בפיתוח מקצועי ועוד.

בגיאורגיה קיים מספר רב של בתי ספר פרטיים. לפי הנתונים של משרד החינוך והמדע בבתי הספר הפרטיים לומדים כ-10% מסך הכל תלמידי בתי הספר (Ministry of Education and Science of Georgia, 2012). שכר לימוד בבתי ספר אלה הינו מגוון ונע בין כ- \$800 עד לכ- \$20,000 לשנה בבתי הספר היוקרתיים ביותר (Business Week: Caucasus, 2016).

חינוך מיעוטים בגיאורגיה מתנהל בהתאם לסעיף 13 של חוק החינוך, אשר קובע כי המדינה מחויבת להגן על זכויות המיעוטים לדבר בשפתם ולתת ביטוי לזהותם האתנית. אומנם, בגיאורגיה קיים מספר רב יחסית של בתי ספר עם הוראה בשפות זרות – אזרית, ארמנית ורוסית. ברם, נראה כי בבתי ספר אלו קיימות כמה בעיות כגון גישה לספרי לימוד ואיכות ההוראה של השפה הגיאורגית. אולם, נראה כי מספר בתי הספר המלמדים בשפות אחרות נמצא בירידה: בשנת 2009 מספר בתי הספר עם שפת הוראה שהיא איננה גאורגית עמד על 234, ועוד ב-170 בתי ספר רגילים היו כיתות לא-גאורגיות, הרי שבשנת 2011 מספרים אלה ירדו ל-216 ו-89 בהתאמה (DFWatch Staff, 2014).

הקהילה היהודית בגיאורגיה מונה כ-5,000 איש, רובם מתגוררים בעיר הבירה טביליסי, שבה פועל בית ספר יום יהודי "אור אבנר וחנה", המשתייך לחב"ד. בית הספר משלב הוראה של תכנים כלליים ואלה היהודיים.

קירגיזסטן

השנים הפוסט-סובייטיות לא הטיבו עם מצבה הכלכלי של רפובליקת קירגיזסטן. בתקופת בריה"מ בקירגיזסטן נרשמו מדדים חיוביים של ידיעה גורפת של קרוא וכתוב, שיעור גבוה של בעלי השכלה תיכונית מלאה והישגים טובים של התלמידים במתמטיקה ומדעים (USAID, 2018). מאז, מערכת החינוך הקירגיזית סבלה הידרדרות ניכרת שמקורה בעיקר במחסור במשאבים כלכליים (USAID, 2018) ובאי-יציבות חברתית ופוליטית (Hou, 2011). קירגיזסטן שומרת על שיעור גבוה של

השתתפות בלימודים בבתי ספר יסודיים. עם זאת, קיימת בעיה גדולה של נשירה טרם השלמת הלימודים: כ - 59% מהתלמידים וכ - 56% מהתלמידות בלבד מסיימים את לימודיהם התיכוניים ולא נושרים בדרך (UNICEF-Kyrgyzstan). על פי הנתונים של PISA מהשנים 2006 ו-2009 קירגיזסטן דורגה אחרונה בהישגי תלמידים במתמטיקה, במיומנות קריאה ובמדעים. מערכת החינוך הקירגיזית זוכה לסיוע של ארגונים מגוונים מחו"ל, למשל: USAID ו-UNICEF.

מערכת החינוך בקירגיזסטן מושתת על מספר מסמכים לגאליים, כשהחוקה וחוק החינוך הם העיקריים שבהם. סעיף 45 בחוקת המדינה קובע כי לכל אחד הזכות לחינוך; מגדיר השכלה בסיסית (9 שנים) בתור חובה ומוסיף כי כל אחד רשאי לקבל השכלה תיכונית מלאה חנם בבתי ספר הממלכתיים. עוד מוסיף הסעיף כי המדינה מחויבת לתמוך בבתי ספר ממלכתיים; עירוניים ופרטיים. חוק החינוך נותן תיאור מפורט יותר של מערכת החינוך. בין השאר, החוק קובע כי באחריות המדינה לקבוע יעדים אסטרטגיים; הסמכת מוסדות חינוך; קביעת סטנדרטים של חינוך וכן ביצוע הערכה (סעיף 5). עוד נקבע בחוק כי המדינה מחויבת להעניק לתלמידים אפשרות ללמוד בשפה הקירגיזית או הרוסית. החוק מתיר קיום לימודים גם בכל שפה אחרת - "בהינתן תנאים מתאימים" (סעיף 6).

מערכת החינוך הקירגיזית מכירה במספר סוגים של בתי ספר: גימנסיה (בית ספר תיכון עם מגמה הומניסטית; ליצאום (תיכון עם מגמת מתמטיקה ומדעי הטבע); בתי ספר ניסיוניים ועוד (Kadyrov & Kozhobaeva, 2017). בתי ספר אלה מציעים לימודים כיתות קטנות; ארוחות; וציוד לימודים מתקדם כגון כיתות מחשבים. שכר הלימוד השנתי במוסדות אלה בדרך כלל עומד על כ-\$2,000-3,000 (Kadyrov & Kozhobaeva, 2017). כמו כן פועלים בקירגיזסטן בתי ספר פרטיים בין-לאומיים שבהם שכר הלימוד יכול להגיע ל-\$20,000 לשנה ויותר. הלימודים במוסדות אלה בדרך כלל מתקיימים באנגלית ובוגרי בתי הספר מקבלים תעודות בגרות בין-לאומיות.

הלימודים בבתי הספר הקירגיזיים מתקיימים במספר שפות. התייחסנו לעיל לבתי ספר פרטיים המתנהלים באנגלית. בבתי ספר רבים אחרים הלימודים מתקיימים ברוסית. רשת בתי ספר פרטיים 'סבאט' (Sebat) מדגישה את השפה והתרבות התורכיות (Dowell, 2016). עם זאת, בדרום המדינה המיעוט האוזבק סובל מגילויים של אפליה מצד המדינה, זאת בעיקר בעקבות העימותים הבין אתניים בין אוזבקים לקירגיזים שפקדו את המדינה ב-2010. על רקע זה, בתי הספר עם הוראה באוזבקית סובלים מירידה מתמשכת של נרשמים במהלך העשור האחרון (Dowell, 2016). הורים רבים מהמיעוט האוזבק נאלצים לשלוח את ילדיהם לבתי ספר ה"רוסיים", תוך הנחה כי אלה האחרונים זוכים לתמיכה רבה יותר מהמדינה, ובתקווה כי ילדיהם יוכלו לקבל את האזרחות הרוסית (Hushagen, 2014).

בקירגיזסטן מתקיימת קהילה יהודית קטנה, המונה בין 400 ל-1000 נפשות. רוב היהודים מרוכזים בעיר הבירה בישקק. לקהילה בית ספר, "פרי עץ חיים", אשר נוסד בתחילת שנות ה-90 על ידי

פילנטרופים מיהודי בלגיה (World Jewish Congress, 2018a). בית הספר מציע תוכנית לימודים מלאה, מכיתה 1 עד 11. בשנת 2004 הצטרף מוסד זה לרשת אורט (ORT, n.d). בנוסף לתוכנית הלימודים הכללית, בית הספר מלמד מספר תכנים ייחודיים, ביניהם עברית, מסורת, ספרות ותרבות יהודית (במסגרת תוכנית חפציב"ה). דגש חזק מוצב על לימודי טכנולוגיה והקבלה לביה"ס מותנית בהשתייכות לעם היהודי עפ"י ההלכה (ORT, n.d).

אוזבקיסטן

מאז התפרקותה של ברית"מ הכלכלה ומוסדותיה הממלכתיים של אוזבקיסטן, ובהם גם מערכת החינוך, נמצאים בתהליך שניתן להגדיר כהידרדרות-תוך-שינוי. בעיות של תקציב מהוות אתגר רציני ביותר: התקציב המוגבל מקשה על תחזוקת בנינים, רכישת ספרי לימוד, פיתוח תכניות למידה, הכשרת מורים ועוד (Weidman & Yoder, 2010; StateUniversity.com, b). המבנה של מערכת החינוך משקף, בקווים כלליים, את המבנה של הפוליטי של המדינה: מדובר בממסד ריכוזי ואף אוטוריטארי שמתנהל על פי תוכנית אחידה, בהתאם להנחיות המגיעות מצמרת השלטון, על-פי רוב על פי רוב ישירות מנשיא המדינה (Weidman & Yoder, 2010). למרות שהחל בשנות ה-90 ישנם ניסיונות לבצע רפורמה בתחום החינוך, התוצאות של ניסיונות אלו אינם ברורים, בשל חוסר השקיפות המאפיין את התנהלות השלטון (Weidman & Yoder, 2010).

המסגרת החוקתית של מערכת החינוך נשענת על שני עמודי התווך הסטנדרטיים למרחב הפוסט-סובייטי: החוקה וחוק החינוך. סעיף 41 בחוקת המדינה קובע כי לכל אחד הזכות להשכלה; כי המדינה מבטיחה השכלה תיכונית חנם וכי המדינה מבצעת פיקוח על החינוך הבית ספרי. חוק החינוך (1997) קובע מטרות עיקריות של מערכת החינוך, מתאר את המבנה שלה, מתייחס להתחייבויות של המדינה בתחום החינוך, מפרט את סוגי החינוך (בית-ספרי; חוץ בית ספרי; חינוך במשפחה ועוד).

יצוין כי בין סוגי חינוך השונים שמפורטים בחוק החינוך האוזבקי מופיע גם חינוך פרטי. מידע מרוכז אודות בתי ספר פרטיים במדינה לא נמצא, אולם חיפוש לפי מילים "Private schools Uzbekistan" באנגלית או ברוסית מעלה מספר אתרים שמזוהים עם בתי ספר אלה. ביניהם ניתן למצוא גם בתי ספר עם שפת הוראה אנגלית. בתי ספר אלה דורשים שכר לימוד גבוה יחסית (כ-3,500\$ לשנה), וככל הנראה מתנהלים על פי סטנדרטים בין-לאומיים. במוסדות אחרים העלות הינה נמוכה יותר: כ-230\$ לחודש. מספר בתי הספר הפרטיים באוזבקיסטן ככל הנראה לא גדול, כאשר בעיר הבירה טשקנט עובדים 14 מוסדות מסוג זה (Afisha, 2017).

באשר לבתי ספר המיועדים למיעוטים אתניים/לשוניים, באחזקיסטן פועלים כ-740 בתי ספר עם הוראה ברוסית (REGNUM, 2016) וכ-250 בתי ספר מקיימים הוראה בשפה הטג'יקית (Eurasianet, 2018). ככלל, היחסים של אחזקיסטן עם שכניה היו מתוחים מאד מאז העצמאות, והמיעוט הטג'יקי סובל מגילויי אפליה. בהקשר זה, כדאי לציין כי בסוף שנות ה-80 המדינה ידעה התפרצויות של אלימות אתנית נגד מיעוטים שונים: טג'יקים, יהודים, ארמנים וטורקים (Hays, 2008).

באשר לקהילה היהודית ולחינוך שלה, הרי שלאחזקיסטן היסטוריה עשירה של נוכחות יהודית. קהילת יהודי בוכרה נמצאת בארץ זו כבר מהמאה ה-5 לספירה (Beit Hatfutsot, 1996). נכון להיום קהילה זו נמצאת בתהליך של דעיכה: רוב חבריה היגרו לישראל או למדינות המערב. על פי האתר של הקונגרס היהודי העולמי, במהלך שנות ה-90 לפחות 80,000 יהודים עזבו את אחזקיסטן, וכיום גרים בה כ-4,500 יהודים בלבד (World Jewish Congress, 2018b). המידע אודות בתי ספר יהודיים הינו דל. אתר הקונגרס היהודי מציין כי באחזקיסטן של היום קיימים שלושה בתי ספר יהודיים בערים בטשקנט, סמרקנד ובוכרה (World Jewish Congress, 2018). בתי ספר בטשקנט ובוכרה פועלים בחסות הארגונים "אור אבנר" ו"מדרש ספרדי", ומציעים לתלמידיהם שיעורים בעברית, היסטוריה ומסורת ישראל (Ilyina, 2013). במסגרת תוכנית חפציב"ה פועל באחזקיסטן בעיר טשקנט, בית ספר אחד: פרי עץ חיים.

אזרבייג'אן

כמו בשאר המדינות הפוסט-סובייטיות, המעבר לעצמאות והשינוי בשיטה הכלכלית באזרבייג'אן היו מלווים במשברים כלכליים וחברתיים שהשפיעו רבות על מערכת החינוך. במהלך שנות ה-90, הוצאות המדינה על מערכת החינוך קוצצו לרבע בהשוואה לתקופה הסובייטית (Silova, 2009). עלתה (Silova, 2009). זרם הפליטים שהגיע מאזור גורנו-קרבאך בעקבות קונפליקט אלים עם ארמניה השכנה יצר לחץ נוסף על מערכות המדינה ובהן מערכת החינוך האזרית (Asian Development Bank, 2004). בנוסף, המדינה התמודדה עם הצורך לייצר תכניות לימוד, לבחור תכנים, לדאוג לספרי לימוד ועוד, בעוד שבתקופה הסובייטית הללו הגיעו מוכנים ממוסקבה. החל בשנות ה-2000 המאמץ לשפר ולשנות את מערכת החינוך האזרית נהיה יותר מכוון ושיטתי, תוך גיוס משאבים מגופים בין-לאומיים כגון הבנק הבין-לאומי וקרן הילדים של האו"ם (Asian Development Bank, 2004).

מבחינה חוקתית, מערכת החינוך של אזרבייג'אן נשענת על החוקה ועל חוק החינוך. על פי החוקה, השכלה תיכונית ניתנת חינם לכולם והינה חובה. אופיו של החינוך הינו חילוני, והוא נמצא בשליטה

של המדינה, אשר קובעת "סטנדרטים חינוכיים מינימאליים" (הסעיפים 42 ו-18). חוק החינוך (2009) מגדיר את השפה האזרית כשפת הוראה, אך "במקרים חריגים" מתיר הוראה גם בשפות אחרות. בנוסף, החוק מתיר לקיים בתי ספר פרטיים.

בתי ספר באזרבייג'אן יכולים להימצא בבעלות מדינית; עירונית או פרטית. מספר של המוסדות הפרטיים במדינה נמוך: פחות מאחוז אחד מכלל התלמידים באזרבייג'אן לומדים בבתי ספר אלה (Isabalaeva & Kiazymov, 2015). הלימודים בבתי ספר הפרטיים עולים כסף רב. שכר לימוד בבתי ספר בין-לאומיים נע בין \$8000 ל-\$13000 לשנה. מוסדות אלה בדרך כלל מתנהלים על פי לוח שנה של מדינת מוצאם (לרוב מדובר בארצות אירופה, בפרט הממלכה המאוחדת); הלימודים מתקיימים באנגלית או בצרפתית (ITURAN, 2018). חיפוש אינטרנטי של בתי ספר פרטיים מעלה 28 מוסדות, בעלי שמות אנגליים, אזריים, רוסים ותורכיים (biznesinfo.az, 2018).

מחקר שבדק את נושא החינוך לקבוצות מיעוט מציין כי בקרב הרשויות קיימת הבנה ברורה כי "לתלמידים מבני מיעוטים מגיעה הזדמנות ללמוד בשפת אמם בבית הספר היסודי" (Rust, 2008). לאזרבייג'אן היסטוריה ארוכה של חיים משותפים בין קהילות אתניות שונות ועל אף רוב גדול של בני הקבוצה האזרית (מעל 90% מכלל אוכלוסייה), אזרבייג'אן ממשיכה לראות את עצמה כמדינה רב-אתנית (Rust, 2008). על פי אתר Azerbaijani Multiculturalism, המזוהה עם רשויות המדינה, באזרבייג'אן מתפקדים בתי ספר תיכוניים עם הוראה בארמנית (באזור נגרונו-קרבאך), רוסית וגאורגית. זאת ועוד, בחלק מבתי הספר הכלליים מתקיימים שיעורי שפת אם עבור בני מיעוטים אתניים קטנים כגון לימודים בשפות הכורדית, האבארית (Avar language) והלזגיאנית (Lezgian). מאידך, נראה כי תמונה זו לא נעדרת קשיים: תוכניות הלימודים הרשמיות וגם ספרי הלימוד כמעט ולא מתייחסים לייחודיות התרבותית וההיסטורית של בני המיעוטים השונים (Rust, 2008).

מבחינת ההקשר היהודי, הרי שההתיישבות היהודית באזרבייג'אן החלה כבר במאה ה-5 לספירה (אתר הקונגרס העולמי היהודי, 2017) וכיום מתגוררים בה יהודים בני קהילות אשכנז, גיאורגיה ויהודי הקווקז (יהודים הרריים). עפ"י אתר הקונגרס העולמי היהודי, כיום פועלים באזרבייג'אן 5 בתי ספר יהודיים בערים באקו וקובה (World Jewish Congress, 2017). במסגרת תוכנית חפציב"ה פועלים באזרבייג'אן שני בתי ספר, שניהם בעיר הבירה באקו.

חינוך יהודי במרחב הפוסט-סובייטי: סיכום

לסיכום הסקירה של מערכות החינוך במדינות בריה"מ לשעבר, אפשר להצביע על מספר מגמות חשובות אשר משמשות כרקע חשוב לבתי הספר הפועלים במסגרת תוכנית חפציב"ה:

1. **תהליכים של התנתקות מהמסגרת הסובייטית ושל בניי אומה:** אחרי פירוק בריה"מ

ויציאתן של מדינות הגוש הסובייטי לדרך עצמאית אחרי 1991, מרביתן החלו בתהליכים של כינון (או כינון מחודש) של המוסדות הלאומיים, כאשר מערכת החינוך משמשת כמכשיר מרכזי בסוציאליזציה של בני ובנות האומה. אחת הסוגיות המרכזיות שעלו בהקשר הזה הייתה ועודנה סוגיית שפת הלימוד בבתי הספר. בעוד שבתקופה הסובייטית מרבית המוסדות ברפובליקות השונות לימדו בעיקר ברוסית, הרי שמרבית המדינות החדשות ביקשו לחזק את מעמד השפות המקומיות באמצעות הפיכתן לשפות הרשמיות (ובחלק מהמקרים: השפות המותרות היחידות) של הוראה בבית הספר. מגמה זו בולטת בעיקר במדינות שפועלות לבסס אוריינטציה אירופאית (המדינות הבלטיות) ובמדינות המצויות ביחסי איבה עם רוסיה (אוקראינה היא הדוגמה הבולטת). מגמה זו קיימת גם במדינות האסיאתיות, אך היא פחות מובהקת ופחות עיקשת ככל הנראה לאור מגבלות כלכליות. התמונה היא שונה בבלארוס, שבה השלטון דווקא מעודד את הזיקה לרוסיה ולשפתה וכמובן ברוסיה עצמה.

מבחינת החינוך היהודי לא נראה שמגמה זו אמורה להשפיע במיוחד, משום שכפי שנראה להלן הסובלנות שמפגינות המדינות השונות לחינוך של בני מיעוטים היא רבה למדי. לצד זאת, העובדה שבחלק מהמדינות הולכת ומתחדדת הדרישה ללמד את המקצועות השונים בשפה המקומית ולא ברוסית – עשויה לפגוע גם ביכולתם של בתי הספר היהודיים לשמר ולגייס מורים מקומיים למקצועות היסטוריה ומסורת יהודית והשפה העברית.

2. **יחס למיעוטים אתניים וללשוניותיהם:** לצד או במקביל למגמות הצנטריפוגליות

והצנטריפטליות אל מול המטרופולין הרוסי הדומיננטי, המדינות השונות גם גיבשו מדיניות ביחס לקבוצות מיעוט אתניות/לשוניות שבשטחן ובתוך כך ביחס למוסדות חינוך של קבוצות אלו. במבט על, נראה כי בסך הכל התמונה המצטיירת היא של סובלנות והכלה (לתמונה כללית זו שלושה סייגים עיקריים: נטיות אוטוריטריות של חלק מן המשטרים; יחס חשדני כלפי מיעוטים המשתייכים למדיה שעמה יש סכסוך; והיחס למיעוט הרוסי ולשפתו – יחס אמביוולנטי ומורכב). נראה כי גם החינוך היהודי נהנה מגישה כללית סובלנית זו, המוסדות מתנהלים ללא סנקציות שליליות מצד הרשויות, והם לפעמים אף זוכים ליחס אוהד. בחלק מהמקומות ניתן להסביר זאת על ידי סיבות היסטוריות: באזרבייג'אן ובבוכרה, לדוגמה, קהילות יהודיות במשך מאות שנים נהנו מדו-קיום שלו עם האוכלוסייה המקומית המוסלמית. במדינות אחרות אפשר ועצם ההיקף המצומצם של הקהילות היהודיות משחק לטובת אותן הקהילות, כאשר להבדיל מקבוצות מיעוט הגדולות (או כאלו המשתייכות למדינות יריבות), קהילות יהודיות לא נתפסות בתור איום על הזהות הלאומית של המדינה הנתונה.

3. **התשתית הכלכלית של מערכות החינוך:** בעוד שהמסגרת הסובייטית, על אף קשייה

וכשליה, ידעה על פי רוב לשמר רמה כלכלית בסיסית ומאוזנת למדי בין הרפובליקות

השונות, מצב אשר התבטא גם במערכת חינוך מתקצבת ומתפקדת (שוב: על אף קשיים וכשלים ניכרים), הרי שלאחר התפרקות בריה"מ מרבית המדינות החדשות חוו משברים כלכליים ניכרים. חלק מהמדינות התאוששו באופן יחסי (בפרט נציין את המדינות הבלטיות שחברו לגוש היורו), ואילו אחרות (בפרט המדינות האסיאתיות) חוו ירידה דראסטית בתקציבים והפגיעה ניכרה וניכרת גם כיום במערכת החינוך.

לתמונת מצב זו שני סוגים פוטנציאליים של השפעה: מחד, כאשר מערכות חינוך מקומיות ובתי ספר ציבוריים סובלים מקשיים תקציביים תמידיים – הדבר ללא ספק משליך גם על מוסדות בהם פועלות תוכניות של חינוך יהודי, ובפרט בתי הספר הציבוריים. מאידך, דווקא מציאות זו נראית כמאפשרת פעמים רבות את קיומם של מוסדות "אחרים" – מוסדות פרטיים, מוסדות באוריינטציה של מיעוטים אתניים לשוניים וכו' – בייחוד כאשר אלו מגיעים עם תקציבים משלהם ומציעים רמת חינוך גבוהה לאוכלוסייה המקומית. נראה כי בתוך מציאות זו גם בתי ספר יהודיים נהנים מתמיכה ומלגיטימציה מצד השלטונות.

4. **גודלן וחוזקן של הקהילות היהודיות:** נקודה משמעותית אחרונה שנציין כאן עולה מתוך מבט על גודלן של הקהילות היהודיות במדינות השונות. דלה-פרגולה (2017) במחקרו על אוכלוסיות יהודיות ברחבי העולם, מבחין בין ארבע הגדרות שונות להשתייכות לקטגוריה "יהודים", החל מהקטגוריה המחמירה יותר של "יהודים עפ"י ההלכה", ועד הקטגוריה הפחות מחמירה והמכילה ביותר של "זכאים לעלייה עפ"י חוק השבות". בהינתן טווח ההגדרות הנ"ל, כשבוחנים את גודלן של האוכלוסיות במדינות השונות, מתגלה תמונה דיפרנציאלית מאד. לצד מדינות עם אוכלוסיות גדולות למדי (למשל, רוסיה: 176,000 עפ"י ההגדרה המחמירה, 570,000 עפ"י ההגדרה המקלה; אוקראינה: 53,000 – 200,000, בהתאמה. DellaPergola, 2017), ישנן גם מדינות בהן מדובר באוכלוסיות קטנות ומתמעטות (למשל: אסטוניה: 2,000 עפ"י ההגדרה המחמירה, 4,500 עפ"י הגישה המקלה; קירגיזסטן: 400 – 1,500, בהתאמה. DellaPergola, 2017). במדינות בהן מדובר בקהילות קטנות ומתמעטות, סביר להניח ששאלות באשר להצדקת קיומם של בתי ספר יהודיים או תוכניות באוריינטציה יהודית יעלו ביתר שאת אם לא כעת אז בעתיד הנראה לעין: מהי ההצדקה לקיומם של בתי ספר/תוכניות כאלו? לאילו אוכלוסיות הם אמורים לפנות? האם יש מקום לעדכון המטרות והדגשים של בתי ספר/תוכניות אלו? האם יש מקום למגוון מודלים של בתי ספר, ולא למודל אחיד בלבד? בפרק הדיון של הנוכחי נבקש בין השאר להתייחס גם לסוגיות אלו, בעקבות ממצאים שיוצגו בהמשך.

תוכניות הלימוד וחומרי הלמידה בתוכנית חפציב"ה

הסקירה להלן תעסוק בחומרי הלמידה בארבעה תחומים: א. מסורת יהודית, תנ"ך וישראל. ב. שפה עברית, ג. היסטוריה יהודית ד. חינוך בלתי פורמאלי.

הסקירה מתבססת על עיון בתוכניות הלימודים, על עיון בחלק מחומרי הלימוד (בעיקר בחומרי הלימוד שמטה חפציב"ה מפיץ לבתי הספר ולא בחומרי לימוד שהם פרי פיתוח מקומי) ועל ראיונות עומק עם צוות מטה חפציב"ה.

תוכניות הלימוד וחומרי הלמידה בנושאים מסורת יהודית, תנ"ך וישראל

מתוך מסמכים³ וראיונות עם בעלי תפקידים במטה חפציב"ה עולה כי היעדים ומטרות המרכזיים של לימודי התחום הם: (א) טיפוח זהות יהודית אצל התלמידים והמורים בבתי הספר; (ב) הרמת קרנן של היהדות והציונות בקרב התלמידים והמורים; (ג) הכשרה, הדרכה וליווי של המורים המלמדים מסורת בבתי ספר חפציב"ה בתחום הידע, במתודות ההוראה ובחיבור לערכי המורשת; (ד) קירוב התלמידים לערכים ולמורשת היהודית והישראלית.

קיימים הבדלים בנושאי הלימוד ובתוכניות הלימוד בין בתי הספר החילוניים לבין בתי הספר הדתיים/חרדים.

- בתי ספר חילוניים (רשת "אורט"): בכיתות א'-ד' נלמדים תכנים הקשורים למסורת ישראל וישנה חובה לשלב נושאי לימוד הקשורים לחגי ישראל. בכיתות ה'-ח' לומדים את לוח השנה העברי וחגי ישראל, מעגל החיים, הקהילה והעם היהודי, א"י בימנו ומוסר יהודי.⁴ בכיתות ט'-י"א, נושאי הלימוד המרכזיים הם: חגי ישראל, הבית היהודי, המשפחה ביהדות, הקהילה והעם היהודי, א"י בימנו, ספרי המקורות ודמויות בהיסטוריה היהודית, המוסר היהודי, סוגיות בהווה המודרנית בראי המסורת היהודית, מבוא למחשבת ישראל ומבחר מהטקסטים המקראיים.

בכיתות היסוד הלימודים נעשים עפ"י תוכנית "תל-עם" (ועפ"י גרסתה הדיגיטלית: "איי-תל-עם").⁵ התוכנית פותחה על ידי צוות של מפתחים ומורים ממונטריאול וישראל ומיועדת לתלמידים אשר לומדים בבתי ספר יהודיים ברחבי העולם. מדובר בתוכנית המבקשת לקדם לימוד עברית ומסורת באופן חוויתי ומשמעותי לתלמידים. בתי הספר מחויבים ללמד את נושא החגים עפ"י תוכנית זו, ואילו שאר הנושאים הם בגדר רשות. זאת, משום שבבתי הספר

³ "תהליכי הערכה ובקרה פדגוגית במגמה היהודית ישראלית בבתי הספר של חפציב"ה", משרד החינוך, חפציבה, 30.8018

⁴ בכתה ו' פועלת תוכנית הכנה לבת מצווה לבנות, בעוד שהבנים לומדים את תוכנית המוסר היהודי. בכיתה ז' היוצרות מתהפכות: הכנה לבר מצווה לבנים ותוכנית בנושא המוסר היהודי לבנות.

⁵ אתר התכנית: <http://talam-italam.org>

היסודיים של רשת "אורט", לתחום המסורת מוקצית שעה שבועית אחת בלבד או שהתחום משולב במסגרת לימודי העברית.

בבתי הספר העל-יסודיים ברשת "אורט" מלמדים עפ"י תוכנית חפציב"ה, תוך שילוב תכנים מתוכנית "דרכינו".

תכנית הלימודים במסורת ישראל פותחה בשנות ה-90 ע"י צוות הפדגוגי ישראלי דובר רוסית, מטעם המכון ללימודי יהדות ברוסית (מכון שטיינזלץ), בראשות הרב עדין אבן-ישראל (שטיינזלץ)⁶, בשיתוף מטה חפציב"ה והאוניברסיטה העברית. התכנית עוסקת בהרחבה במסורת היהודית, במנהגים, במשפחה היהודית, בקהילות יהודיות ועוד ומיועדת לתלמידים בעלי זיקה למסורת ולדת היהודית. במסגרת ראיונות עם בעלי תפקידים במטה חפציב"ה עלתה טענה שהתוכנית לא מותאמת למציאות הנוכחית, שכן, מדובר בתוכנית המושתתת על הנחה של מספר שעות נרחב שאינו תואם את המתרחש בשטח, משום שלתחום המסורת מוקצית כיום שעת לימוד שבועית אחת בלבד. כך, לא ניתן ליצור רצף נושאי. כמו כן, בראיונות נאמר שהתכנית מתאימה לתלמידים בעלי אוריינטציה יותר מסורתית (יש לומר כי הרב שטיינזלץ עצמו שיך לזרם חב"ד), לעומת אוכלוסיית התלמידים כיום, שהיא יותר חילונית-אוניברסלית (וחלקם אינם בני הדת היהודית) ובאופן כללי – מדובר בתוכנית שהתיישנה. לדברי בעלי תפקידים במטה חפציב"ה, השאיפה היא ליצור תוכנית חדשה, רלוונטית יותר לחיי הלומדים, שתהיה מושתתת על תפיסות אוניברסאליות של אתיקה ומוסר, על כוח המשיכה של סיפורי התנ"ך ואשר תתאים למצב הקיים שבו בתי הספר מקצים שעה שבועית אחת בלבד ללימודי המסורת.

• בתי ספר דתיים/חרדים: בכיתות א'-ד' הדגש הוא על חגי ישראל, מצוות ותורה. בכיתות ה'-ח' בבתי ספר חרדיים/דתיים שמים דגש על הנושאים הבאים: הבית היהודי, אורח החיים היהודי, ספרי המקורות ודמויות בהיסטוריה היהודי והחומש המקראי. בכיתות ט'-י"ב הדגש הוא על ספרי המקראי ועל פרקי אבות.

מבחינת תוכניות הלימודים וחומרי הלימוד, הרי שקיימים הבדלים בין רשת "אור אבנר" החסידית לבין רשת "שמע ישראל" הליטאית. ברשת "אור אבנר" מלמדים עפ"י תוכנית "דרכינו"⁷: תוכנית שנכתבה בשנים האחרונות ומותאמת לזרם חב"ד. התכנית בנויה כך, שנושאי לימוד רבים נלמדים ברמה הבסיסית בכיתות היסוד ונשנים בכיתות מתקדמות, באופן יותר עמוק ונרחב. כך למשל, נושאי החגים נלמדים בכל שנה בפן אחר, ונושא אחר עומד במרכז. בתחילת שנת הלימודים בכל אחת מהכיתות ישנה חזרה על הנושאים העיקריים שנלמדו בעבר. דבר זה נועד לאפשר לתלמידים שנכנסים לבית הספר היהודי אחרי כיתה א' להיכנס לעניינים, ולתלמידים הממשיכים לחזור על הנושאים שנלמדו. עפ"י

⁶ לפרטים נוספים: <https://www.steinsaltz-center.org.il/document/69731,7493,1.aspx>

⁷ "המערך הלימודי 'דרכינו' תכנית לימודים בתורה תנ"ך ומסורת", רשת החינוך אור אבנר בחסות קרן לבייב.

דיווחי בעלי תפקידים במטה חפציב"ה, התוכנית מתאפיינת בגמישות ובמודולריות, ברצף נושאי ומאפשרת להתאים את הלימוד ואת דרכי ההוראה לתקופה הרלוונטית בלוח השנה העברי.

- בבתי הספר של רשת "שמע ישראל" מלמדים לפי תוכניות לימודים עצמאיות המותאמות לזרם החרדי-ליטאי. בחלק מהמקרים משלבים גם חומרים מתוכנית "דרכינו". לפי דיווחים של בעלי תפקידים במטה חפציב"ה, נכון להיום מדובר במגוון של תוכניות שונות זו מזו והשאיפה היא ליצור תוכנית אחת לבתי הספר של "שמע ישראל" בהתאם למאפיינים ולצרכים המשותפים של בתי הספר השונים. בשנת הלימודים תשע"ח מטה חפציב"ה החל להטמיע בכל בתי הספר בכיתות הבוגרות (חט"ב ותיכון) קורס וירטואלי חדש בשם "נא להכיר – ישראל". הקורס פותח על ידי עמותת "מחניים", אשר עוסקת מזה כשלושים שנה בחינוך יהודי-ציוני לדוברי רוסית בארץ ובעולם⁸. הנושאים הכלולים בתוכנית: ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, ירושלים מתקופת האבות עד חורבן בית שני, ירושלים מחורבן בית שני ועד היום, הארכאולוגיה הישראלית – הקשר בין העם לארץ, העלייה לישראל, הדמוגרפיה הישראלית, גיאוגרפיה והטבע בישראל, ישראליות, דרך מוסיקה ושירים ועוד.

תוכניות הלימוד וחומרי הלמידה: הוראת השפה העברית

שלוש תוכניות לימוד משמשות את בתי הספר להוראת השפה העברית: "תל-עם" וגרסתו הדיגיטלית "איי תל-עם", "בשביל העברית" ותוכנית חפציב"ה. המשותף לכל התוכניות הוא שהן משלבות רכישת ידע לשוני לצד פיתוח 4 מיומנויות השפה – דיבור, כתיבה, קריאה והאזנה.

חומרי הלימוד של התוכניות אשר מוטמעות בשנים האחרונות, קרי "תל-עם" ואיי "תל-עם" לבתי הספר היסודיים ו"בשביל העברית" לבתי הספר העל יסודיים, נגישים בפורמט מודפס ודיגיטאלי. הפורמט הדיגיטאלי מאפשר לשכלל את שיטות הלימוד ולפנות אל הלומד במגוון של ערוצים (חומר כתוב, סרטונים, קטעי שמיעה) ולהתאים את החומר לפי רמת הידע וקצב ההתקדמות של התלמיד, כאשר הלמידה נעשית בצורה ספיראלית. לדוגמה, בתוכנית "תל-עם" התלמידים יכולים להאזין לשירים המלווים באנימציות, המילים מודגשות והתלמיד יכול לחזור עליהן ועוד. ב"איי תל-עם" ישנם גם משחקים לימודיים אשר מאפשרים לתלמיד להעמיק בחומר. הספרים הדיגיטאליים כוללים גם סביבות לימוד אישיות, בהן התלמידים יכולים להכין פרויקטים אישיים, לקיים למידה בקבוצות, ליצור רצף למידה בין הכיתה והבית, לקדם את מעורבות ההורים בלמידה ולבחון את הידע והמיומנויות של התלמידים בשיטות מגוונות. זאת ועוד, במהלך השיעורים, מורים יכולים לעקוב אחר קצב התקדמות של התלמידים באמצעות מערכת LMS וכך לתת מענה דיפרנציאלי לתלמידים.

⁸ תיאור הקורס הוירטואלי "נא להכיר – ישראל", מסמך בהוצאת משרד החינוך, מטה חפציב"ה.

עפ"י דיווחים של אנשי מטה תוכנית חפציב"ה, ב- 34 בתי ספר מלמדים באמצעות תוכנית "תל-עם", כאשר ב- 22 מהם מלמדים באמצעות "איי תל-עם" שהיא הגרסה הדיגיטאלית החדשנית של התוכנית.

"בשביל העברית" היא תכנית חדשנית להוראת עברית כשפה שנייה בשלוש רמות: מתחילים, ביניים ומתקדמים. התוכנית פותחה על ידי מט"ח ללימוד השפה העברית כשפה זרה שנייה⁹. התכנית כוללת ספרים דיגיטאליים, ספרים מודפסים וחומרי העשרה לצד הכשרה והדרכה מקצועית למורים. התכנית משלבת רכישת ידע לשוני לצד פיתוח 4 מיומנויות השפה – דיבור, כתיבה, קריאה והאזנה. מזה כשנתיים מטה התוכנית מטמיע את תוכנית "בשביל העברית" בכיתות ו' – י"א, ועל פי הדיווחים בשנת תשע"ח התוכנית הופעלה ב- 23 בתי ספר.

בחלק קטן מבתי הספר היהודיים, בכיתות א' ואילך, מלמדים עברית באמצעות **תוכנית חפציב"ה**, שנכתבה בשנים 2006-2007. עפ"י דיווחי מטה חפציב"ה, בבתי ספר אלה לא מלמדים באמצעות תוכנית "תל-עם" ו"איי תל-עם", מפני שהם לא עומדים בתנאים בסיסיים להטמעת התוכנית, כגון הקצאה של לפחות שלוש שעות לימוד בשבוע, העמדת תקציב עבור צילום חומרי לימוד וביצוע הכשרה למורים. תכנית חפציב"ה פותחה בזמנו בעקבות שינויים תפיסתיים שחלו במשרד החינוך הישראלי בהוראת העברית, שינויים אלה הביאו למעבר מהגישה, שהתבססה על ספרי קריאה בלבד, להוראה על בסיס ספרי לימוד, שנכתבו ללימוד עברית כשפה נוספת. התכנית מייצגת את התפיסה של הוראת שפה כחלק בלתי נפרד מהמסורת של העם היהודי ומתרבותו (ראו עוד בנושא זה לעיל)¹⁰. שלא כמו "איי תל-עם" ו"בשביל העברית" התכנית לא בפורמט דיגיטאלי.

תוכניות הלימוד וחומרי הלמידה: היסטוריה יהודית

מתוך שיח עם מובילי תוכנית חפציב"ה¹¹ ועיון בתכנית הלימודים בתחום ההיסטוריה¹², עולה כי יעדיה של תוכנית הלימודים בהיסטוריה הם: (1) עיצוב הידע ההיסטורי, פיתוח חשיבה היסטורית הכוללת הבנת התהליך ההיסטורי על הרב-גוניות והניגודים שבו; (2) פיתוח מיומנויות הדרושות ללימודי היסטוריה וליכולת להשתמש בידע היסטורי; (3) הבנת מקומו ותפקידו של האדם בהיסטוריה; (4) הבניית השקפת עולם הומניסטית ודמוקרטית, טיפוח סובלנות כלפי עמים וקבוצות אתניות אחרות; (5) טיפוח תלמיד בעל מודעות חברתית, מוכנות ורצון לפעול למען החברה, הבנת

⁹ אתר התכנית: <https://ivritil.cet.ac.il/Bishvil-Haivrit>

¹⁰ "תכנית הוראה ללימוד עברית כשפה נוספת לכיתות א' - י"ב בבתי ספר חפציב"ה", משרד החינוך

מינהל כוח-אדם בהוראה, תיאום ובקרה, מטה חפציב"ה ומכללת לוינסקי, תשס"ז.

¹¹ "היסטוריה של עם ישראל תוכנית לימודים לבתי ספר יהודיים בחמ"ע ובארצות הבלטיות", משרד החינוך, 2004.

תפקידה של המדינה בה הוא חי בהיסטוריה העולמית, טיפוח מחויבות לעתיד העם היהודי ולעתיד המדינה בה הוא חי.

עפ"י דיווחי המטה, תחום ההיסטוריה היהודית נלמד ב-27 בתי ספר. בחלק מבתי הספר הדתיים לא מלמדים היסטוריה. בכשמונה מתוך 27 בתי הספר מלמדים היסטוריה יהודית במסגרת שיעורי ההיסטוריה הכללית בבית הספר.

ללימוד ההיסטוריה של עם ישראל מוקדשת כיום שעת לימוד שבועית אחת בעוד שבבעבר, מכסת השעות עמדה על שתי שעות לימוד. כפי שהוזכר לעיל, בחלק מבתי הספר שעת הלימוד נכללת במסגרת לימודי ההיסטוריה הכללית. יחד עם זאת, נושאים מתחום ההיסטוריה של עם ישראל נלמדים גם במסגרת התכניות הלא פורמאליות (ראו להלן).

עפ"י דיווחי מטה התוכנית, ברוב בתי הספר המורים מלמדים על פי תוכנית הלימודים של חפציב"ה. תוכנית לימודים זו נכתבה בשנת 2004 ע"י מרכז צ'ייס למדעי היהדות ברוסית אשר פועל תחת המכון למדעי היהדות אשר באוניברסיטה העברית.

בכמה בתי ספר המורים מלמדים על פי תוכנית לימודים עצמאית שסוכמה עם המדריך להיסטוריה במטה חפציב"ה. תוכנית חפציב"ה מושתתת על ההנחה שלהוראת ההיסטוריה תפקיד רב חשיבות בעיצוב זהות לאומית ותרבותית - זו מטרה מרכזית של בית ספר היהודי בתפוצות. ישנה גם שאיפה להביא למצב שבו יש גוף ידע משתוף המחייב גם את התלמיד היהודי בתפוצות וגם את התלמיד בישראל. בבתי הספר המלמדים לפי תוכנית חפציב"ה נלמדים הנושאים הבאים החל מכתה ה': סיפורים ומאורעות מרכזיים בתולדות ישראל החל בתקופת האבות, דרך תקופת הגאונים, גירוש ספרד, ראשית ההשכלה, התנועה הציונית, מלחמות העולם, השואה, יהודי בריה"מ, ההיסטוריה של מדינת ישראל ועוד.

בבתי הספר שמלמדים לפי תוכנית חפציב"ה אין ספר לימוד ייעודי. בחלק מהמקרים מסתייעים בספר שכותרתו "היסטוריה של העם היהודי: מימי האבות ועד מרד בר-כוכבא". ספר זה נכתב ע"י האגודה לחקר תפוצות ישראל אשר פעלה במסגרת האוניברסיטה העברית ואשר מציעה נראטיב היסטורי-כרונולוגי של העם היהודי בעת העתיקה תוך שילוב הטקסט המקראי עם מקורות חוץ-מקראיים שונים (מעיון בספר נראה כי הוא מתבסס על נראטיב היסטורי המוכר גם לתלמיד בבתי הספר הממלכתיים במערכת החינוך בישראל). בנוסף, מטה חפציב"ה מעביר לבתי הספר חומרי לימוד מודפסים או קישורים למקורות מידע ברשת. לדוגמה, מקורות המידע המומלצים ללימוד התקופה שמאז סיום מלחמת העולם הראשונה עד להתמוטטות השלטון הסובייטי, עוסקים בשואה, היסטוריה של מדינת ישראל, תולדות התנועה הלאומית הציונית וכו'.

החל משנת הלימודים תשע"ז בחלק מבתי הספר החלו ללמד בכיתות י' לפי תוכנית לימודים חדשה עם ספר לימוד שיצא לאור בשנת 2017 ואשר נקרא "היסטוריה ומורשת של יהודי מזרח אירופה". הספר נכתב על ידי ד"ר אורי תאיר שמופקד על תחום ההיסטוריה במטה חפציבה וע"י אירינה פרידמן. הדגש בספר הוא על ההיסטוריה של יהודי מזרח אירופה והוא משמש גם כהכנה למסע לישראל (ראו להלן). מעיון בספר זה עולה נראטיב היסטורי עשיר ומגוון המתעמק בהיווצרותן ופריחתן של קהילות יהודיות במזרח אירופה, בחסידות ובזרם המתנגדים, בראשית התנועה הציונית, בשואה ועוד (לרבות עיסוק בסוגיית הזיכרון אחרי השואה). מבט ביקורתי יכול לשאול האם אין מקום בספר לימוד כזה גם להיסטוריה של קהילות יהודיות נוספות, שאינן ממזרח אירופה – יהדות הקווקז, גיאורגיה, בוכרה ועוד (מה גם שבתי ספר במקומות אלו אכן פועלים במסגרת התוכנית).

תוכניות ופריקטים במסגרת החינוך בלתי פורמאלי

בחלק זה נתייחס לתוכניות לימודים משני סוגים: תוכניות העוסקות בציון חגי ישראל ובפריקטים לא פורמאליים שתלמידים משתתפים בהם מחוץ לשעות בית הספר. (למשל: בימי ראשון שהם אינם ימי לימודים).

מתוך ראיונות עם בעלי תפקידים במטה חפציב"ה עולה כי התוכניות הלא פורמאליות זוכות לשגשוג בשנים האחרונות. זאת, על רקע שחיקה בשעות הלימוד במסגרת החינוך הפורמאלי. התוכניות נכתבות על ידי מטה חפציב"ה וחלקן על ידי מורים בבתי הספר ומשלבות לימודים בנושאים: מסורת יהודית, לימודי ארץ ישראל, היסטוריה יהודית, שפה עברית, גיאוגרפיה, אמנות ועוד. להלן ביתר פירוט.

- **תוכניות העוסקות בחגים ומועדים עפ"י לוח השנה העברי:** בכל בית ספר המורה השליח מגבש תוכנית פעילות בית ספרית בנושא חגים ומועדים, בהתאם ללוח השנה העברי ובהתאם להנחיות של מטה חפציב"ה. התוכנית מותאמת לאוכלוסייה, האופי והייחודיות של כל בית ספר. התוכנית נבדקת על ידי המטה ומקבלת אישור להפעלה.
- **פריקטים בתחום החינוך הבלתי פורמאלי:** שלושה פריקטים נחשבים למרכזיים במישור זה.

- ה"אולימפיאדה" – תחרות בין תלמידי כתות ח'–ט' הלומדים בבתי ספר היהודיים. כל שנה נבחר נושא אחר, למשל ירושלים וסודותיה או 70 שנים למדינת ישראל
- "מסע שלי לישראל" – במסגרת הפריקט, כל תלמיד עובר תהליך, החל בחקר עצמי של המשפחה, חקר הקהילה ועד המסע לישראל שמתקיים בכיתה י'

o "שגרירים צעירים" - במסגרת הפרויקט תלמידים מקבלים כלים וידע לניהול דיון בפורומים שונים בנושאים שקשורים למאבק באנטישמיות¹².

הפרויקטים הללו משלבים בין תחומי לימוד שונים אשר נלמדים בבתי הספר היהודיים. לדוגמה, במסגרת "מסע שלי לישראל", התלמידים מעמיקים בלימודי ההיסטוריה של מדינת ישראל, עם ישראל ותרבות ישראל. בפרויקט "שגרירים צעירים" התלמידים מרחיבים ומעמיקים את הידע ידע בתחומים הבאים: תופעות של אנטישמיות ואנטי ישראליות, התנועה הציונית, מדינת ישראל והחברה הישראלית, כמו כן הם לומדים מיומנויות בתקשורת על מנת שיוכלו להציג עמדות בפני קהלים מגוונים.

נראה כי במסגרת הפרויקטים הלא פורמאליים נעשה שימוש בחומרי לימוד מגוונים ובשיטות לימוד שונות במטרה להנגיש את המידע לתלמידים ולהפוך אותו ליותר חווייתי ורלוונטי עבורם. לדוגמה, לקראת האולימפיאדות מטה חפציב"ה מכין חוברות לימוד מקוונות לתלמידים, הכוללות מידע המוגש באמצעים של צילומים, סרטונים, הקלטות ועוד.

באופן דומה, לקראת המסע של תלמידי כהן י' למדינת ישראל, מטה חפציב"ה מכין חוברת הכנה למסע המתבססת על חומרי לימוד שונים שנלמדו במסגרת תוכנית "מסע שלי לישראל". דוגמה נוספת מתוכנית זו: במסגרת "סיפור משפחתי" (שלב א' בפרויקט "מסע שלי לישראל") התלמידים משתתפים בתחרות עם בני נוער יהודים בגילאי בר/בת מצווה. התחרות מבוססת על תהליך למידה המתקיים בבתי הספר במסגרת חוקרים הילדים את הסיפור המשפחתי האישי שלהם ומכינים עבודות שורשים המתעדות את ההיסטוריה המשפחתית. העבודות הנבחרות של התלמידים מוצגות בתערוכה ב"בית התפוצות" ותלמידים מצטיינים מחמנים לישראל לצורך השתתפות באירוע המסכם.

במסגרת פרויקט "שגרירים צעירים", התלמידים לומדים מאתרים שונים אשר חלקם נמצאים בענף החינוכי של משרד החינוך. בנוסף, חלק מהשיעורים מועברים על ידי אנשי תקשורת, פוליטיקאים ופעילים חברתיים.

תוכניות הלימוד וחומרי הלמידה: התפתחויות בשנים האחרונות

אם מתבוננים על התוכניות השונות באופן היסטורי/כרונולוגי, הרי שמאז שהתוכנית החלה לפעול בשנת 1990, מטה חפציב"ה הוא זה שאחראי על בניית תוכניות לימוד, על הכנה ו/או התאמה של

¹² תוכניות נוספות של חינוך בלתי פורמאלי הפועלות במסגרת "חפציב"ה" ולא נרחיב לגביהן כאן: "בתי ספר תאומים", קשר רב דורי (בשת"פ עם בית התפוצות), תחרות מורה השנה, פסטיבל "ישראל דרך אומנויות", "טבע ונופי ישראל" (פיילוט בשת"פ עם קק"ל).

חומרי לימוד בנושאים השונים ועל הפצתם לבתי הספר. לצד זאת, חלק מהתוכניות והחומרים הוכנו לאורך השנים, באופן עצמאי על ידי רשתות חינוך במסגרתן פועלים בתי הספר. מראיונות עם בעלי תפקידים במטה חפציב"ה עולה, שבשנים הראשונות לפעילות התוכנית, ניתנה למובילי התוכנית אוטונומיה רבה בקביעת תוכניות הלימוד, חומרי הלימוד ומספר שעות הלימוד הנדרשות. בשנים האחרונות (מזה כשבע - שמונה שנים) התגברה הרגולציה של השלטונות במדינות השונות, וכל תוכנית וספר לימוד צריכים לקבל את אישור השלטונות אחת לכמה שנים. כך קורה, שהתוכניות שנכתבות במטה חפציב"ה מהוות רפרנס למנהלי בתי הספר בבואם לתכנן את תוכניות הלימוד אך אין ערובה לכך, שמנהלי בתי הספר יתכננו אחת לאחת על פי תוכניות אלה ויותר מכך, אין ערובה שהשלטונות יאשרו את התוכניות אשר מוגשות על ידי מנהלי בתי הספר. על פי דיווחי אנשי מטה חפציב"ה, במהלך השנים האחרונות, כתוצאה מהרגולציה, שעות הלימוד הולכות ומצטמצמות, חלק מספרי הלימוד לא זוכים לאישור השלטונות בגלל התכנים או בגלל שהם ישנים מידי לטעמם. כמו כן, הטיעון שתוכנית לימודים אושרה על ידי משרד החינוך הישראלי לא מהווה הצדקה לאישור תוכנית במדינות שונות. מתוקף הרגולציה קורים גם מצבים קיצוניים. לדוגמה, על פי דיווח של אנשי מטה חפציב"ה, באחת המדינות השלטונות החרימו את כל תוכניות וספרי הלימוד על מנת לבדוק את התכנים שנלמדים. מול מגמה זו, בשנים האחרונות מטה חפציב"ה דוגל בשילוב של חומרים מתוקשבים. זאת, כדי לחזק את הלמידה החווייתית, להתאים את חומרי הלימוד לצרכים של בתי הספר וגם כדי לנסות להתגבר בדרך זו על אילוצי הרגולציה, משום שכך מתאפשר ביתר קלות לעדכן את חומרי הלימוד לפי דרישות משרדי החינוך אליהם כפופים בתי הספר. זאת ועוד, החומרים המתוקשבים מסייעים בעת הצורך בשילוב התכנים בתחומי דעת הנלמדים באופן שגרתי בבתי הספר, כגון גיאוגרפיה, ספרות, אמנות ומחיקה, לנוכח התופעה של שעות לימוד שנגרעות מ"חפציב"ה" בשל הרגולציה. פתרון נוסף הוא של העברת כובד המשקל משעות פורמאליות בבית הספר לפעילות הבלתי פורמאלית, והתייחסנו לכך לעיל.

לאחר שסקרנו בהרחבה את מערכות החינוך ואת החינוך היהודי במדינות השונות בהן פועלת תוכנית חפציב"ה וכן את תוכניות הלימודים בתחומי הדעת עליהם חפציב"ה אמונה, נעבור כעת אל המחקר שהתבצע בשנה"ל תשע"ט. למחקר הערכה זה היו כמה שאלות עיקריות, כפי שנפרט להלן. לאחר מכן נעבור לפרק השיטה, שאחריו יוצגו הממצאים מתוך איסוף הנתונים בתשע"ט.

שאלות מחקר ההערכה

1. התנהלות התוכנית בבתי הספר:

- כיצד מתנהלים שיעורי עברית, היסטוריה ומורשת? כמה מהתלמידים לומדים תחומי דעת אלו?
- מהן העמדות כלפי חומרי הלימוד, כלפי התנהלות השיעורים וכלפי תרומתם לתלמידים ולביה"ס?
- כיצד מתנהלת הפעילות הבלתי פורמאלית בבתי הספר (ציון חגים ומודעים יהודיים וישראלים)? כמה מהתלמידים משתתפים בה ומהן העמדות כלפיה?
- מהו היקף ההשתתפות בפרויקטים המיוחדים של מטה חפציב"ה (כגון מסע שלי לישראל, אולימפיאדה ועוד) בתוכנית ומהן העמדות כלפיהם?

2. מהן העמדות כלפי התוכנית?

- עד כמה נתפסת כתוכנית תורמת ורצויה במישורים שונים כגון המישור החינוכי/ערכי, קידום הפדגוגיה בביה"ס ועוד?
- באיזו מידה מעוניינים להמשיך ולפעול במסגרת התוכנית? האם נתפסת כתוכנית שמקדמת את ביה"ס ותורמת לאיכותו וליוקרתו?

3. מהן האינדיקציות להשגת מטרות התוכנית?

- האם יש עדויות לכך שהתוכנית תורמת לחיזוק הזהות היהודית בקרב התלמידים? לחיזוק הזיקה שלהם לעם היהודי, לארץ ישראל ולמדינת ישראל? עידוד עלייה?
- מהן העדויות לתרומת התוכנית לחיזוק הקהילה היהודית המקומית ולזיקה של התלמידים אליה?

4. האם/כיצד כל הנ"ל באים לידי ביטוי ברשתות החינוך השונות? במדינות השונות המשתתפות בתוכנית?

מהלך המחקר

ראשית, חשוב לציין שהמחקר הנוכחי התבצע בתוך הקשר שונה לחלוטין מזה שראמ"ה פועלת בתוכו ומבצעת את מחקרה; התוכנית פועלת מחוץ למדינת ישראל (דהיינו מחוץ לשטח האחריות הישירה של משרד החינוך ולפיכך של ראמ"ה), במדינות הנמצאות בפיזור גיאוגרפי רב ובהיעדר אפשרות לנגישות שוטפת של צוות המחקר לשטח. במצב עניינים זה היו כמה נקודות ברורות מלכתחילה:

1. הדרך היחידה לנסות לסקור את אוכלוסיות המחקר (מנהלים, מורים ותלמידים) היא באמצעות שאלונים אינטרנטיים. אמנם לסוג כזה של סקירה ישנם יתרונות ברורים (נוחות עבור המשיב, אפשרות להתאים שאלונים לתשובות המשיב ועוד) אך על פי הניסיון של ראמ"ה הם גם סובלים מקושי בולט של שיעורי השבה ספונטניים נמוכים. בעוד שבסקרים המתבצעים בישראל אפשר ללוות שאלונים אינטרנטיים במעקב אחר אחוזי השבה ותזכורות אישיות לנסקרים שטרם השיבו – הרי שבמחקר הנוכחי הדבר לא יוכל להתבצע.
2. איסוף הנתונים יהיה תלוי במידה רבה ברצון הטוב ובשיתוף הפעולה מצד מנהלי בתי הספר, המורים (בפרט המקומיים) והתלמידים, ולא תהיה אפשרות לדרוש ממי מהנ"ל להשתתף בסקר כחלק מהנחיות המגיעות מגורמים ממונים.¹³ כנ"ל אפשרות השימוש בתשתיות התקשוב והאינטרנט הבית-ספריות לשם מילוי השאלונים וכיו"ב. זאת, בניגוד לנוהל הרגיל בראמ"ה של ביצוע הסקירה ע"י צוות העובר הכשרה ייעודית ושולט בכל תהליכי הסקירה מראשיתם עד סופם.
3. בעוד שבמחקרים אחרים של תוכניות שראמ"ה מבצעת השאיפה תמיד תהיה לבחון לא רק את התוכנית עצמה אלא את פעילותה ותרומתה בתוך הקשר פדגוגי רחב יותר (למשל: המיצוב של התוכנית בתוך בתי הספר אל מול תוכניות ותחומי דעת אחרים, שיתופי פעולה או תחרות עם תחומי דעת אחרים ועוד) הרי שבמקרה הנוכחי המיקוד יהיה אך ורק בתוכנית חפצי"ה, בדרכי הפעולה שלה ובמטרותיה, מבלי להתייחס להקשרים בית ספריים רחבים יותר.

לאור הנחות היסוד והמורכבויות הנ"ל התבצע המהלך המחקרי על פי השלבים הבאים:

בתחילת הדרך הוכנו מכתבי פנייה למורים השליחים אשר שימשו כציר מרכזי בביצוע של איסוף הנתונים (וגם מילאו שאלונים בעצמם – ראו בהמשך). בנוס המכתב הוסבר אופן ביצוע הסקרים והדגשים השונים (למשל שמירה על אנונימיות ודיסקרטיות, סוגיות טכניות שונות ועוד). החל משלב זה וכל משך ההעברה ניתנה למורים השליחים האפשרות לפנות לצוות המחקר בשאלות ובהערות.

¹³ זאת בשונה ממצב העניינים כאשר מחקרים מתבצעים בישראל ובתי הספר מונחים להשתתף בהם באמצעות חוזר מנכ"ל משר החינוך.

לאחר השלב הראשון נשלח מכתב למנהלי בתי הספר ובו פירוט מטרות המחקר ותכולתו. המכתב נשלח ע"י מובילי תוכנית חפציב"ה. למנהלים ניתנה אפשרות לפנות לצוות המחקר בשאלות והשאלות שעלו היו בעיקר בסוגיות טכניות.

זמן קצר לאחר משלוח המכתב למנהלים החלו לעלות לרשת שאלוני המנהלים, המורים והתלמידים (ראו פירוט בהמשך באשר לשאלונים). המורים השליחים מטעם חפציב"ה שימשו עבור ראמ"ה כאנשי הקשר והם אלו שהתבקשו לסייע בתיאום כיתות מחשבים לשם מילוי השאלונים ע"י התלמידים, "דרבון" מורים ומנהלים למלא שאלונים, הפניית שאלות לצוות המחקר מראמ"ה וכיו"ב.

הרושם שנוצר אצל צוות המחקר של ראמ"ה ומתוך דיווחי המורים השליחים, הוא שמילוי השאלונים נעשה על פי רוב בצורה מסודרת ורצינית (ועל כך גם תודתנו למורים השליחים ולצוות חפציב"ה). כפי שצינו לעיל, נוהל זה של העברת שאלונים הוא חריג מבחינת ראמ"ה, אשר תמיד מקפידה על העברת שאלונים ואיסופם ע"י צוות חיצוני לבית הספר ואשר הוכשר לכך ע"י ראמ"ה. במקרה הנוכחי, שיטת ההעברה הייתה כורח הנסיבות ואנו סבורים שגם אם לא הייתה מיטבית – הייתה הנכונה ביותר בתנאים הקיימים.

עם תום מילוי השאלונים ע"י המורים, המנהלים והתלמידים, ומשהתברר שלא ניתן לצפות לקבלת שאלונים מלאים נוספים, הוחל בתהליך של טיוב הקבצים. בעיקר הדברים היו אמורים בשיוך של המשיבים למדינה ולבית ספר (ובקרב התלמידים – לשלב גיל). על אף שהתבקשו לעשות כן – חלק מהמורים (בפרט המקומיים) ומהתלמידים לא עשו כן. בחלק מהמקרים אפשר היה לבצע שיוך עפ"י מענה לשאלות פתוחות או אינדיקציות שניתנו לעיר (וכך אפשר היה לשיוך למדינה ולפעמים גם לבית ספר). במקרים אחרים, בהם לא ניתן היה לבצע שיוכים אלו העומדים בליבת המחקר – השאלונים נגרעו מהקובץ הסופי ולא שימשו בתהליך הניתוח. גם מכשלה זו היא תולדה של אופן ביצוע המחקר הלא מיטבי שבו צוות המחקר וסוקרים מטעמם הם לא אלו שמבצעים את ההעברה, אך כאמור – זה היה התהליך המיטבי שניתן היה לבצע בתנאים הקיימים.

עניין נוסף שכדאי לציין: בתחילת התהליך הייתה כוונה גם לבצע סקר בוגרים של התוכנית, כדי לנסות ולהשיב על סוגיית האפקטיביות: באיזו מידה התוכנית משיגה את מטרותיה בעיני המשתתפים בה, בפרספקטיבה של זמן? מהלך זה לא יצא אל הפועל עקב הקושי של בתי ספר להעביר רשימות של בוגרים לגורם מחוץ למערכת החינוך במדינה אליה ביה"ס משתייך.

אוכלוסייה, דגימה ושיעורי השבה

כאמור, במסגרת מחקר ההערכה הוחלט לבצע ראיונות בקרב שלוש אוכלוסיות מרכזיות: מנהלים, מורים ותלמידים. זאת, מתוך מטרה לשקף את התוכנית על מורכבותה הרבה, כפי שהיא נתפסת ונחוות על ידי הגורמים המרכזיים השותפים לה. כפי שנראה להלן, עבור כל אחת מהאוכלוסיות היו שיקולים מעט שונים בהגדרת האוכלוסייה ובקביעת אופן הדגימה.

מנהלים: לאור העובדה שמדובר ב - 46 בתי ספר בתוכנית, הוחלט לפנות לאוכלוסיית המנהלים כולה. במסגרת בדיקה מקדימה התברר שבבית ספר אחד מכהנים שני מנהלים, והוחלט לפנות אל שניהם לשם מילוי שאלון, כך שאוכלוסיית המחקר כללה 47 מנהלים.

מורים: מלכתחילה הוחלט לפנות גם למורים שליחים וגם למורים מקומיים המלמדים את תחומי הדעת של תוכנית חפציב"ה. בשנה"ל תשע"ט פעלו בבתי הספר 48 מורים שליחים והוחלט לפנות לכולם בבקשה למלא שאלון. באשר למורים המקומיים – היה קושי לקבל רשימה מסודרת של המורים המקומיים, לאור מה שהתברר כדינמיקה מקומית מורכבת ולא תמיד מחוורת עד הסוף גם למובילי תוכנית חפציב"ה. קרי: רשתות החינוך ובתי הספר קיבלו החלטות נקודתיות באשר למורים המלמדים את תחומי הדעת המדוברים וחלקם לא היו מוכרים לצוות חפציב"ה ולא עברו הדרכה מטעם התוכנית. בסופו של דבר הוחלט להתמקד במורים מקומיים אשר אכן עובדים במסגרת התוכנית ומוכרים למוביליה (ולא במורים אשר שירותיהם נשכרו בהחלטות מקומיות ועובדים בלי זיקה לתוכנית ולמוביליה). הוחלט טנטטיבית שאוכלוסיית המחקר תכלול את כל המורים הללו, והמשימה הוטלה על המורים השליחים – לגייס את המורים המקומיים למהלך ולבקשם למלא את השאלון. בהמשך התברר המספר הסופי של המורים המקומיים אשר מלמדים במסגרת תוכנית חפציב"ה – 218 במספר.

תלמידים: בפרויקטים דומים שראמ"ה מבצעת (רובם ככולם בגבולות מדינת ישראל), ההחלטות בדבר מסגרת הדגימה והדגימה נעשות אל מול מצבות מלאות, מסודרות ועדכניות של כיתות ושל תלמידים. במקרה הנוכחי לא היו בידי צוות המחקר רשימות כנ"ל ובדיקה מטרימה של האפשרות לקבל רשימות כאלה כדי לבצע דגימה מסודרת העלתה שהדבר אינו אפשרי. מכיוון שהכוונה הייתה לבצע סקר בקרב תלמידי כיתות ה'-י"א בבתי הספר שבתוכנית, הוחלט על דגימה אקראית של כיתות אם אחת מכל שכבה רלוונטית (ה'-י"א) מכל אחד מבתי הספר שבתוכנית. זאת, כדי לנסות להגיע לייצוג נרחב ככל הניתן של שלבי הגיל, של בתי הספר וממילא של המדינות ורשתות החינוך השונות, כל זאת בסיטואציה לא מיטבית שבה לא היו בידינו מצבות (או מספרים) של התלמידים בבתי הספר השונים.

באופן זה, נדגמו 133 כיתות, כאשר בכל כיתה שנדגמה היו אמורים למלא את השאלון כל התלמידים הרשומים. נעשתה פנייה למורים השליחים שידאגו לכך שכל כיתה שעלתה במדגם תשתתף בשאלון האינטרנטי בזמן ובמתכונת הנוחים לבית הספר.

לוח 1 להלן מסכם את הנתונים של גודל האוכלוסיה, המדגמים, שיעורי ההשבה ושיעורי השאלונים התקינים בשלוש האוכלוסיות: מנהלים, מורים ותלמידים. כפי שאפשר לראות, מבין 47 המנהלי, 91% השיבו על השאלונים (וכל השאלונים גם נמצאו תקינים).

בקרב המורים התמונה הייתה מורכבת יותר: כל 48 המורים השליחים השיבו על השאלון (אם כי רק 40 מתוכם נמצאו תקינים). בקרב המורים המקומיים, מתוך 218 המורים אשר דווח כי עומדים במסגרת התוכנית, 128 בלבד (59%) מילאו את השאלון, אם כי פרט לשאלון אחד – כולם נמצאו תקינים.

באשר לתלמידים: לנוכח העובדה שלא היו בידינו רשימות של תלמידים (או לכל הפחות מספרים מדויקים ועדכניים של תלמידים לפי כיתה), לא היה באפשרותנו לחשב אחוזי השבה ברמת תלמידים. כן היה באפשרותנו לחשב אחוזי השתתפות ברמת כיתות: מבין 133 כיתות שנדגמו להשתתף בסקר, השתתפו בסופו של דבר 96 כיתות (72%). יתר הכיתות לא השתתפו עקב קשיים בתיאום, ביטולים, מבחנים ובקשות נקודתיות של מנהלים.

לוח 1: דגימה ושיעורי השבה של מנהלים, מורים ותלמידים

מס' שאלונים תקינים (ושיעור מתוך השאלונים שהתקבלו) ¹⁴	מס' משיבים ושיעורי השבה	דגימה	אוכלוסיה	
מנהלים				
43 (100%)	43 (91%)	כולם	47	סך הכל
מורים				
40 (83%)	48 (100%)	כולם	48	שליחים
127 (99%)	128 (59%)	כולם	218 ¹⁵	מקומיים
תלמידים				
1,984 (83%)	2,394 (% השבה לא ידוע)	כיתה אחת מכל שכבה רלוונטית בכל אחד מבתי הספר	לא ידוע ¹⁶	סך הכל

כלי המחקר

שאלוני המנהלים, המורים והתלמידים נבנו בזיקה לשאלות המחקר המוצגות לעיל. עבור כל אחת מהאוכלוסיות נבחרו הנושאים הרלוונטיים והשאלות הוכנו בנוסח מותאם ככל הניתן לאוכלוסיה.

- שאלוני התלמידים עסקו בסוגיות כגון השתתפות בתחומי הדעת שהתוכנית מציעה; שימוש בשפה העברית בבית"ס ובחיי היומיום; זיקה לתרבות ולזהות יהודית וישראלית ותוכניות לעתיד (בזיקה למטרות התוכנית).
- שאלוני המורים עסקו בפיתוח מקצועי במסגרת תוכנית חפציב"ה, פרקטיקות הוראה ולמידה של מקצועות התוכנית ועמדות כלפי התוכנית.

¹⁴ סיבות עיקריות להגדרת שאלונים כ"בלתי תקינים": העדר שיוך לבית ספר; העדר שיוך לשכבת לימוד (תלמידים); העדר זיהוי של סטטוס מקצועי – מורה שליח או מקומי (מורים).

¹⁵ ישנם מורים מקומיים נוספים שפועלים מתוך החלטות מקומיות של רשות, ואשר אינם חלק מתוכנית חפציב"ה – אך אלו אינם מהווים חלק מהמחקר.

¹⁶ לאור בדיקה מקדמית שבה עלה קושי מצד בתי הספר לדווח על מספרי תלמידים – הוחלט לא לדרוש מידע זה.

- שאלוני המנהלים עסקו בסוגיות כגון תרומת התוכנית למעמד ולדימוי של בית הספר, הצורך בתוכנית אל מול חלופות (מקצועות אחרים, תוכניות אחרות) ותפיסות בדבר תרומת התוכנית.

לאחר בניית השאלונים בעברית ושילוב הערות שהתקבלו מאת מובילי התוכנית, הוכנו גרסאות של השאלונים בשפות שונות, בהתאם למגוון הלשוני במדינות בהן פועלת התוכנית. לשאלוני מנהלים הוכנו גרסאות ברוסית ובאנגלית, לשאלוני המורים גרסאות בעברית, באנגלית וברוסית ולשאלוני התלמידים גרסאות ברוסית, אנגלית, אוקראינית, ליטאית וגאורגית. לאחר הכנת הגרסאות המתורגמות השאלונים עברו לקריאה ולסבב הערות נוסף בקרב גורמים מטעם מטה התוכנית הדוברים את השפות השונות. בסופו של דבר, המשתתפים בסקר יכלו לבחור שאלון בשפה המתאימה להם.

תוספת איכותנית: במהלך חודש מרץ 2018, מוביל המחקר מטעם ראמ"ה קיים מהלך של איסוף מידע איכותני ב – 8 בתי ספר המשתתפים בתוכנית חפציב"ה. בכל בית ספר שהחוקר הגיע אליו הוא ביצע ראיון עם המנהל, ראיון קבוצתי עם צוות המורים המלמדים בתוכנית חפציב"ה (שליחים ומקומיים במשותף), שיח קבוצתי עם קבוצת תלמידים מבית הספר ותצפית על שיעור עברית/מורשת/היסטוריה.

בתי הספר בהם התקיים הביקור: ארבעה בתי ספר באוקראינה, שני בתי ספר בגאורגיה, בית ספר אחד בליטא, בית ספר אחד בלטביה. מבין בתי הספר, ארבעה השתייכו לרשת אור אבנר, שלושה לרשת אורט העולמית, ואחד לרשת "שמע ישראל".

חשוב להדגיש כי אין מדובר במחקר איכותני במתכונת ובסטנדרטים שראמ"ה בד"כ עובדת על פיהם: לא מבחינת היקף בתי הספר והפיזור שלהם ולא מבחינת עומק המידע שנאסף בכל בית ספר. בפרט, בולטת לעין העובדה שאיסוף המידע התבצע בארבע מדינות (רפובליקות לשעבר) בלבד, ובוודאי שאינו מייצג את התמונה הכוללת והמורכבת. לפיכך, יש לראות בנתונים האיכותניים אשר משולבים לאורך פרק הממצאים בהמשך כאילוטרציות וחומר למחשבה בלבד ולא מעבר לכך.

מגבלות המחקר

- לנוכח העובדה שמדובר בתוכנית אשר פועלת שנים רבות – קשה מאד לבסס מערך אשר יבדוק אפקטיביות הלכה למעשה (לשם כך נדרשת לכל הפחות מדידה של "לפני" ו"אחרי" הפעלתה).
- מתודה נוספת שהייתה עשויה לתרום להבנת האפקטיביות – מחקר בקרב בוגרי התוכנית – לא התאפשרה מסיבות שתוארו לעיל.
- שאלות במסגרת הסקר העוסקות בעמדות כלפי השיעורים של חפציב"ה (עברית, מורשת, היסטוריה) היו יכולות לקבל משנה תוקף אם התלמידים היו נשאלים שאלות מקבילות באשר לעמדותיהם כלפי מקצועות מקבילים בבית"ס (למשל: לימודי שפה זרה אחרת, לימודי היסטוריה מקומית וכו'). אולם, לאור הרגישות של העניין – הוחלט לא לשאול שאלות השוואתיות מעין אלו.

- לנוכח שליטה מוגבלת מאד של ראמ"ה על תהליך ההעברה עלולים להיות סימני שאלה באשר לאיכות הנתונים ובאשר למידת היותם מייצגים של האוכלוסייה (אם כי על פי המידע שבידינו ועל פי מיטב שיפוטנו מדובר בממצאים מקיפים וחשובים – גם אם לא נאספו באופן מיטבי).
- לאור קשיים לוגיסטיים (היעדר אפשרות לשלוח חוקרים מתאימים למדינות השונות) ישנו מחסור במחקר איכותני מקיף אשר יסייע במתן פשר ועומק לממצאים (ראו התייחסות לעיל לעניין זה).

מאפייני המשיבים

מנהלים

לוח 2 להלן מתאר את נתוני המנהלים שהשתתפו בסקר. כפי שאפשר לראות, הוותק הממוצע של המנהלים עומד על למעלה מעשר שנים, הן מבחינת הוותק הכולל, הן מבחינת ניהול בית הספר הנוכחי והן מבחינת הוותק בתוכנית חפציב"ה (אם כי קיימת שונות גבוהה בין הוותק של המנהלים בכל הפרמטרים הנ"ל). במבט כללי, נראה כי קיימת חפיפה בין הניסיון בניהול לבין הניסיון בניהול בתי ספר בהם פועלת התכנית.

לוח 2: נתוני רקע של המנהלים

כלל המנהלים (N=43)			
18	אורט העולמי	השתייכות לרשתות חינוך	
17	אור אבנר		
8	שמע ישראל		
12 (9)	ממוצע שנות ניהול ביה"ס הנוכחי (בסוגריים: ס.ת.)		
15 (10)	ממוצע שנות ניהול בתי ספר באופן כללי (ס.ת.)		
12.5 (9.5)	ממוצע שנות ניהול בתי ספר בתוכנית חפציב"ה (ס.ת.)		

מורים

בלוח הבא מתוארים נתוני הרקע של המורים, בחלוקה למורים שליחים ולמורים מקומיים. בדומה להתפלגות בתי הספר, מרבית המורים שרואיינו מלמדים בבתי ספר הממוקמים ברוסיה או באוקראינה ובשתי הרשתות הגדולות: אורט העולמי ואור אבנר.

מבחינת השכלה, מהלוח עולה כי אחוזים בודדים מן המורים, הן השליחים והן המקומיים, הם חסרי השכלה אקדמאית וכי רובם הם בעלי תואר ראשון או שני. בנוסף, נראה כי שיעורים גבוהים יותר בקרב המורים המקומיים הם בעלי תארים מתקדמים, בהשוואה למורים השליחים. בסך הכל – ניכר כי מדובר באוכלוסיה משכילה מאד.

מתוך הלוח עולה כי כמעט כל המורים השליחים ומרבית המורים המקומיים הינם בעלי תעודת הוראה. יש מקום לציין כי על פי דיווחי מטה התוכנית, זכאות לתעודת הוראה או לרישיון הוראה הוא תנאי סף לשמש כמורה שליח ולא מתקבל מורה שאינו אוחד מהשניים. במסגרת השאלון המורים נשאלו רק על תעודת הוראה, על כן ניתן לשער כי המורים השליחים שדיווחו כי אינם בעלי תעודת הוראה הם בעלי רישיון הוראה.

לוח 3: נתוני רקע של המורים

סך הכל (N=167)	מורים מקומיים (N=127)	מורים שליחים (N=40)		
47%	50%	40%	אורט העולמי	רשתות חינוך
39%	38%	43%	אור אבנר	
14%	13%	18%	שמע ישראל	
33%	36%	25%	רוסיה	מדינות
49%	48%	50%	אוקראינה	
5%	3%	13%	המדינות הבלטיות	
10%	10%	7%	בלארוס, מולדובה	
3%	3%	5%	מדינות אסיה ודרום הקווקז	
41%	36%	57%	תואר ראשון	רמת ההשכלה של המורה
47%	52%	32%	תואר שני	
5%	4%	8%	דוקטורט	
7%	8%	3%	ללא השכלה אקדמית	
84%	80%	95%	שיעור בעלי תעודת הוראה	

תלמידים

בלוח 2 מתוארים נתוני הרקע של התלמידים שהשתתפו בסקר: שכבות גיל, רשת החינוך אליה משתייך בית הספר בו הם לומדים והמדינה בה הם מתגוררים.

לוח 4: נתוני רקע של התלמידים

כלל התלמידים (N=1,984)	
שכבות גיל	
ה'ו'	681 (34%)
ז'-ט'	889 (45%)
י'-י"א	414 (21%)
רשתות חינוך	
אור אבנר	635 (33%)
אורט	989 (50%)
שמע ישראל	340 (17%)
מדינות	
רוסיה	552 (28%)
אוקראינה	809 (41%)
המדינות הבלטיות	247 (12%)
בלארוס, מולדובה	264 (13%)
מדינות אסיה ודרום קווקז	112 (6%)

כפי שאפשר לראות בלוח 2, מבין התלמידים שהשתתפו בסקר כשליש לומדים בשכבות ה'ו', עוד 45% בכיתות ז'-ט' וכחמישית בשכבות י'-י"א.

מחצית מהתלמידים לומדים בבתי ספר של רשת אורט, עוד שלישי בבתי ספר המשתייכים לרשת 'אור אבנר' ואילו 17% מהתלמידים לומדים בבתי ספר של רשת 'שמע ישראל'.

מבחינת השייכות למדינות: כשני שלישים מהתלמידים לומדים בבתי ספר הנמצאים ברוסיה (28%) או באוקראינה (41%), עוד כרבע במדינות הבלטיות, בבלארוס ובמולדובה. שישה אחוזים מהתלמידים לומדים בבתי ספר הנמצאים במדינות אסיה ודרום הקווקז.

עוד אפשר לראות בלוח זה שמספרי המשתתפים בכל אחת מקבוצות המחקר (בחלוקה עפ"י שלבי גיל, רשתות ומדינות) הם גדולים דיים כדי להפיק מהם מידע משמעותי. מאידך, יש כמובן להיזהר במסקנות מרחיקות לכת מכיוון שאיננו יודעים בדיוק מה בין המדגם שלנו לבין האוכלוסיה.

כעת ניגש להצגת הממצאים המתבססים על הסקרים המקיפים שביצענו בקרב תלמידים, מורים ומנהלים. הממצאים יוצגו בחלוקה לנושאים המרכזיים בהם עסקו הסקרים. בחלק מהמקומות ישובצו ממצאים מתוך איסוף המידע האיכותני. הנושאים אשר יוצגו להלן:

- לימודי השפה העברית
- תחום הדעת היסטוריה
- תחום הדעת מורשת
- חינוך בלתי פורמאלי במסגרת התוכנית
- עמדות כלפי התוכנית
- אינדיקציות להשגת מטרות התוכנית

לימודי השפה העברית

היקף ההוראה והלמידה של השפה העברית

המנהלים נשאלו האם בבית ספרם מתקיימים לימודי השפה העברית והתלמידים נשאלו האם הם עצמם לומדים תחום דעת זה.

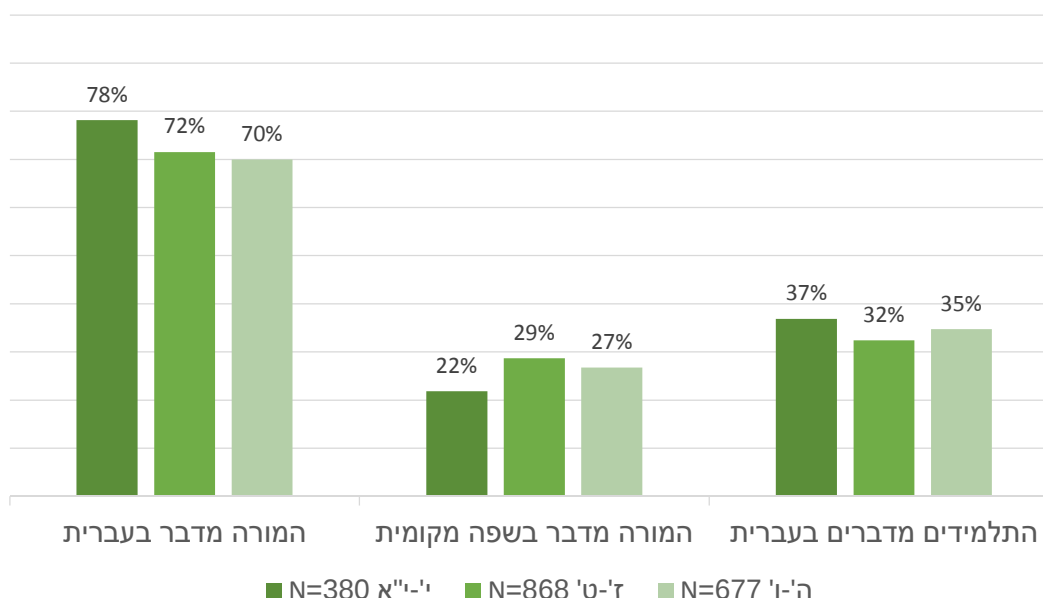
כל המנהלים ציינו כי בבית ספרם אכן מתקיימת הוראת עברית. מבין התלמידים – הרוב הגדול ציינו שהם לומדים את השפה העברית בבית הספר: 99% מבין תלמידי כיתות ה'-ו', 98% מבין תלמידי כיתות ז'-ט' ו-92% מתלמידי כיתות י'-י"א.

להבנתנו, מדובר בשיעורים גבוהים מאד של תלמידים הלומדים עברית, לאור העובדה שבחלק מבתי הספר (בפרט: בבתי ספר של אורט העולמי) האוכלוסייה היא מעורבת (כלומר: יהודים ושאינם יהודים) ואין חובת לימוד עברית. זאת ועוד, שיעורי מדווחים גבוהים אלו בולטים במיוחד בשכבות הגבוהות, לאור העובדה שבשכבות אלו ישנה התמקדות בהכנה למבחני סיום. בחינת התפלגות התלמידים הלומדים עברית בחלוקה לרשתות (אורט, אור אבנר ושמע ישראל) העלתה כי אין הבדלים של ממש בין הרשתות בשיעורי הלומדים עברית.

פרקטיקות הוראה ולמידה במהלך שיעורי העברית

לאחר השאלה על עצם לימוד השפה, התלמידים נשאלו באשר לפרקטיקות השונות של הוראה הנהוגות בשיעורי עברית (כמובן שרק אותם תלמידים שדיווחו כי אכן לומדים את תחום הדעת). תשובותיהם מוצגות בשני התרשימים הבאים. התרשים הראשון מתייחס לשימוש בשפה העברית על ידי תלמידים ומורים במהלך השיעור. התרשים שלאחריו מתייחס לפרקטיקות הוראה נוספות הנהוגות בשיעורים.

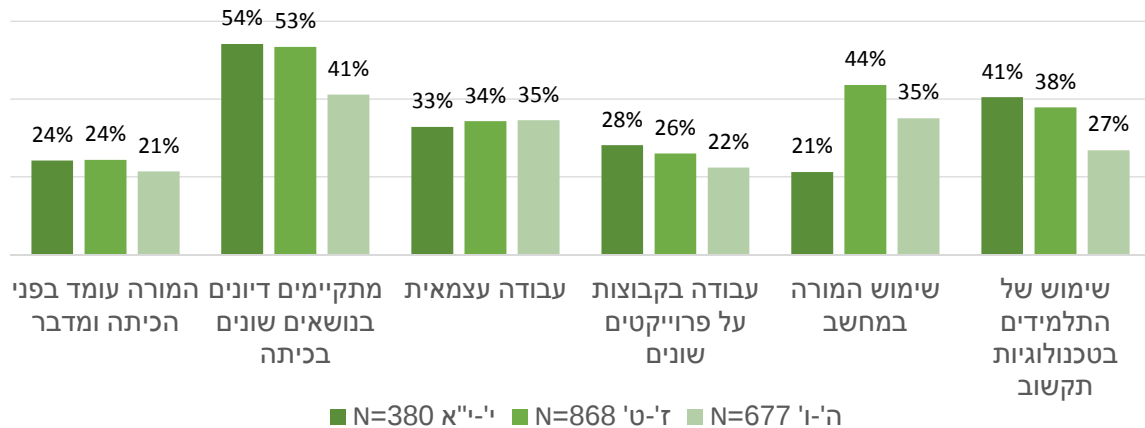
תרשים 1: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי העברית? (שיעור התלמידים המשיבים "במידה רבה/ מאוד")

כפי שאפשר לראות בתרשים לעיל, שיעורים גבוהים מהתלמידים מדווחים כי מוריהם מרבים לדבר בעברית במהלך שיעורי העברית. לעומת זאת, שיעורים נמוכים בהרבה (אם כי לא אפסיים) מדווחים כי המורים מרבים לדבר בשפה המקומית. מכך מצטיירת תמונה חיובית ורצויה לפיה שפת התקשורת העיקרית במהלך שיעורי העברית היא עברית – פרקטיקה שיש בה כדי לקדם את יכולתם של התלמידים לתקשר בשפה העברית.

תמונה פחות חיובית מצטיירת בכל הקשור להיקף הדיבור של התלמידים עצמם בעברית במהלך השיעור: מעט יותר משליש מהתלמידים מדווחים כי תלמידים מרבים לעשות זאת במהלך השיעורים. לאור העובדה שמדובר בפרקטיקה חשובה שיש בה כדי לקדם רכישת שפה - ייתכן שאפשר להדגיש יותר היבט זה במהלך השיעורים.

תרשים 2: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי העברית? (שיעורי התלמידים המשיבים "במידה רבה/ מאוד")

בתרשים 2 ניתן לראות כי התלמידים מדווחים על קיומן של מגוון פרקטיקות של הוראה ולמידה הנהוגות בשיעורי עברית. הפרקטיקה הנפוצה ביותר היא של דיונים במליאת הכיתה. התלמידים בכיתות הגבוהות יותר דיווחו על שימוש נרחב של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב, בעוד שבקבוצות הגיל הצעירות יותר התלמידים דיווחו על שימוש של המורה במחשב. גם עבודה עצמאית הינה פרקטיקה נפוצה למדי (כשליש מהתלמידים דיווחו כך), בעוד שעבודה על פרויקטים בקבוצות – מעט פחות.

לעומת הפרקטיקות הנ"ל, הפרקטיקה הפחות שכיחה, לפחות על פי דיווחי התלמידים, היא של מורה עומד בפני הכיתה ומרצה, והיא כנראה משמשת בעיקר לשלבי ההקניה. בסך הכל, נראה כי במסגרת השיעורים המורים משתמשים במגוון פרקטיקות של הוראה ולמידה והשיעורים אינם לובשים צורה בלעדית של הרצאה פרונטלית.

חשיפה לעברית בקרב התלמידים

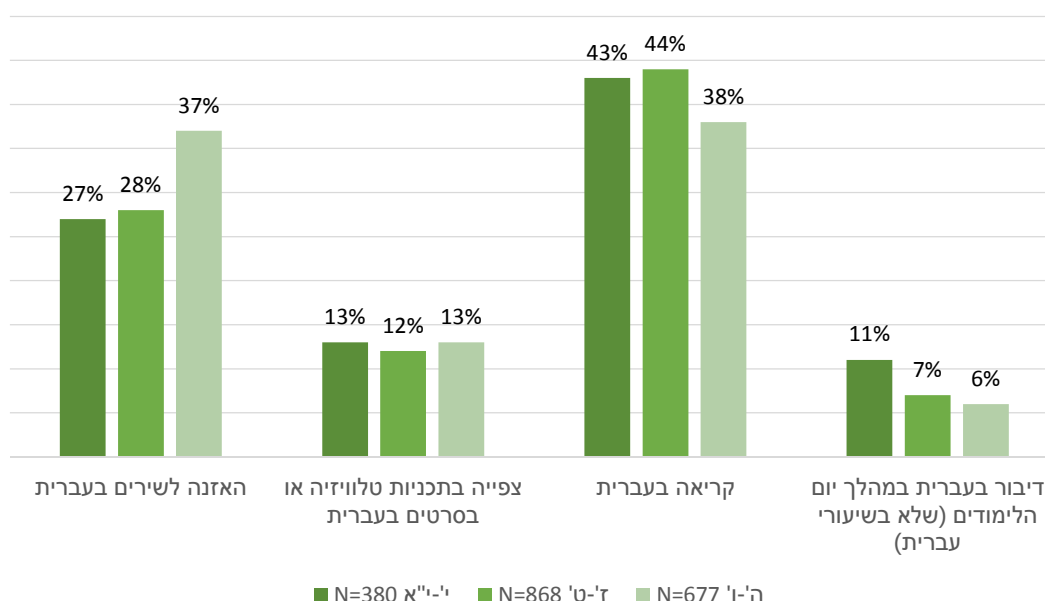
מלבד השאלות בדבר הפרקטיקות הפדגוגיות בשיעורי העברית, התלמידים נשאלו גם בדבר שימוש בשפה העברית במהלך היום, באופן כללי – בין אם במהלך שיעורי העברית ובין אם מחוצה להם. זאת, משום שלהיבטים אלו של שימוש בשפה העברית חשיבות רבה אם מעוניינים לקדם את התלמידים ברכישת השפה ובהפיכתה לשפת תקשורת עבורם.

כפי שאפשר לראות בתרשים 3, כ- 40% מהתלמידים דיווחו כי הם מרבים לקרוא בעברית וכשליש דיווחו שהם מאזינים לשירים בעברית. בהקשר של חשיפה לשירים בעברית יש לציין שבעת הביקורים של הח"מ בבתי הספר שבתוכנית, מאד בלטה לעין העובדה ששירים בעברית נוכחים בבתי הספר,

למשל בהפסקות פעילות, בטקסים בית ספריים ועוד. חשיפה בלתי אמצעית מעין זו לשפה העברית היא חשובה מאד ומסייעת בלימוד השפה באופן חוויתי ומהנה.

שיעורים נמוכים דיווחו כי הם צופים בתכניות טלוויזיה ובסרטים בעברית וכן כי הם מדברים בעברית במהלך יום הלימודים מעבר לשיעורי העברית. בעוד שאת הפרקטיקה האחרונה קשה אולי לשנות (סביר שתלמידים יתקשרו ביניהם בשפה שנוחה להם), הרי שאת הפרקטיקה הראשונה, של צפייה בתוכניות ובסדרות בעברית – אולי כן אפשר לנסות ולעודד באמצעות חשיפת התלמידים לתכנים טלוויזיוניים איכותיים ומותאמים לגילאים של התלמידים.

תרשים 3: באיזו מידה מבצע את הפעולות הבאות במהלך היום?
(שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאוד")

עמדותיהם של התלמידים כלפי לימודי עברית

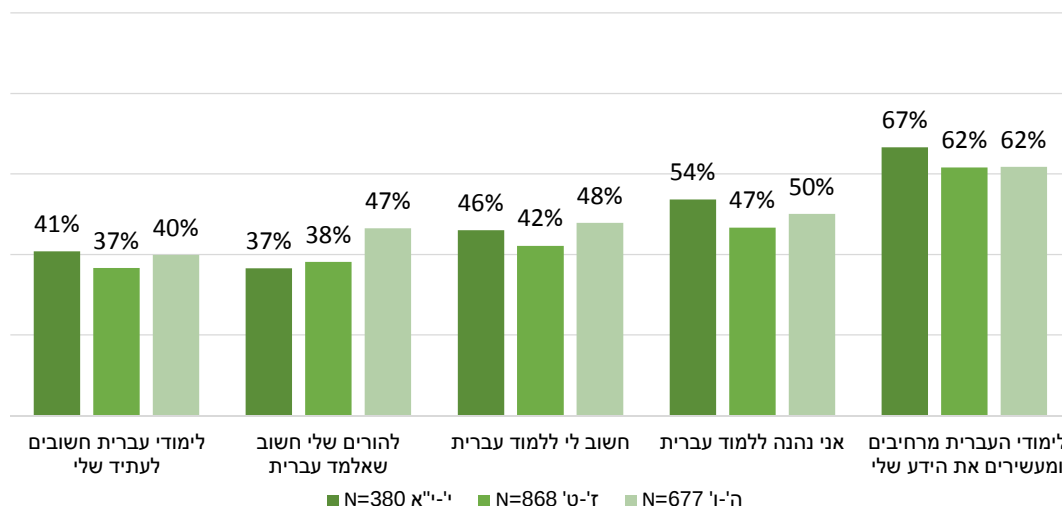
בתרשים הבא מתוארות עמדותיהם של התלמידים כלפי לימודי העברית. כפי שאפשר לראות בתרשים, כשני שלישים מהתלמידים מדווחים כי לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלהם וכמחציתם מדווחים כי הם נהנים ללמוד עברית. מאידך, למטה ממחצית מהתלמידים מציינים שחשוב להם ללמוד עברית ואף פחות מכך מדווחים שלימודי העברית נתפסים כחשובים לעתידם.

מכאן, נראה שעל אף העובדה שבמרבית המקרים התלמידים אינם מייחסים לשפה העברית חשיבות אינסטרומנטלית, הרי שרבים מהם כן מדווחים כי הלימודים הם מהנים, מרחיבים את ידיעותיהם ומעשירים את עולמם. נראה כי את מה שנראה כהצלחה זו¹⁷ אפשר לייחס למאמצים הרבים ולעבודה

¹⁷ כפי שציין בחלק אשר עסק במגבלות המחקר – ללא יכולת השוואה של ממש קשה לבסס טענות חזקות בדבר הצלחה או אי הצלחה. במקרה הנוכחי, למשל, היה מסייע בידינו אם היינו יכולים לשאול את התלמידים שאלות מקבילות על תחומי

שמשקיעים המורים עצמם כמו גם הצוות המוביל את התוכנית אשר מכשיר את המורים ומלווה אותם, לספרי הלימוד (אם כי, כפי שנראה להלן, העמדות כלפי ספרי הלימוד השונים הן דיפרנציאליות) וכמובן גם לתמיכה מצד מנהלי בתי הספר ורשתות החינוך.

תרשים 4: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד עברית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/במידה רבה מאד")

גם במסגרת איסוף המידע האיכותני אפשר היה להתרשם מההשקעה בבתי הספר בתחום העברית: כיתות בבית הספר ייעודיות לשפה העברית ובהן אבזור, "קירות פעילים", ספרים וחבורות ועוד המכניסים את התלמידים לאווירה של רכישת השפה ומסייעים בהפיכתה לחוויה מהנה.

תוכניות ללימוד עברית

תוכניות הלימוד המשמשות את בתי הספר להוראת השפה העברית הן: "תל-עם" וגרסתו הדיגיטלית "איי תל-עם" (I-Talam), "בשביל העברית", תוכנית חפציב"ה ותכנית נטע. בפרק המבוא הצגנו דיון נרחב באשר לתוכניות השונות, כאן נזכיר אותן בקצרה בטרם נעבור לבחינת העמדות של המורים כלפי התוכניות השונות.

- **התכנית "תל-עם" וגרסתה הדיגיטלית "איי תל-עם"** הן תוכניות לימוד עברית לבתי הספר היסודיים. גם בגרסה הוותיקה יותר, "תל עם", ישנם חומרים דיגיטליים נלווים אך בגרסה החדשה והדיגיטלית קיימים חומרי הוראה-למידה דיגיטליים רבים ומגוונים יותר.

דעת אחרים ודומים (למשל: לימודי שפה שנייה אחרת או מקצועות רבי מלל אחרים בביה"ס) ואז לבחון את העמדות כלפי לימודי העברית באופן השוואתי. משהתקבלה ההחלטה לא להיכנס לנושאים שהם מחוץ לתוכנית חפציב"ה, שאלות מעין אלו כמובן שלא נשאלו, ועל כן ההערכות שלנו בדבר הצלחה או אי הצלחה נסמכות על השוואות בין היגדים שונים וכן על ניסיונו בתחום מחקרי ההערכה. במקרה הנוכחי, למשל, סברנו שהעובדה שלמעלה ממחצית מהתלמידים מדווחים על חוויות של העשרה והנאה בתחום דעת שהוא לא מהתחומים המרכזיים ואשר בתי הספר והורים שמים עליהם דגש – מהווה אינדיקציה להצלחה.

- **תוכנית נט"ע:** משמשת כיום ללימוד עברית במספר מצומצם של כיתות לימוד מכתה ה' ואילך. התכנית פותחה ע"י היברו קולג' בבוסטון לשם לימוד השפה העברית בקהילות יהודיות בעולם, והיא אומצה על ידי הסוכנות היהודית והוטמעה במדינות בריה"מ לשעבר בתחילת שנות ה-2000. חומרי הלימוד הם מודפסים ולא בפורמט דיגיטלי.
- **בשביל העברית:** תכנית חדשה פרי פיתוח של מט"ח, מיועדת לכיתות ו'-י"א בפורמט דיגיטלי. מתבססת בחלקה על תוכנית נט"ע הוותיקה ומכוונת ללימוד השפה העברית כשפה זרה שנייה.
- **תוכנית חפציב"ה:** נכתבה בשנים 2006-2007, מייצגת תפיסה של הוראת השפה העברית כחלק מלימוד המסורת של העם היהודי ותרבותו. חומרי הלימוד אינם בפורמט דיגיטלי.

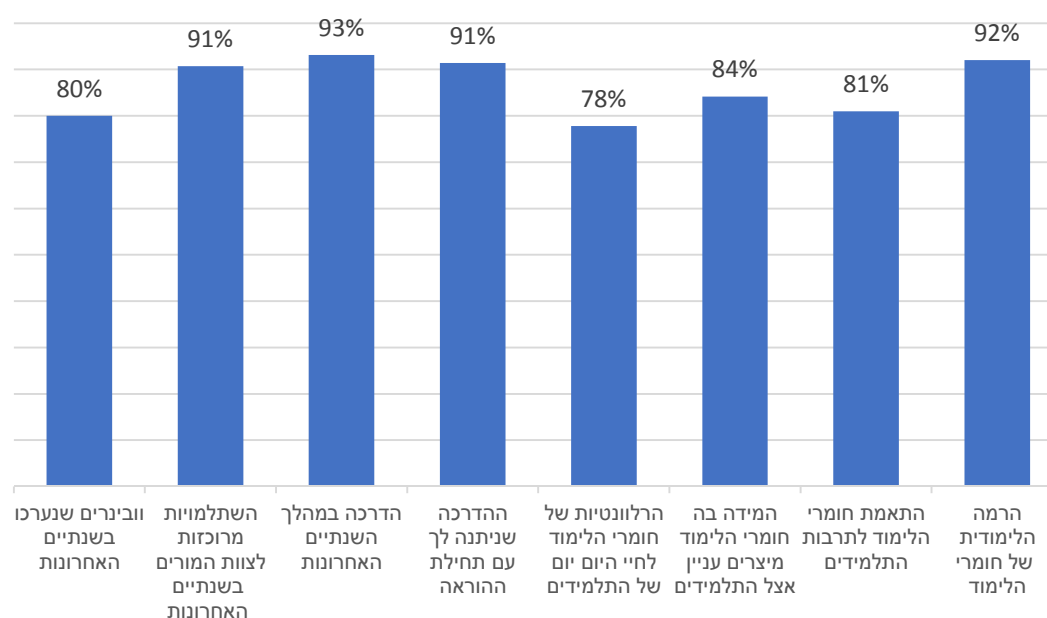
תחילה, שאלנו את המורים האם מלמדים את תחום הדעת עברית ו-116 מורים השיבו בחיוב. לאחר מכן שאלנו אותם באילו מבין התוכניות הנ"ל הם עושים שימוש כשהם מלמדים את תחום הדעת. התפלגות תשובות המורים מוצגת בלוח מס' 6. כפי שאפשר לראות, התוכניות הנפוצות ביותר הן "בשביל העברית" ו"תל-עם", ואילו התוכנית הפחות נפוצה היא "נטע". עוד אפשר ללמוד מלוח 6, כי מרבית המורים משלווים לפחות שתי תוכניות לימוד, ולא מעטים מהם משלבים אף שלוש תוכניות ומעלה. רק 28% מהמורים מלמדים באמצעות תכנית אחת. ייתכן שהדבר נובע מכך שישנם מורים המלמדים בשלבי חינוך שונים ועל כן נדרשים לתוכניות שונות, בהתאם לגילאים.

לוח 5: הוראת עברית באמצעות התוכניות השונות

מורים המלמדים עברית (N=116)	
האם מלמד באמצעות כל אחת מהתוכניות הבאות? (שיעור המשיבים בחיוב)	
תל-עם	56%
א"י תל-עם (I-Talam)	38%
תכנית חפציב"ה להוראת עברית	42%
בשביל העברית	56%
נטע	17%
מספר התוכניות באמצעותן מלמד	
תכנית אחת	28%
שתי תוכניות	44%
שלוש תוכניות ומעלה	28%

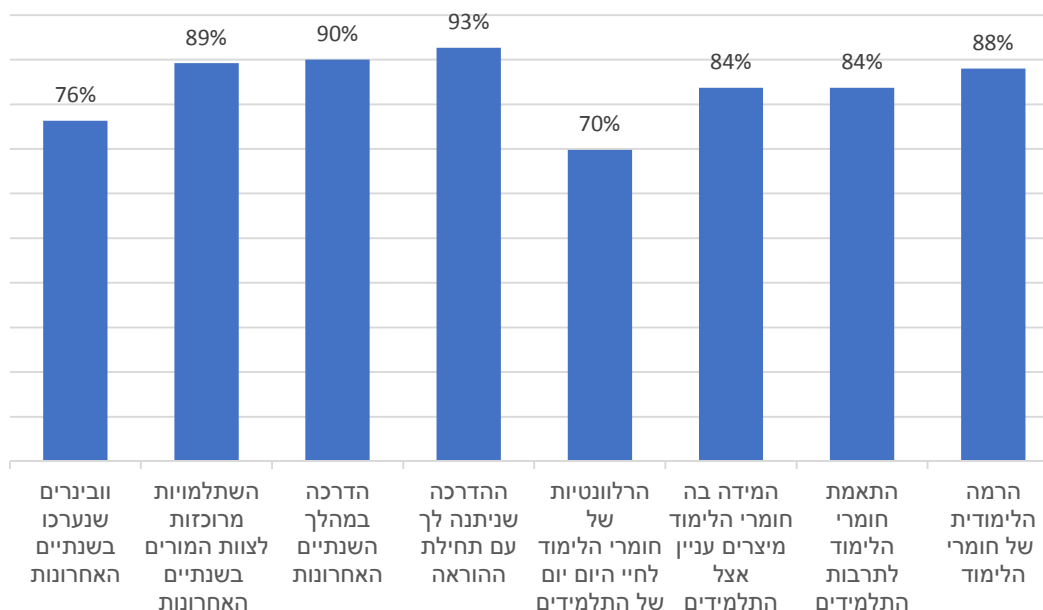
בשלב הבא נשאלו המורים באשר לעמדותיהם ביחס לכל אחת מהתוכניות הנ"ל, במידה ואכן מלמדים באמצעותה. הם התבקשו לחוות דעה במישורים הבאים: הרמה הלימודית של התכנית, התאמת חומרי הלימוד לתרבות של התלמידים, המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים ומידת הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים. כמו כן נשאלו המורים ארבע שאלות באשר למידת שביעות רצונם מהפיתוח המקצועי הניתן בזיקה לתוכנית: ההדרכה שניתנה להם עם תחילת ההוראה, הדרכה שקיבלו בשנתיים האחרונות, השתלמויות מרוכזות במהלך השנתיים האחרונות ווובינרים (השתלמויות אינטרנטיות סינכרוניות) במהלך השנתיים האחרונות. בלוחות הבאים מפורטים נתונים על אודות שביעות הרצון של המורים מכל אחת מחמשת התכניות להוראת עברית.

תרשים 5: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תכנית תל-עם? (שיעורי המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=63)

כפי שאפשר לראות בלוח 5, נרשמה שביעות רצון גבוהה מכל ההיבטים של תכנית תל-עם. שביעות רצון גבוהה במיוחד דווחה ביחס לרמה הלימודית של חומרי הלימוד, ההדרכה וההשתלמויות. שביעות רצון מעט נמוכה יותר (אם כי עדיין גבוהה) דווחה ביחס לוובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות וכן ביחס למידת הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים ולהתאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים.

תרשים 6: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תכנית איי תל-עם? (שיעורי המשיבים "במידה רבה/מאד", N=33)

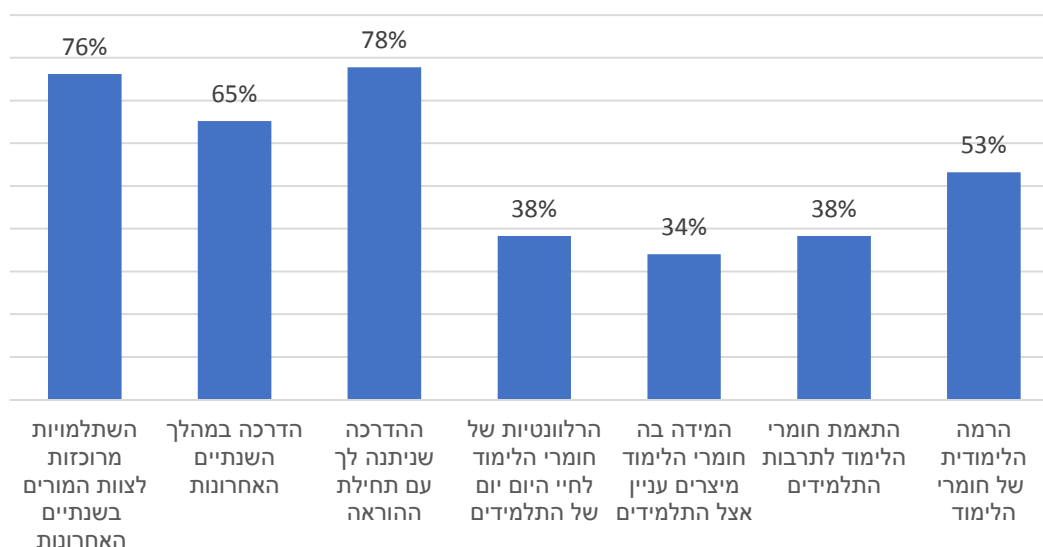

כפי שאפשר לראות בתרשים 6, גם ביחס לתוכנית איי תל-עם נרשמו עמדות חיוביות מאד כמעט בכל הפרמטרים. זאת, פרט לשניים: הרלוונטיות של התכנים לחיי היומיום של התלמידים והוובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות (הגם במישורים אלה העמדות נטו לחיוב).

עוד בהקשר של תוכניות תל-עם ואיי-תל-עם עלו במהלך ראיונות העומק אמירות חיוביות ביחס לפיתוח המקצועי המתבצע במסגרת התוכניות:

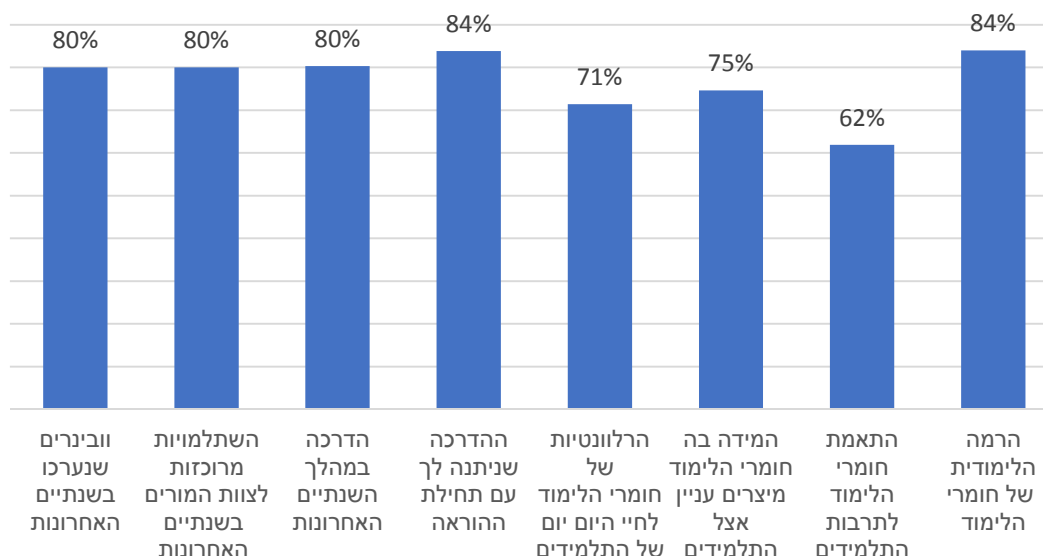
"יש ביקורת של "תל-עם" פעמיים בשנה. הם יושבים בשיעור, מצלמים אותו. ואחר כך אנחנו יושבים ביחד ודנים ביתרונות, בחסרונות, מדברים עם המנהל. כמובן שזה מלחיץ, כשבזקים אותך, אבל מצד שני זה מועיל כשאתם מקצועי מהצד מסתכל עליך ונותן הערות. במיוחד שהתכנית הזאת כל שנה מתחדשת ויש המון חומר. אז לפעמים באות לא רק המפקחות, אלא גם בוני התכנית מקנדה - זה מאוד מועיל" (מורה מקומית)

תרשים 7: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תכנית חפציב"ה להוראת עברית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=37)

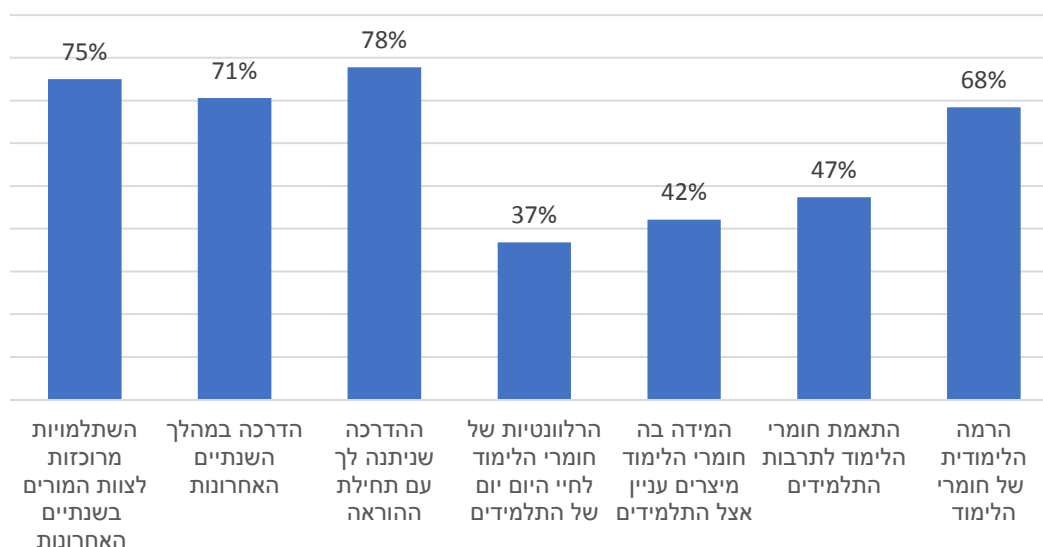
תרשים 7 מציג את עמדות המורים כלפי תכנית חפציב"ה להוראת העברית. כפי שאפשר לראות - שביעות הרצון של המורים מהתוכנית ובפרט מחומרי הלימוד היא נמוכה למדי בכל המישורים שנבחנו. העמדות כלפי הפיתוח המקצועי היו חיוביות יותר באופן ניכר ובאופן כללי ההערכות במישור זה נטו לחיוב (אם כי לא היו גבוהות מאד).

תרשים 8: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של "בשביל העברית"? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=63)

תרשים 8 מציג את עמדות המורים כלפי התוכנית "בשביל העברית". כפי שאפשר לראות, העמדות כלפי חומרי הלימוד נטו לחיוב, אם כי מעט פחות במישורים של התאמה תרבותית ורלוונטיות לחיי היומיום של התלמידים. רמת שביעות הרצון מהפיתוח המקצועי במסגרת התוכנית הייתה גבוהה בכל הפרמטרים שנבדקו.

תרשים 9: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תכנית "נט"ע"? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=17)

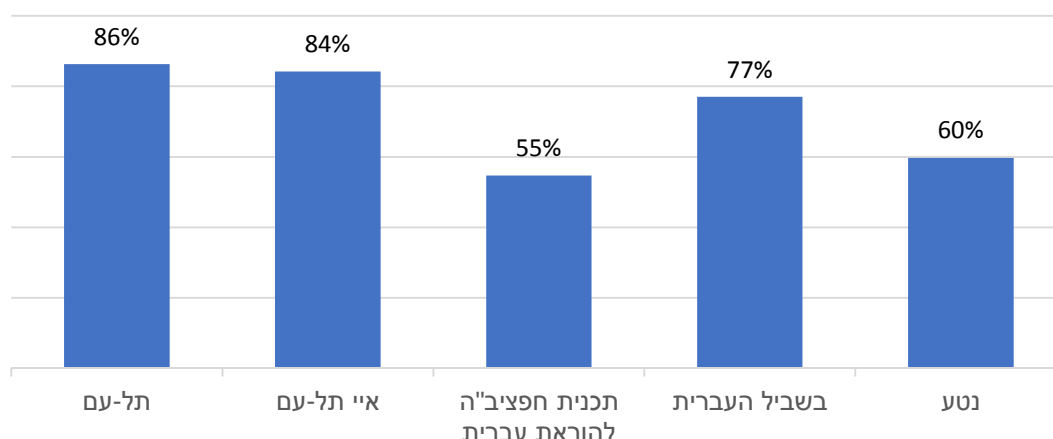

בדיווח על תכנית 'נטע' בולטים השיעורים הנמוכים של מורים שהביעו שביעות רצון מהרלוונטיות של חומרי הלימוד, ממידת העניין שהם מייצרים בקרב התלמידים ומהרלוונטיות לחיי היומיום. עמדות חיוביות יותר נרשמו ביחס לרמה המקצועית הכללית שהחומרים וכן ביחס לפיתוח המקצועי במסגרת התוכנית.

כדי לקבל תמונת על באשר לעמדות המורים ביחס לתוכניות השונות, חושב מדד מסכם שהוא השיעור הממוצע של המורים אשר הסכימו עם כל אחד מההיגדים ביחס לתוכנית. ערכי המדד המסכם של עמדות המורים כלפי התוכניות השונות מוצגים בתרשים 10 להלן.

כפי שאפשר לראות בתרשים 10, התוכניות שזוכות להערכות החיוביות ביותר בקרב המורים הן תוכניות תל-עם, איי תל-עם ובשביל העברית. בשלושת המקרים מדובר בתוכניות עדכניות למדי עם רכיב דיגיטלי משמעותי (הגם שכזכור – בשלושתן המורים היו מעט פחות שבעי רצון מהרלוונטיות של התוכניות לחיי התלמידים). התוכניות נטע ותוכנית חפציב"ה להוראת העברית זכו להערכות נמוכות יותר במידה ניכרת.

תרשים 10: סיכום מדדי שביעות הרצון של המורים ביחס לתוכניות השונות להוראת העברית

תחום הדעת מורשת

מנהלי בתי הספר נשאלו האם בבית הספר נלמד תחום הדעת מורשת יהודית ו – 98% מביניהם ציינו כי תחום הדעת אכן נלמד בבית הספר.

גם התלמידים נשאלו אם הם לומדים תחום דעת זה. לאור מידע שהיה בידינו לפיו ישנם בתי ספר אשר אינם מקצים שעות ייעודיות לתחום דעת זה (או באופן כללי – מקצים בשעות המיועדות לתוכנית חפציב"ה), לתלמידים ניתנה אפשרות להשיב אם תחום דעת זה נלמד במסגרת שיעור ייעודי או במסגרת שיעור של תחום דעת אחר. התפלגות תשובות התלמידים מוצגת בלוח 6 להלן.

לוח 6: האם השנה בבית הספר אתה לומד את המקצוע 'מורשת של העם היהודי' ואם כן, באיזו מסגרת? (התפלגות תשובות התלמידים)

י-י"א (N=414)	ז-ט' (N=889)	ה-ו' (N=681)	
68%	72%	77%	לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי
12%	15%	15%	לומד, במסגרת שיעור אחר
20%	13%	8%	לא לומד את תחום הדעת

כפי שאפשר לראות בלוח 6, מרבית התלמידים ציינו כי הם לומדים את מקצוע המורשת של העם היהודי, כאשר עם הגיל חלה ירידה בשיעור הלומדים: 92% מהתלמידים בכיתות ה-ו' לעומת 87% מתלמידי ז-ט' ו- 80% מתלמידי י-י"א מדווחים כי לומדים את תחום הדעת.

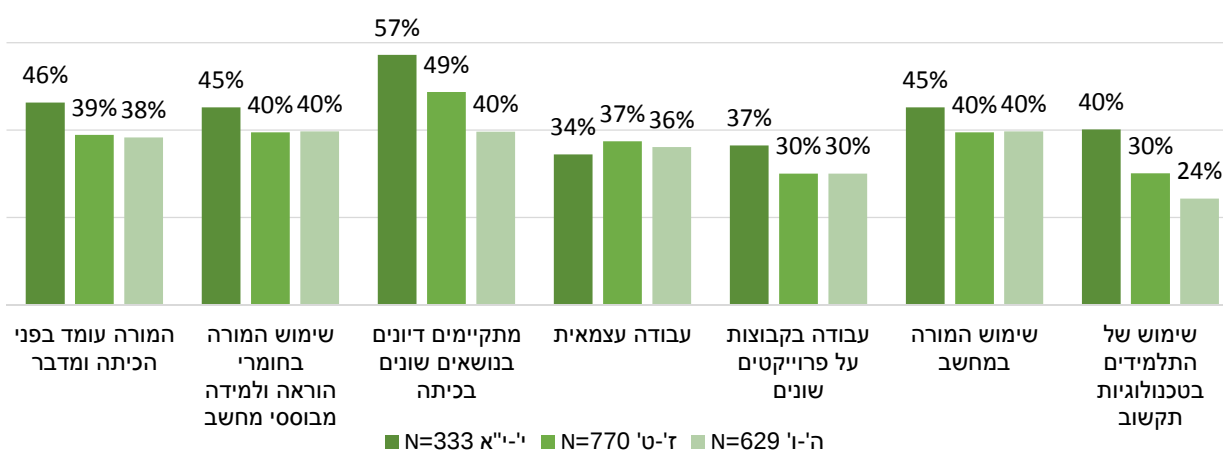
מבין הלומדים את תחום הדעת, במרבית המקרים מדובר על שיעור ייעודי. בין 12% - 15% מהתלמידים מדווחים שלומדים את תחום הדעת במסגרת שיעור אחר ובמענה לשאלה פתוחה בנושא זה מרביתם ציינו את שיעור העברית כשיעור שבו הדבר מתבצע.

בדקנו גם את התפלגות לימודי מורשת יהודית בחלוקה לרשתות (לא מוצג בטבלה) ונמצא כי 91% מהתלמידים ברשת 'שמע ישראל', 87% מהתלמידים ברשת 'אור אבנר', ו- 80% מהתלמידים ברשת אורט מדווחים כי לומדים את תחום הדעת.

פרקטיקות הוראה ולמידה במהלך שיעורי מורשת יהודית

התלמידים אשר השיבו כי אכן לומדים את תחום הדעת התבקשו להתייחס לפרקטיקות ההוראה והלמידה המתקיימות בשיעורים. תרשים 11 להלן מתאר את התפלגות תשובותיהם.

תרשים 11: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי מורשת יהודית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

מהתרשים עולה כי נעשה שימוש בפרקטיקות הוראה מגוונות. הפרקטיקה הנפוצה ביותר עליה דיווחו התלמידים היא דיונים במסגרת הכיתה, אשר שכיחותה גם עולה עם העלייה בשלבי הגיל. התלמידים בכיתות הגבוהות יותר דיווחו על שימוש רב של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב, ובכל קבוצות הגיל התלמידים דיווחו על שימוש של המורה במחשב. גם עבודה עצמאית הינה פרקטיקה נפוצה למדי (כשליש מהתלמידים דיווחו כך), וכך גם עבודה על פרויקטים בקבוצות.

יחד עם השימוש בפרקטיקות המגוונות נראה כי קיים גם היקף לא מבוטל של הוראה פרונטלית על ידי המורה.

עמדותיהם של התלמידים כלפי לימודי מורשת יהודית

לאחר סדרת השאלות על פרקטיקות הוראה ולמידה בשיעורי מורשת, התבקשו התלמידים לדווח על עמדותיהם כלפי תחום דעת זה.

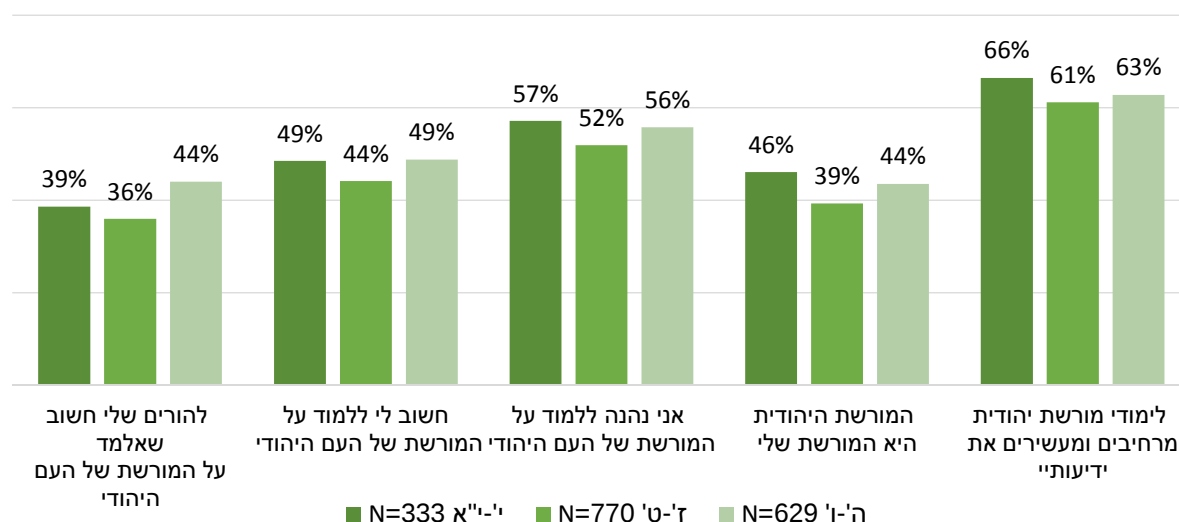
כפי שאפשר לראות בלוח 12 יותר ממחצית מהתלמידים מדווחים כי לימודי תחום הדעת הם מהנים ויותר מ- 60% מדווחים כי הלימודים מרחיבים ומעשירים את ידיעותיהם.

לעומת זאת, פחות ממחצית מן התלמידים מדווחים כי הם תופסים את הלימודים כחשובים עבורם או עבור הוריהם וכי הם תופסים את המורשת היהודית כמורשת שלהם.

עוד אפשר לראות בתרשים דפוסי דיווח דומים למדי בשלבי הגיל השונים, אם כי בכיתות ז'-ט' ניתן לראות ירידה קלה בכל הממדים בהשוואה לה'-ו' ולאחר מכן עלייה מחודשת בשכבות י'-י"א. מעניין לבדוק מה קורה בשכבות אלו אשר פוגם במידת מה ברצון ללמוד את תחום הדעת ובעניין בו ומה גורם להתגברות העניין בשכבות הגיל הבוגרות יותר.

תרשים 12: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד מורשת יהודית

(שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאוד")

כפי שציינו בהקשר של לימודי העברית, נראה כי גם בתחום הדעת מורשת, צוות חפציב"ה מצליח לייצר בקרב התלמידים עניין ותחושה של העשרה והרחבת אופקים על אף העובדה שלימודי המורשת לא בהכרח נתפסים כחשובים לתלמידים או להוריהם ועל אף העובדה שחלק ניכר מהם אינם חשים שמדובר במורשת שלהם (כנראה קשור גם לעובדה שרבים מהתלמידים אינם יהודים או שההזדהות כיהודים אינה מהווה רכיב מרכזי בזהות שלהם).

תוכניות ללימוד מורשת יהודית

לימודי המורשת היהודית מתבצעים אף הם באמצעות כמה תוכניות לימוד. ברשת אורט הלמידה מתבצעת באמצעות תוכניות "תל-עם" ו-"איי תל-עם", הכוללות פרקים של חגים ומועדים. בבתי הספר העל יסודי ברשת אורט מלמדים באמצעות תוכנית חפציב"ה (שגם אותה הזכרנו לעיל) תוך שילוב של תכנים מתוכנית "דרכינו" (תוכנית אשר פותחה בשנות ה – 90 ע"י צוות פדגוגי דובר רוסית ואשר עוסק בהרחבה במסורת יהודית, במשפחה היהודית, בקהילות יהודיות וכו').

באשר לבתי הספר החרדיים - ברשת "אור אבנר" מלמדים עפ"י תוכנית "דרכינו" ואילו בבתי הספר של רשת "שמע ישראל" מלמדים לפי תוכניות לימודים עצמאיות המותאמות לזרם החרדי-ליטאי ובחלק מהמקרים משלבים גם תכנים מתוכנית "דרכינו".

בשנת הלימודים תשע"ח מטה חפציב"ה החל להטמיע בכל בתי הספר בכיתות הבוגרות (חט"ב ותיכון) קורס וירטואלי חדש בשם "נא להכיר – ישראל" המשלב תכנים עדכניים ורלוונטיים.

תחילה נשאלו המורים האם הם מלמדים את תחום הדעת מורשת יהודית ו – 72 מורים השיבו בחיוב. מורים אלו התבקשו לציין באילו תוכניות הם משתמשים להוראת תחום הדעת. התפלגות תשובותיהם מוצגת בלוח 7.

לוח 7: הוראת מורשת יהודית באמצעות תוכניות הלימוד השונות

מורים המלמדים מורשת יהודית (N=72)	
האם מלמד בתוכנית?	
63%	דרכינו
7%	נא להכיר את ישראל
32%	תכנית חפציב"ה (ללימוד מורשת יהודית)
24%	תכנית ייחודית המבוססת על תכנית חפציב"ה
מספר התכניות באמצעותן מלמד	
58%	תכנית אחת
20%	שתי תכניות
22%	שלוש תכניות ומעלה

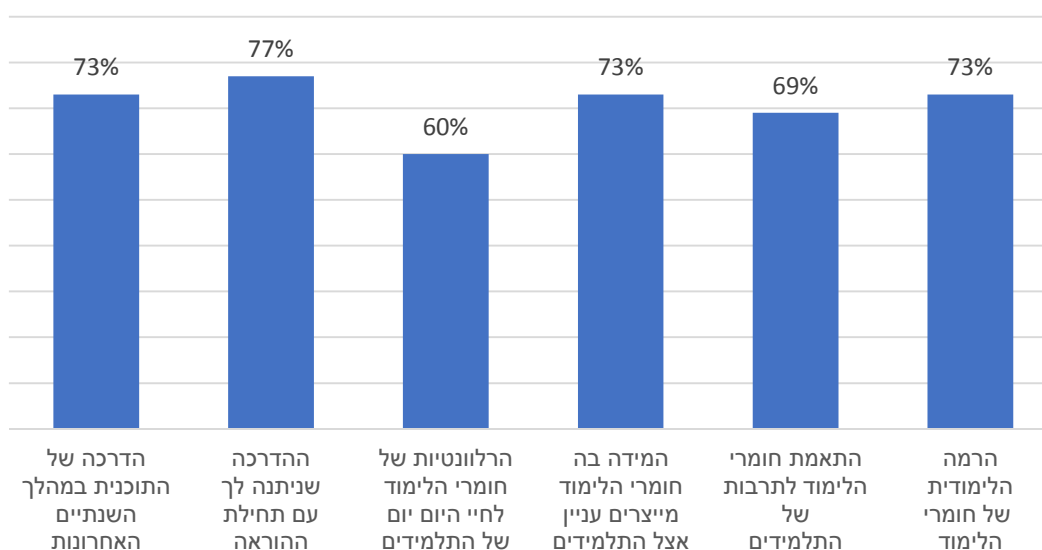
כפי שאפשר לראות בלוח 7, התוכנית הנפוצה ביותר היא "דרכינו", כאשר היתר נפוצות פחות. עוד אפשר לראות שכ – 40% מהמורים משתמשים בחומרים משתי תוכניות ומעלה.

לאחר השאלה על עצם השימוש בתוכניות הלימוד השונות, ביקשנו מהמורים לחוות דעה באשר לאיכויות הפדגוגיות של התוכנית ושל תהליך ההכשרה.

אמנם שאלנו את המורים על כל התוכניות – אך רק מספר המורים המלמדים בתוכנית "דרכינו" היה גבוה מספיק כדי לדווח סטטיסטית/מספרית: תרשים 13 להלן. כפי שאפשר לראות בתרשים, רמת שביעות הרצון מתוכנית "דרכינו" הייתה גבוהה למדי במרבית הפרמטרים: איכות החומרים, מידת העניין שמייצרים בקרב התלמידים והפיתוח המקצועי שעברו המורים. עמדות מעט פחות חיוביות (אם כי עדיין נטות לחיוב) נרשמו ביחס למידת הרלוונטיות של החומרים לחיי היומיום של התלמידים.

מספרי המורים המדווחים על עבודה עם תוכניות אחרות היו נמוכים ולא מאפשרים דיווח סטטיסטי. עם זאת, אפשר לציין כי התוכנית 'נא להכיר את ישראל' זכתה לשיעורי שביעות רצון גבוהים יחסית, ואילו התכנית "חפציבה" והתכנית המבוססת על תכנית חפציבה זכו לשיעורי שביעות רצון נמוכים יחסית.

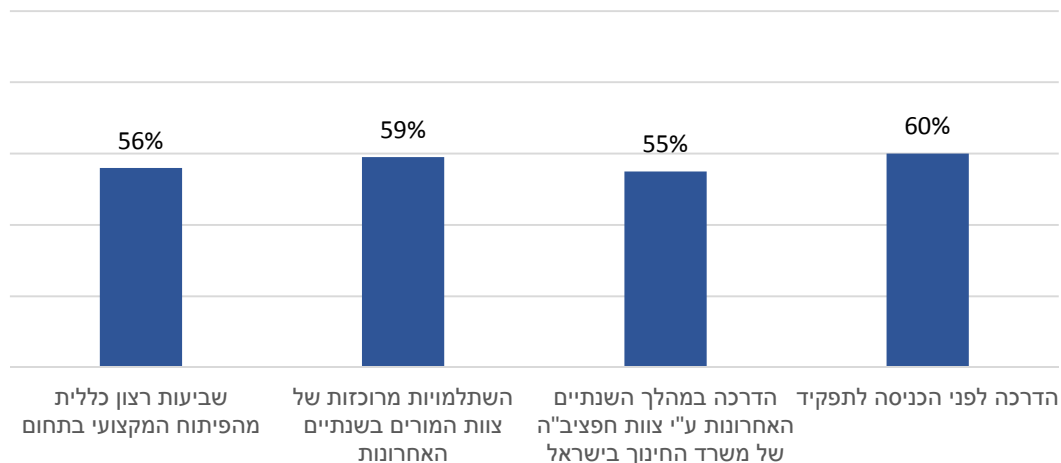
תרשים 13: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מהיבטים הבאים של תוכנית "דרכינו"?
(שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=45)

על פי בקשת מובילי התוכנית, המורים גם נשאלו באופן כללי באשר לעמדותיהם ביחס לפיתוח המקצועי במסגרת הוראת המורשת היהודית, שלא בזיקה לתוכנית לימודים כזאת או אחרת.

כפי שאפשר לראות בתרשים 14 להלן, שביעות הרצון של המורים מהפיתוח המקצועי הייתה בינונית למדי, וייתכן שכשאי להקדיש בדיקה נוספת ומעמיקה יותר לפיתוח המקצועי בנושא המורשת היהודית

תרשים 14: באיזו מידה הפעולות הבאות קידמו אותך מקצועית בהוראת המקצוע מורשת יהודית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=80)

עוד מעניין לציין בהקשר של לימודי המורשת (וגם לימודי ההיסטוריה בהם נעסוק להלן) שככל הנראה נודעת להם השפעה גם מעבר לתלמידים עצמם, כאשר הורי התלמידים נחשפים גם הם לחומר הנלמד, כפי שתיארה אחת המורות בראיונות העומק:

"יתרון של בית הספר שלנו בכך שלא רק הילדים לומדים. יחד עם הילדים לומדים גם ההורים שלהם. מסורת והיסטוריה שאנחנו מלמדים - ההורים אומרים שהם לומדים המון... הורים עושים יחד עם הילדים שיעורי בית ואז פונים אלי הורים ואומרים: תודה, זה מאוד מעניין, למדתי המון. גם הורים יהודים וגם ההורים הלא יהודים. הם מתעניינים מאוד" (מורה מקומית)

תחום הדעת היסטוריה יהודית

בדומה למתכונת השאלות בתחומי הדעת עברית ומורשת יהודית – גם בהקשר של תחום הדעת היסטוריה יהודית נשאלו מנהלים, מורים ותלמידים סדרה של שאלות כדי לנסות לעמוד על היבטים שונים של ההוראה והלמידה בתחום הדעת.

תחילה נשאלו המנהלים האם בבית ספרם מלמדים היסטוריה יהודית. בשונה משני תחומי הדעת האחרים, 77% מהמנהלים ציינו כי בבית ספרם תחום דעת זה אכן נלמד.

התלמידים נשאלו האם לומדים תחום דעת זה ואם כן – האם במסגרת שיעור ייעודי או במסגרת שיעור אחר של תחום דעת אחר. כפי שאפשר לראות בלוח 8 להלן, מעט פחות משני שלישים מהתלמידים ציינו כי הם לומדים את תחום הדעת במסגרת שיעור ייעודי, ועוד כחמישית ציינו כי למדו זאת במסגרת שיעורים אחרים. תחומי הדעת שצוינו בהקשר זה: עברית, מסורת וכן תורה ונביאים (נתון אחרון זה מעלה את השאלה האם אלו לימודי היסטוריה או שמא לימודי מקרא).

בין 16% ל- 19% מהתלמידים ציינו כי אינם לומדים את המקצוע כלל.

בהשוואה בין רשתות חינוך עולה כי 88% מהתלמידים ברשת 'שמע ישראל', 84% ברשת אורט ו- 79% ברשת 'אור אבנר' דיווחו כי לומדים את תחום הדעת.

לוח 8: האם השנה אתה לומד בבית הספר את המקצוע היסטוריה של העם היהודי? (התפלגות תשובות התלמידים)

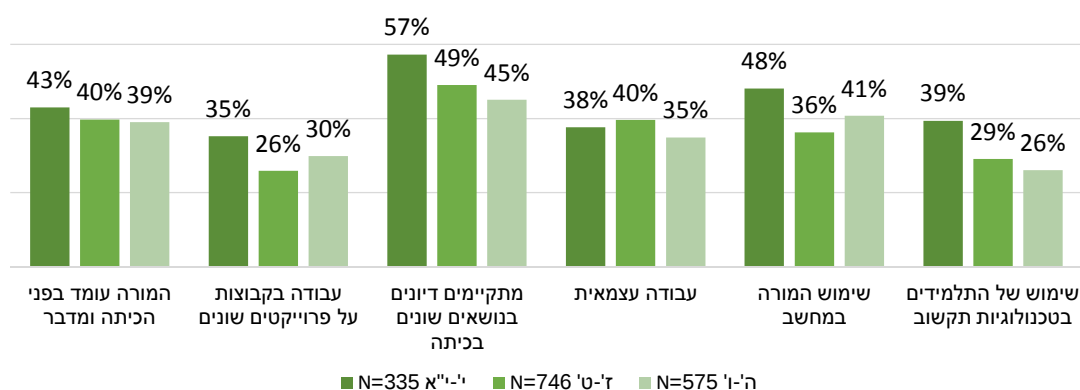
י-י"א (N=414)	ז'-ט' (N=889)	ה'-ו' (N=681)	
64%	67%	58%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
17%	17%	26%	לומד, במסגרת שיעור אחר
19%	16%	16%	לא לומד תחום דעת זה

פרקטיקות הוראה ולמידה במהלך שיעורי היסטוריה

בדומה לתחומי הדעת עברית ומורשת, התלמידים שדיווחו כי הם לומדים את תחום הדעת שבכותרת, התבקשו להתייחס לפרקטיקות הוראה ולמידה שמתקיימות במהלך השיעורים.

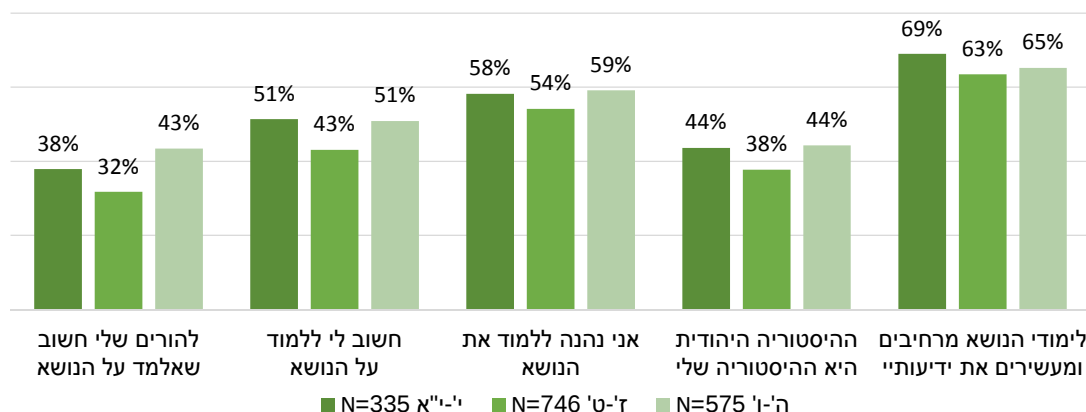
כפי שאפשר לראות בלוח 15 להלן, הפרקטיקה השכיחה ביותר היא של דיונים במליאת הכיתה, ובכיתות הגבוהות היא נפוצה אף יותר. כמו כן בולטת שימוש נרחב יחסית של המורים בצידוק תקשוב. גם פורמט של הרצאה פרונטלית מהווה פרקטיקה שכיחה למדי. בסך הכל, ניכר גיוון בפרקטיקות ההוראה-למידה השונות ולימודי תחום הדעת כנראה אינם נושאים אופי של הוראה פרונטלית בלבד. לצד זאת, כדאי אולי לציין את השכיחות הנמוכה יחסית של פרקטיקת העבודה בקבוצות על פרויקטים, ובפרט בכיתות ז'-ט' – וייתכן שאפשר לשקול להרחיב את השימוש בפרקטיקה זו.

תרשים 15: באיזו מידה בה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי היסטוריה של העם היהודי? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

בהמשך לשאלות על פרקטיקות ההוראה והלמידה, התלמידים התבקשו גם לחוות דעה באשר ללימודי תחום הדעת. תשובותיהם של התלמידים (תרשים 16 להלן) מגלות דפוס דומה למדי לזה שנרשם ביחס לתחום הדעת מורשת יהודית: למעלה ממחצית מהתלמידים מדווחים כי הלימודים מעשירים את עולמם ומרחיבים את ידיעותיהם וכן שהלימודים מהנים. אחוזים נמוכים יותר מייחסים חשיבות ללימודי תחום הדעת וחשים הזדהות אישית עם ההיסטוריה היהודית. גם במקרה הנוכחי, אנו סבורים שאפשר לזקוף את מה שנראה בסך הכל כעמדות חיוביות כלפי תחום הדעת על אף העובדה שאינו נתפס כחשוב במיוחד – לעבודתם של מובילי התוכנית ולעושים במלאכה בשטח.

תרשים 16: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד היסטוריה של העם היהודי? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

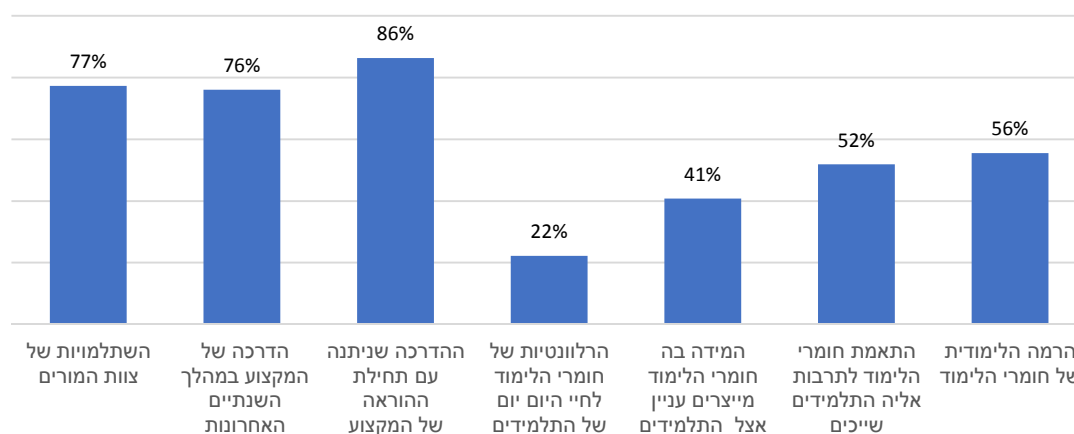

תוכניות הלימוד בהיסטוריה

מתוך המידע שבידינו, בתי הספר שבהם מלמדים את תחום הדעת, הדבר נעשה על בסיס תוכנית הלימודים של חפציב"ה, אשר חוברה בשנת 2004 ע"י מרכז צ"ייס למדעי היהדות שבאוניברסיטה העברית. וריאציה אחרת היא של הוראת תחום הדעת באמצעות תוכניות לימודים מקומיות – באישור מדריך תחום הדעת. כל זאת, על רקע של מה שנראה כתהליך רב שנים של צמצום בהיקף שעות ההוראה של תחום הדעת.

מבין המורים שמילאו את השאלונים, 27 בלבד ציינו כי אכן מלמדים את תחום הדעת. עמדותיהם כלפי תחום הדעת מוצגות בתרשים 17 להלן.

תרשים 17: באיזו מידה שבע רצון מההיבטים הבאים של מקצוע ההיסטוריה?
(שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=27)

כפי שאפשר לראות בתרשים, המורים הביעו שביעות רצון רבה למדי מהפיתוח המקצועי של תחום הדעת, ושביעות רצון נמוכה בהרבה מחומרי הלימוד. נראה כי במיוחד בתחום דעת זה – נדרש רענון משמעותי בחומרי הלימוד כדי להופכם למעניינים, אטרקטיביים ורלוונטיים יותר.

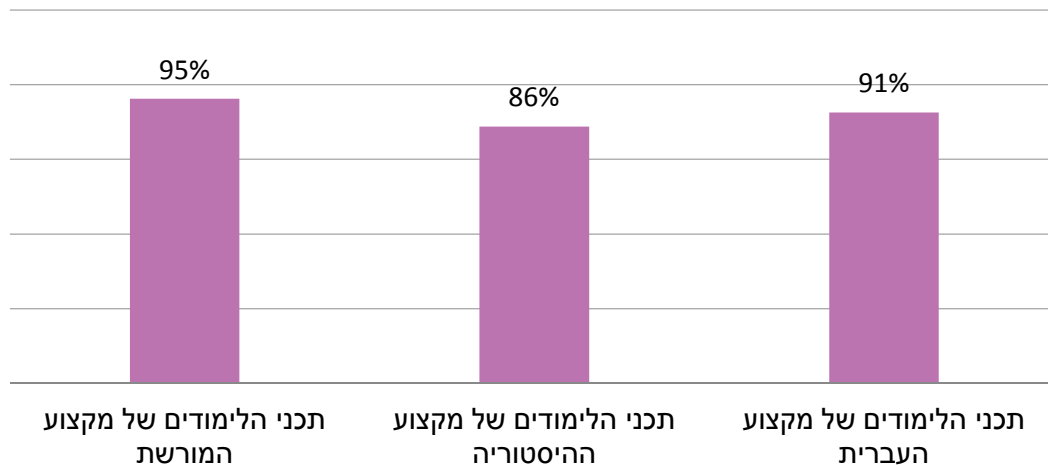
עניין נוסף שחשוב להזכיר בהקשר של הוראת ההיסטוריה היהודית והמורשת (ובמידה פחותה בהקשר של הוראת השפה העברית) הוא מה שנראה כקושי שמתחיל להיווצר לנוכח דרישה של חלק מהמדינות להעביר את שפת ההוראה בכל המקצועות מרוסית, לשפה המקומית. הדבר יוצר מצב שבו מורים מקומיים למקצועות חפציב"ה, רובם ככולם דוברי רוסית ומתורגלים ללמד ברוסית, אינם יכולים ללמד עוד את המקצועות, לפחות לא בהתאם לדרישה של המדינה. עדות לכך עלתה באחד מהראיונות:

"...השנה יש שינויים בהיבחות ב'מעגל הלאומי' – הממשלה החליטה שכל מבחני הבגרות ב[מדינה שעל הפרק] יערכו בשפה ה[מקומית] למעט המבחנים בשפות זרות. אי לכך, המבחן ב'מעגל היהודי' אמור היה להיערך ב[שפה המקומית], אך המורה ל'מעגל היהודי' לא שולט ב[שפה המקומית] ולא מסוגל לבדוק את המבחנים האלו. לכן, התלמידים נבחנו רק בידיעת השפה העברית" (מנהלת בית ספר)

עמדות המנהלים כלפי הוראת תחומי הדעת השונים

מנהלי בתי הספר התבקשו להעריך את הרמה של תכני הלימוד השונים בשלושת תחומי הדעת: עברית, מורשת יהודית והיסטוריה של עם ישראל. תשובותיהם מתוארות בתרשים 18 להלן.

תרשים 18: באיזו מידה תכני הלימודים של חפציב"ה במקצועות הבאים הם ברמה גבוהה? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאוד", N=43)

כפי שאפשר לראות בתרשים, עמדות המנהלים כלפי תכני הלימוד במקצועות השונים הן חיוביות מאד. בפרט מדובר בעמדות חיוביות כלפי התכנים של עברית ומורשת העם היהודי, ומעט פחות (אם כי עדיין חיוביות מאד) כלפי התכנים של היסטוריה של העם היהודי.

כפי שציינו לעיל ביחס לתחומי הדעת השונים, בתי ספר מתמודדים לא פעם עם דרישות ממשרדי חינוך מקומיים להרחיב את היקף ההוראה בתחומי דעת אחרים וכפועל יוצא לצמצם את השעות המוקצבות ללימודי מקצועות חפציב"ה. לא פעם, בתי ספר נאלצים לשלב את מקצועות חפציב"ה לתוך מקצועות אחרים הנלמדים בבית הספר (או לשלב שעות של מקצועות שונים של חפציב"ה). האילוצים הללו ודאי מקשים על מובילי התוכנית בהשגת מטרותיה, אולם מעניין לציין שלחיבורים יצירתיים מעין אלו עשויים להיות גם יתרונות מסוימים, כפי שתיארו מורים במהלך ראיונות העומק:

"...עשינו שיעור מעניין עם מורה מקומית - שילוב של מדע ומסורת. בכיתה י' הגענו לנושא העיכול ודיברנו על תזונה בריאה והגענו לרעיון לשלב בשיעור נושא של תזונה בריאה, שזה גם מאוד אופנתי היום, את נושא הכשרות... לילדים זה היה מאוד מעניין ומועיל וחוג מזה שהם שומרים על הכשרות, הם גם הצליחו לספק לזה תמיכה מדעית" (מורה בבית ספר דתי)

"ואני מנסה לשלב סיפורים מן הספרות [המקומית] עם סיפורי תנ"ך. כך זה מעניין יותר לילדים... אני עושה הקבלה בין סיפורים על ההיסטוריה והעצמאות של [המדינה המקומית] עם ההיסטוריה וסיפורי קום המדינה מ-47-48, מלחמת העצמאות של ישראל" (מורה בבית ספר "אורט")

חינוך בלתי פורמאלי

פרט לתחומי הדעת הפורמאליים, תוכנית חפציב"ה כוללת היבטים בלתי פורמאליים משמעותיים. היבטים אלו אפשר לחלק לשתי קטגוריות עיקריות: תוכניות העוסקות בחגי ומועדי ישראל ופרויקטים בתחום החינוך הבלתי פורמאלי.

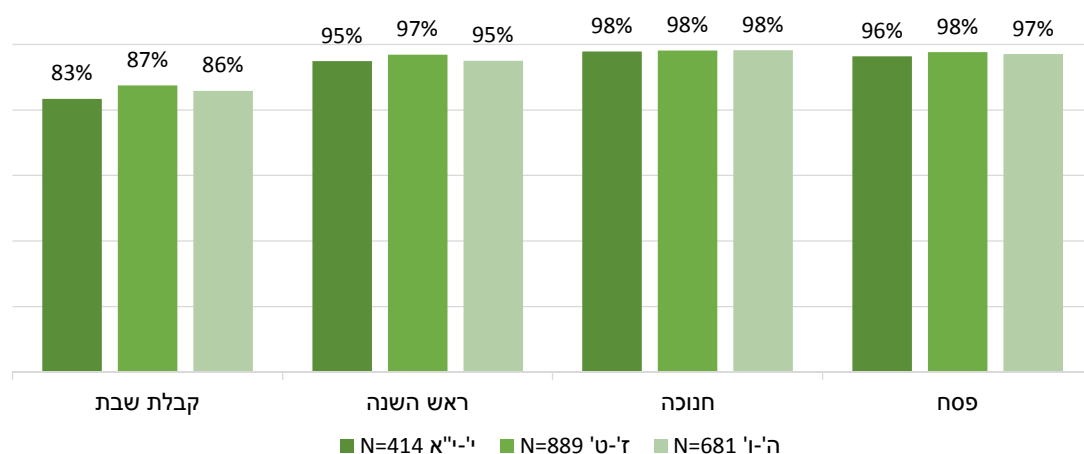
חגים ומועדים

בכל בית ספר המורה השליח מגבש תוכנית פעילות בית ספרית בנושא חגים ומועדים, בהתאם ללוח השנה העברי ובהתאם להנחיות של מטה חפציב"ה. התוכנית אותה בונה המורה השליח אמורה להיות מותאמת לאוכלוסייה, לאופי ולייחודיות של כל בית ספר. התוכניות נבדקות על ידי מטה התוכנית ומקבלת אישור להפעלה.

תחילה, שאלנו את התלמידים שאלנו את התלמידים האם בבית ספרם מתקיימים אירועים לרגל חגים ומועדים יהודיים. כל התלמידים דיווחו כי מתקיימים בבית ספרם אירועים לרגל פסח, חנוכה וראש השנה. שיעורים נמוכים יותר דיווחו על קיומן של קבלות שבת (תלמידי ה'ו': 82%; ז'ט': 76%; י"א: 83%). בבדיקה בפילוח על פי ארצות עלה כי דיווחים בשיעורים נמוכים יחסית (סביב ה – 70%) נרשמו בקרב תלמידי רוסיה ואוקראינה.

בהמשך לשאלה על עצם קיומם של האירועים, התלמידים נשאלו על השתתפותם באירועים אלו. תשובותיהם מוצגות בתרשים 19. כפי שאפשר לראות בתרשים, שיעורי התלמידים המדווחים על השתתפות באירועים סביב החגים השונים הם מאד גבוהים, בכל הרשתות ובכל המדינות. ממצא זה הוא מרשים לאור העובדה שלפחות בחלק מהמקרים מדובר בתלמידים שאינם יהודים. דברים אלו נכונים גם לגבי קבלות שבת בהן שיעורי המשתתפים גבוהים מאד (אם כי מעט נמוכים מאלו של החגים).

תרשים 19: האם אתה משתתף/השתתפת באירועים הבאים במסגרת בית הספר? (שיעור המשיבים בחיוב מתוך המדווחים כי האירועים אכן מתקיימים בבית ספרם)

פרויקטים מיוחדים

מלבד תחומי הדעת הנלמדים לאורך כל השנה והאירועים המתקיימים סביב חגים ומועדים, במסגרת תוכנית חפציב"ה מתקיימים גם פרויקטים מיוחדים בנושאים של מורשת, היסטוריה וקהילה. בלוח הבא מתוארות התכניות השונות בקצרה ושכבות הגיל בהן הן פועלות. לוח 9 להלן מונה את הפרויקטים המרכזיים, את מאפייניהם ואת שלבי הגיל אליהם מיועדים¹⁸.

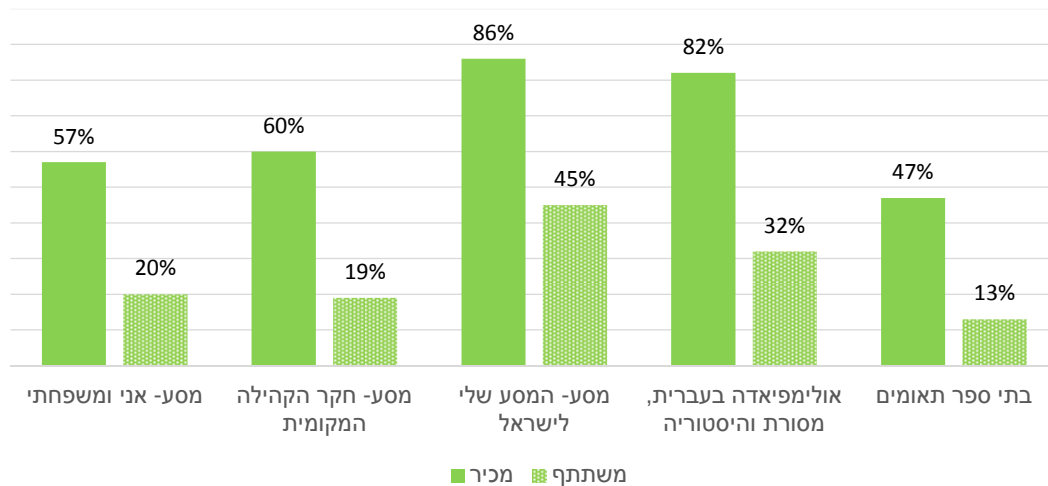
לוח 9: פרויקטים מיוחדים במסגרת תוכנית חפציב"ה

הפרויקט	תיאור כללי	שכבות הגיל בהן פועל
האולימפיאדה	תחרות ידע בין תלמידים בנושאים שנתי כגון "ירושלים וסודותיה" או "70 שנה למדינת ישראל". פועלת כ - 8 שנים	כיתות ח' - ט'
המסע שלי לישראל	תהליך של למידה על מדינת ישראל הכולל ביקור וסיור לימודי בארץ	כיתות י'
המסע: אני ומשפחתי	פרויקט פיילוט הפועל מאז תשע"ז. מופעל בחלק מבתי הספר. נועד לשמש כשלב א' המקדים לפרויקט "המסע שלי לישראל". תהליך של חקר משפחתי	כיתות ו' - ז'
המסע: חקר הקהילה המקומית	פרויקט פיילוט הפועל מאז תשע"ז. מופעל בחלק מבתי הספר. נועד לשמש כשלב ב' המקדים לפרויקט "המסע שלי לישראל". תהליך של חקר קהילתי	כיתות ח' - ט'
בתי ספר תאומים	פרויקט המקדם שיח ולמידה משותפים בין תלמידי ישראל והתפוצות. הפרויקט פועל בחלק מבתי הספר, כאשר כל בית ספר את שכבות הגיל שתשתתף לפי שיקולים פנימיים.	בדרך כלל כיתות ה' - ח'

¹⁸ קיימות תוכניות נוספות של חינוך בלתי פורמאלי הפועלות במסגרת "חפציב"ה" אולם בשאלון לתלמידים התייחסנו רק לתכניות המרכזיות המפורטות כאן.

במסגרת השאלון, התלמידים נשאלו האם מכירים הפרויקטים השונים והאם השתתפו בהם. חשוב לציין שעבור כל תכנית נשאלו אך ורק התלמידים שהנושא רלוונטי עבורם¹⁹, כמפורט בלוח 9. את התפלגות תשובות התלמידים אפשר למצוא בתרשים 20 להלן.

תרשים 20: האם מכיר והאם השתתף בפעילויות הבאות? (שיעורי המשיבים בחיוב)²⁰

כפי שאפשר לראות בתרשים 20, שיעורים גבוהים מהתלמידים בשכבות הגיל הרלוונטיות מכירים את התכנית 'אולימפיאדה' ואת תכניות מסע השונות. מבין תכניות מסע, 'המסע שלי לישראל' היא המוכרת ביותר, כנראה לנוכח העובדה ששתי תוכניות 'מסע' האחרות הן חדשות יותר.

תוכנית 'המסע שלי לישראל' בולטת בשיעורי השתתפות גבוהים בקרב קבוצת הגיל בה פועלת – כ – 45% מהתלמידים בשכבות הגיל הרלוונטיות דיווחו כי משתתפים או השתתפו בעבר בתכנית זו. כשליש מהתלמידים מדווחים כי השתתפו בתכנית 'האולימפיאדה'.²¹

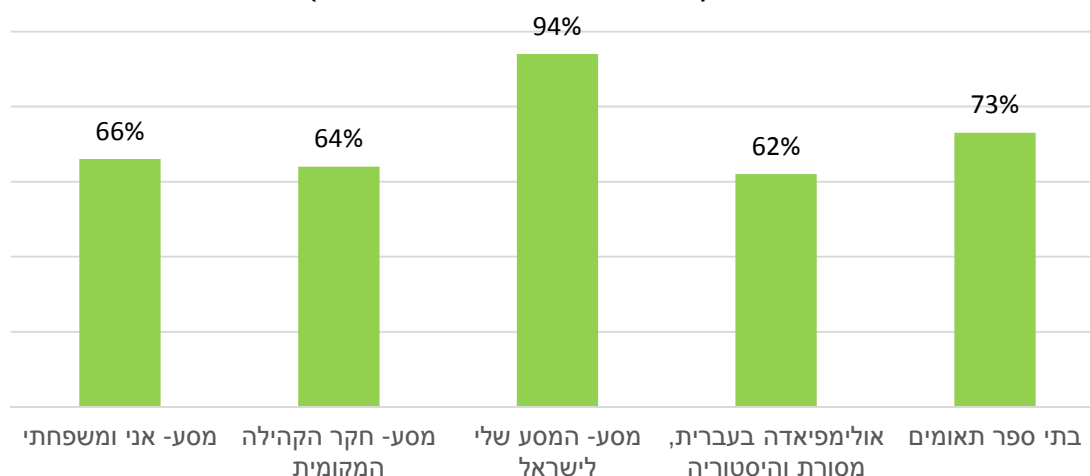
התלמידים שדיווחו כי השתתפו בתכניות השונות התבקשו להעריך עד כמה התוכנית תרמה להם. התפלגות התשובות מוצגת בתרשים 21 להלן.

¹⁹ קרי: שכבות הגיל המצויינות בלוח 9 או שכבות בוגרות יותר שתלמידיהן היו עשויים להשתתף בתוכניות בשנים קודמות ורצינו לשמוע גם את חוות דעתם.

²⁰ עבור כל אחת מהתוכניות האוכלוסיה הוגדרה באופן שונה. להלן גודל האוכלוסיה עבור כל אחת מהתוכניות: (בתי ספר תאומים: N=1,965; אולימפיאדה בעברית: N=962, מסע, המסע שלי לישראל: N=505; מסע, חקר הקהילה המקומית: N=962; מסע, אני ומשפחתי: N=1,625).

²¹ לאולימפיאדה שלבים שונים. בסופו של דבר מגיעים לגמר המתקיים בישראל כ – 30 תלמידים מדי שנה. ייתכן שתלמידים שונים פירשו באופן שונה את השאלה בדבר השתתפות באולימפיאדה.

תרשים 21: עד כמה ההשתתפות בתוכניות הבאות תרמה לך? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד", מבין התלמידים שהשתתפו בתוכנית)²²

כפי שאפשר לראות בתרשים 20, שיעור גבוה מאוד מהתלמידים שהשתתפו בתכנית 'מסע: המסע שלי לישראל' דיווחו על תרומה גבוהה או גבוהה מאוד של התכנית עבורם. גם העמדות כלפי יתר התוכניות נטו לחיוב, אם כי בשיעורים פחות גבוהים.

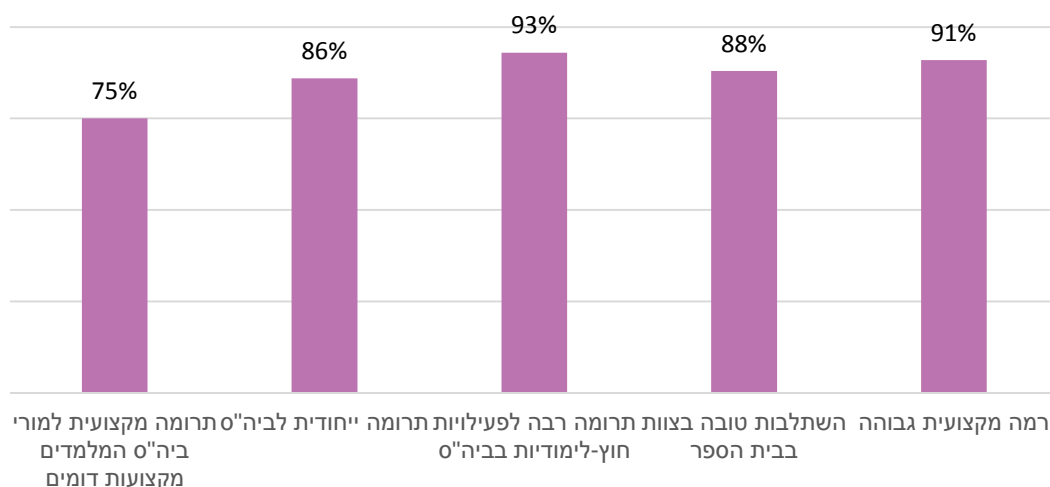
עמדות כלפי התוכנית

בעוד שהמורים והתלמידים נשאלו בפירוט באשר לתחומי הדעת השונים והתוכניות השונות, את המנהלים בחרנו לשאול יותר בהסתכלות-על באשר לאיכות התוכנית, הרמה המקצועית של המורים וצוות חפציבה ובאשר למידת שביעות רצונם הכללית מן התוכנית. תשובותיהם מוצגות בפרק הנוכחי. זאת, בנוסף לדיווחי תלמידים באשר למידת שביעות רצונם וכן מידת שביעות רצון הוריהם מכך שהתלמידים לומדים בבית ספר שבו פועלת תוכנית חפציבה.

תחילה, התבקשו המנהלים לחוות דעה באשר לאיכויות המקצועיות של מורי חפציבה ובאשר לתרומת לבית הספר. תשובותיהם מוצגות בתרשים 22 להלן.

²² הנתונים מוצגים עבור תלמידים אשר השיבו כי הם השתתפו בתכנית (בתי ספר תאומים: N=214; אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה: N=287, מסע - המסע שלי לישראל: N=171; מסע - חקר הקהילה המקומית: N=169; מסע - אני ומשפחתי: N=303)

תרשים 22: עמדות המנהלים באשר לתרומת מורי חפציב"ה לבית הספר - באיזו מידה מורי חפציב"ה מתאפיינים ב...? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד", N=43)

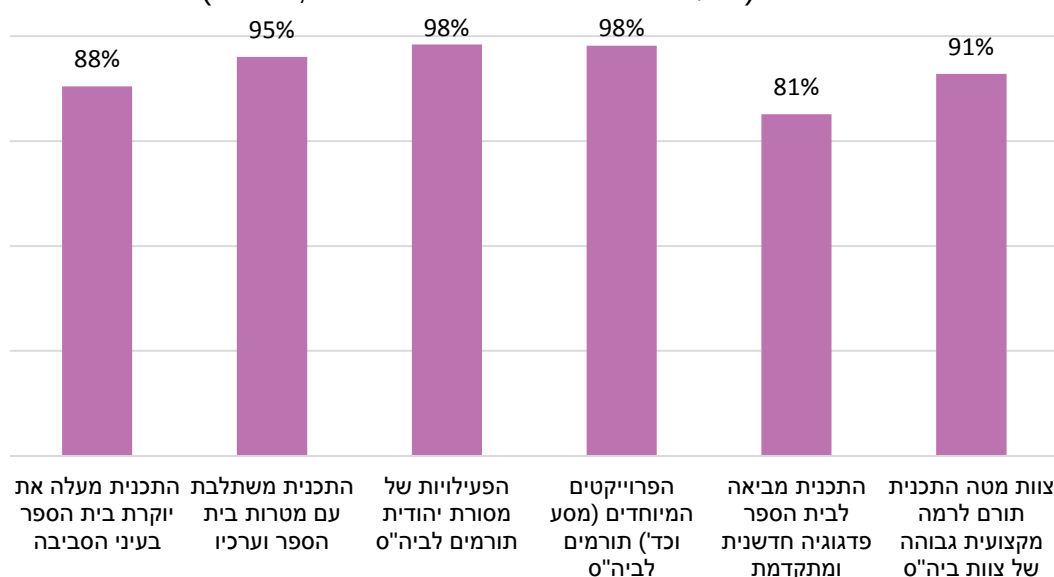

כפי שעולה מתרשים 22, הערכות המנהלים את מורי חפציב"ה הן חיוביות מאד. רוב גדול בקרב המנהלים מתארים את המורים כבעלי רמה מקצועית גבוהה, משתלבים היטב בצוות בית הספר ותורמים לו רבות. באופן יחסי, עמדות מעט פחות חיוביות נרשמו ביחס למידת תרומת של מורי חפציב"ה למורים אחרים בבית הספר, שאינם חלק מהתוכנית – אולי עדות מסויימת לכך שהתוכנית במידה מסויימת נשארת בד' אמותיה ופחות נוצרים יחסי גומלין מקצועיים עם מורים מתחומי דעת שמחוץ לתוכנית (התייחסות נוספת לכך – להלן).

בבחינת הנתונים בחלוקה לרשתות עלה כי ברשת 'שמע ישראל' שביעות הרצון של המנהלים מהמורים הייתה מעט נמוכה יותר בהשוואה לשתי הרשתות האחרות.

מעבר לעמדות המנהלים כלפי מורי התוכנית, הם התבקשו להשיב על סדרת שאלות באשר לשביעות רצונם הכללית מהיבטים שונים של התוכנית. תשובותיהם מוצגות בתרשים 23 להלן.

תרשים 23: עמדות המנהלים כלפי תרומת התוכנית לבית הספר - באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד", N=43)

כפי שאפשר לראות בתרשים 23, עמדות המנהלים כלפי הפעילויות הנערכות במסגרת התוכנית וכלפי התרומה של התוכנית למיצוב ביה"ס בקהילה – הן עמדות חיוביות מאד. בפרט זוכים להערכה חיובית מאד הפרוייקטים המיוחדים והפעילויות לקראת חגים ומועדים וכנ"ל המידה בה התוכנית משתלבת עם מטרות בית הספר וערכיו. שיעור מעט נמוך יותר בקרב המנהלים (אם כי עדיין גבוה) ציין כי התוכנית מביאה לבית הספר פדגוגיה חדשנית – אולי משום שסבורים כי גם כן בתי הספר מתאפיינים בפדגוגיה מתקדמת בלי קשר לתוכנית, אך ייתכן גם שזו עדות נוספת לחיבור המוגבל של התוכנית לתהליכים הפדגוגיים הכלליים בבית הספר. אף על פי כן, במסגרת ראיונות העומק עלו פה ושם אמירות באשר לתרומת התוכנית לפדגוגיה בבית הספר באופן כללי, כמו בדוגמה הבאה:

"בסמינרים האלו המארגנים תמיד מנסים להראות לנו את ההיבטים בארגון החינוך בהם אנו פחות מעורבים בהיותנו באוקראינה. אני חושבת שמידע זה מרחיב את האופקים המקצועיים שלנו. למשל, כשהייתי בסמינר [מאורגן ע"י חפציב"ה – ד.ר.], הראו לנו בתי הספר הישראליים ולקחו אותנו לבית ספר לילדים עם צרכים מיוחדים. עבורי זה היה מאוד מועיל מפני שאצלנו התחום הזה רק מתחיל להתפתח. וזה גורם להרבה קשיים ארגוניים, אין מספיק מומחים, לצערי. כך שהארגון של זה מאוד עזר לי" (מנהלת בית ספר)

בסופו של דבר התבקשו המנהלים לחוות דעה כללית באשר לתוכנית: האם מרוצים מכך שהתוכנית פועלת בבית הספר? האם מעוניינים שתמשיך לפעול? ומן העבר השני – האם התוכנית פוגעת בבית הספר? כמו כן התבקשו המנהלים להשיב האם התוכנית גוזלת מהקצאת שעות לתחומי דעת חשובים יותר. שאלה אחרונה זו היא חשובה לנוכח ההקשר הכללי שבו פועלים בתי הספר של החשיבות הרבה של תעודות הסיום עבור עתידם של התלמידים ושל תחרות בין בתי הספר במישור זה.

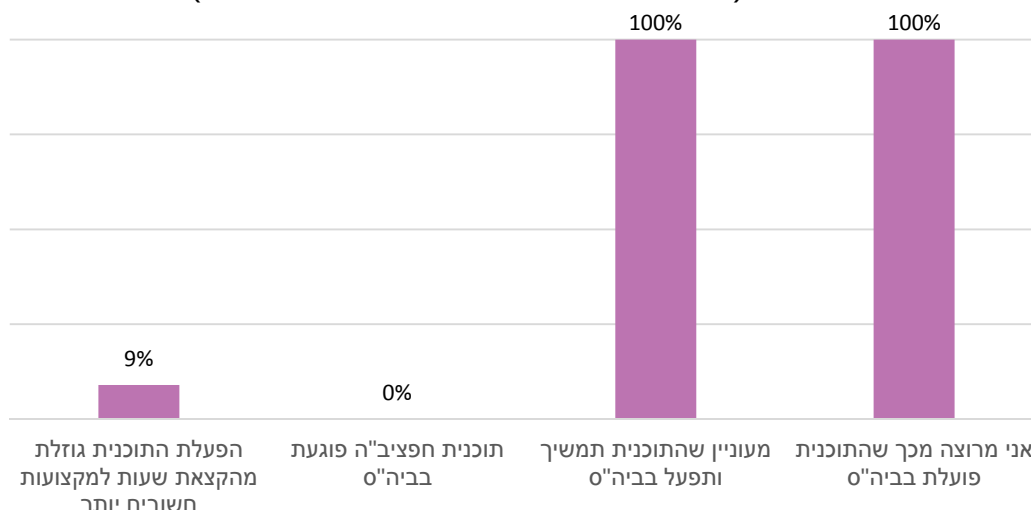
כפי שאפשר לראות בתרשים 24 להלן, העמדות הכלליות של המנהלים כלפי התוכנית הן חיוביות מאוד, כולם שמחים על כך שהתוכנית פועלת בבית ספרם ומעוניינים שכך זה גם ימשך ואיש לא סבר שהתוכנית פוגעת באופן כלשהו בבית הספר.

פחות מ- 10% סברו כי השעות המוקצות לתוכנית גוזלות משעות שהיו יכולות להיות מנוצלות לתחומי דעת אחרים, כנראה עדות ללחץ שבתי ספר שרויים בו להצטיין בתחומי דעת שהם ותלמידיהם נבחנו בהם על ידי המדינות. עדות לכך גם עלתה בראיונות עם מנהלים, כמו בדוגמא להלן:

"... לצערי, אני חייבת להודות שהילדים שלנו עמוסים. מפני שאנו לא יכולים להקטין את כמות השעות המוגדרת ע"פ התכנית הממשלתית ללימודי ליבה, כי הם יוצאים אחר כך להערכה חיצונית, הם נבחנו בבגרויות וצריכים להתקבל ללימודים גבוהים. כלומר, כאן לא ניתן לקצץ כלום, ויחד עם זאת, אנחנו צריכים שהם יקבלו גם את ה"מעגל היהודי" בהיקף מלא - גם עברית, גם היסטוריה, גם מסורות... את כל זה..." (מנהלת בית ספר)

זאת ועוד, כפי שלמדנו ממובילי התוכנית - בחלק מבתי הספר נרשמה אי נחת מסויימת מכך שבתי הספר, בהיותם בתי ספר יהודים, מנועים מלהשתתף בתחרויות ארציות נושאות פרסים, לאור העובדה שתחרויות אלו מתקיימות פעמים רבות בשבתות. כך או כך, על אף שמנהלים בודדים התייחסו, ככל הנראה, לקשיים שיוצרת ההשתתפות בתוכנית, הרי שבסופו של דבר אף לא אחד מהם היה מעוניין להפסיק את ההשתתפות בתוכנית.

תרשים 24: עמדות כלליות של המנהלים כלפי התוכנית - באיזו מידה מסכים עם המשפטים הבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד", N=43)

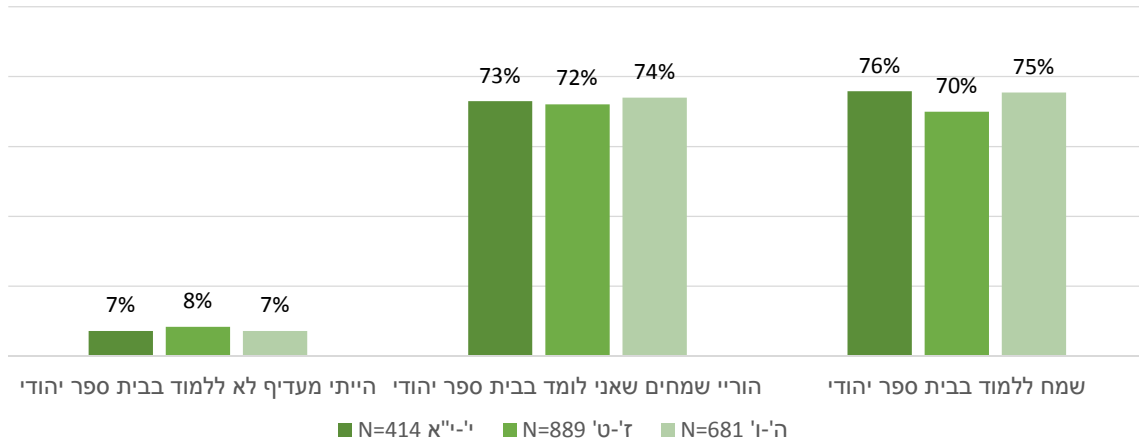

גם התלמידים בתורם נשאלו באשר לעמדותיהם כלפי התוכנית אולם באופן קצת אחר: הם נשאלו באשר ללימודים בבית ספר יהודי ולא באשר ללימודים בתוכנית חפציב"ה. סברנו שמדובר בניסוח מתאים יותר לתלמידים, משום שאלו לא תמיד יידעו היכן עובר הגבול בין תוכנית חפציב"ה לבין

לימודים או פעילויות שאינם חלק מהתוכנית. לעומת זאת, סברנו שהם כן יהיו מודעים לכך שמדובר בבית ספר יהודי בתוך סביבה שבה בתי ספר אחרים אינם כאלה. לאור זאת, התלמידים נשאלו באשר למידת שביעות הרצון שלהם ושל הוריהם מן העובדה שהם לומדים בבית ספר יהודי ומן העבר השני – כמה מהם היו מעדיפים ללמוד בבית ספר אחר, שאיננו יהודי.

תשובות התלמידים מוצגות בתרשים 25 להלן.

תרשים 25: עד כמה מסכים עם ההיגדים הבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

נראה כי מרבית התלמידים (אם כי לא רוב מוחלט) שמחים ללמוד בבית ספר יהודי, וגם סבורים כי הוריהם שמחים שהם לומדים בבית ספר מסוג זה. אחוזים בודדים מהתלמידים דיווחו כי היו מעדיפים שלא ללמוד בבית ספר יהודי. בחלוקה לרשתות החינוך עולה כי 77% מהתלמידים ב'אור אבנר', 74% ב'שמע ישראל' ו-70% באורט דיווחו כי הוריהם שמחים שהם לומדים בבי"ס יהודי. עוד עולה כי 10% מהתלמידים ברשת 'שמע ישראל' דיווחו כי היו מעדיפים לא ללמוד בבית ספר יהודי, לעומת כ-7% מהתלמידים בשתי הרשתות האחרות.

אינדיקציות להשגת מטרות התכנית

לתכנית חפציב"ה הוגדרו ע"י מובילי התוכנית כמה מטרות מרכזיות:

- טיפוח, העמקה וביסוס הזהות היהודית וזיקתם של הצעירים לעם היהודי ולמורשתו הרוחנית, התרבותית והלאומית, למפעל הציוני, למדינת-ישראל ולארץ ישראל
 - עידוד העלייה לישראל בקרב התלמידים ובני משפחותיהם
 - חיזוק הקהילה היהודית בברה"מ לשעבר ושמירה על זיקתה לעם היהודי ולמדינת ישראל
- כפי שתיארנו לעיל, בשלב זה של יישום התוכנית קיים קושי רב את מידת התרומה של התוכנית באמצעות כלים השוואתיים. כך, אין אפשרות לבדוק את תרומתה באמצעות מודל ניסויי-למחצה ע"י השוואה לתלמידים יהודים שאינם בתוכנית ו/או תוך השוואת נתונים בין "לפני" ל"אחרי" (התוכנית פועלת כבר כ- 30 שנה); אפילו אפשרות מינורית של קבלת דיווח על תמונת המצב בקרב בוגרי

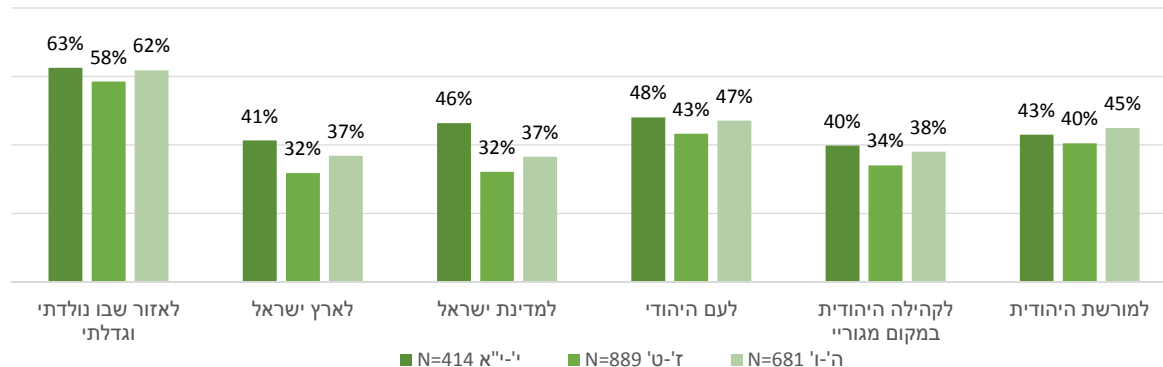
התוכנית (למשל בסוגיות כמו: עלייה לישראל, זהות יהודית ועוד) וכן את חוות דעתם הרטרופקטיבית על התוכנית ירדה גם היא מהפרק לאחר שהתגלה קושי לקבל רשימות של בוגרים מבתי הספר.

מה שהיה באפשרותנו לעשות כדי לנסות לתת מענה כלשהו למטרות הנ"ל היה להציג בפני התלמידים סדרה של שאלות באשר לתפיסת הזהות הנוכחית שלהם וכן באשר לכוונותיהם העתידיות, כדי לנסות לקבל אינדיקציות בדבר הזהות היהודית של התלמידים, כוונות לעלייה עתידית של משפחתם וכן אינדיקציות בדבר פעילות קהילתית-יהודית המתרחשת בזיקה לתוכנית.

בנוסף, הפנינו גם למורים כמה שאלות באשר לתרומת התוכנית לתלמידים ולבית הספר – תשובותיהם מוצגות בהמשך.

כפי שאפשר לראות בהגדרת מטרות התוכנית, מטרה מרכזית היא חיזוק הזהות היהודית של התלמידים, זיקתם להיסטוריה של העם היהודי ולישראל. שאלנו את התלמידים כמה שאלות בסוגיות אלו ולצורך ההשוואה שאלנו אותם גם על זיקתם לאיזור שבו נולדו וגדלו (תרשים 26). כמובן ששני הדברים לא חייבים לבוא אחד על חשבון השני ואין ציפייה שהתלמידים יאבדו זיקה והזדהות עם מקום מגוריהם לאור טיפוחה של זהות יהודית, ובכל זאת סברנו כי מן ההשוואה אפשר יהיה ללמוד מעט על הלכי הרוח בקרב התלמידים בהקשר של זהות.

תרשים 26: באיזו מידה מרגיש שייכות לכל אחד מהבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

כפי שאפשר לראות בתרשים 26, בין 40% ל - 45% מדווחים כי חשים שייכות לעם היהודי ולמורשת היהודית. אחוזים נמוכים יותר (פחות מ - 40%) מדווחים כי חשים שייכות למדינת ישראל ולארץ ישראל.

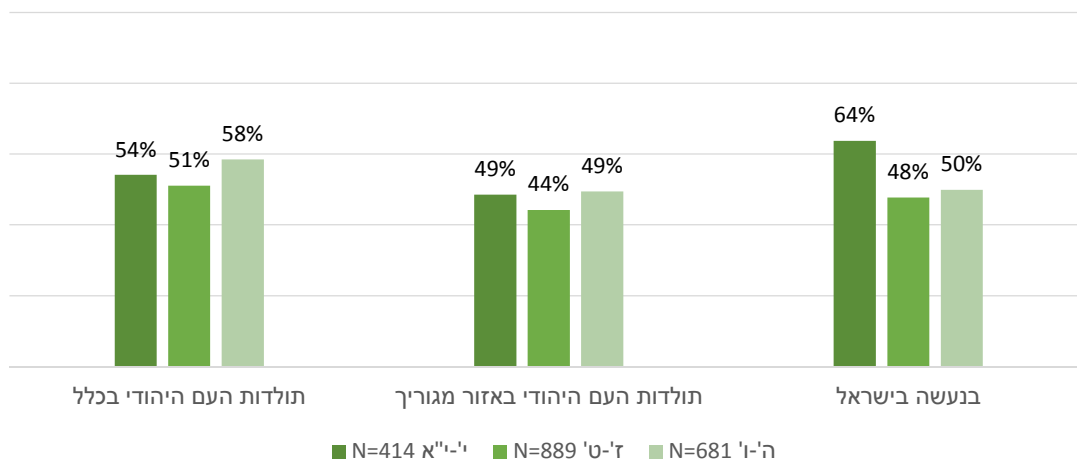
מעניין גם לבחון את הממצאים בחלוקה לשלבי גיל: תחושת השייכות למסגרות השונות המייצגות את ישראל ו/או העם היהודי היא גבוהה יותר בכיתות ה'ו' ובכיתות י"א ונמוכה יחסית בכיתות ז'ט'. בעוד שאת דפוס ההשבה "כלפי מעלה" בכיתות הצעירות הינו דפוס מוכר, הרי שבהחלט ייתכן שאת העלייה בשיעורי המדווחים בשכבות הגבוהות (ניכר בעיקר בשאלות על הזדהות עם מדינת ישראל וארץ

ישראל) אפשר לייחס לפעילות הפדגוגית שנעשית בשכבות הבוגרות כגון פעילות "המסע שלי לישראל" וה"אולימפיאדה". לצד זאת, כדאי לשים לב לאחוזי המשיבים הנמוכים יחסית בכיתות ז'-ט', וייתכן שנדרשת תשומת לב ייחודית לשכבות גיל אלו.²³

לצד הנ"ל כדאי לשים לב לכך שרמת ההזדהות הכי גבוהה שהתלמידים מרגישים היא לא כלפי אלמנט כלשהו הנמצא בזיקה לישראל אן לעם היהודי אלא דווקא כלפי האזור שבו נולדו וגדלו (כ – 60% דיווחו כך). עם זאת, אנו סבורים שאת הזיקה הבלתי מבוטלת כלפי העם היהודי או כלפי ישראל עליה מדווחים התלמידים – נכון לייחס במידה רבה לפעילות של תוכנית חפציב"ה, והדעת נותנת שבלעדי התוכנית – סביר מאד להניח שזאת לא הייתה תמונת המצב.

בהמשך לשאלות הנ"ל, התלמידים התבקשו להתייחס גם למידת העניין שלהם בנושאים הבאים: מידת העניין בנעשה בישראל, בתולדות העם היהודי באזור מגוריהם ובתולדות העם היהודי בכלל (תרשים 27).

תרשים 27: באיזו מידה מתעניין בנושאים הבאים (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

כפי שאפשר לראות בתרשים 27, כמחצית מהתלמידים בשכבות הגיל הנמוכות מדווחים כי מתעניינים בנעשה בישראל. מעניין שבכיתות הבוגרות (י-י"א), שיעור המדווחים על התעניינות "מזנק" ועומד על כמעט שני שלישים. הדעת נותנת כי מלבד העובדה שתלמידים בוגרים יותר נוטים להתעניין בנעשה בעולם, הרי שההתעניינות הספציפית במה שנעשה בישראל היא גם תולדה של הפעילויות המתבצעות במסגרת התוכנית ופרויקט "אולימפיאדה" בפרט.

כמחצית מהתלמידים הביעו התעניינות בתולדות העם היהודי באזור המגורים, ללא הבדלים ניכרים בין שלבי הגיל השונים. עניין מעט גבוה יותר גילו התלמידים בתולדות העם היהודי בכלל, כאשר דווקא הילדים בשכבות הגיל הצעירות דיווחו על מידת העניין הגבוהה ביותר, יחסית. ההבדל בין מידת העניין

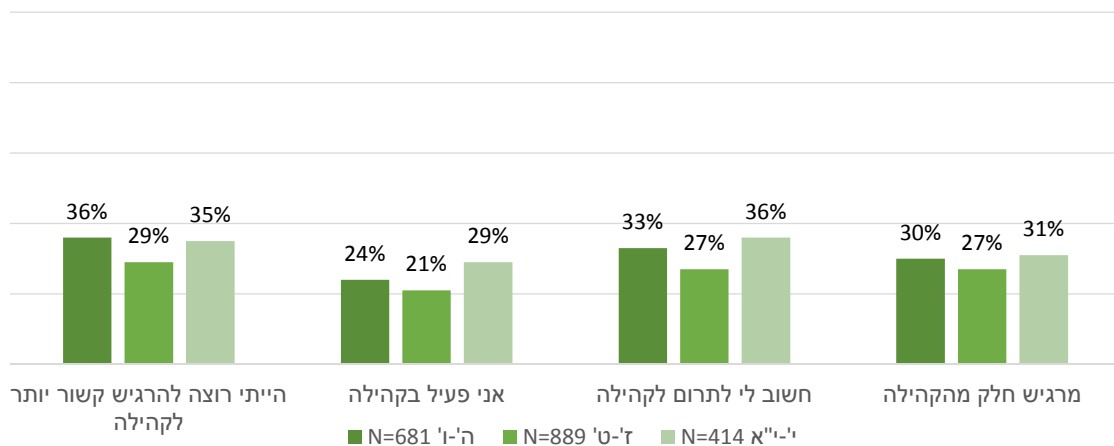
²³ בנושא זה ככל הנראה קלענו לדעתם של מובילי התוכנית שאכן התחילו בשנים האחרונות בהטמעה של פעילויות ייעודיות לשכבות הביניים.

כלפי תולדות העם היהודי באופן כללי לבין מידת העניין (המעט נמוכה יותר) כלפי ההיסטוריה הספציפית של העם היהודי באיזור המגורים הוא מעניין. אמנם אין מדובר בהבדל לא גדול – אבל האם ייתכן שעולה מתוכו הצורך להדגיש מעט יותר את תולדותיהן של קהילות יהודיות מקומיות (שלא על חשבון תולדות העם היהודי באופן כללי)? ניתן להניח שלכך עשויה להיות השפעה חיובית על גיבוש תחושות גאווה והשתייכות מקומיים ובכך לתרום לחיזוק קהילות יהודיות מקומיות (שזאת אחת ממטרות התוכנית).

כשמתבוננים על הנתונים הנ"ל בחלוקה על פי רשתות חינוך, עולה כי התלמידים ברשת 'שמע ישראל' דיווחו על התעניינות בתולדות העם היהודי בשיעורים גבוהים יותר מאשר בשתי הרשתות האחרות.

כדי לנסות לבחון את מידת ההשגה של יעד חיזוק הקהילה היהודית המקומית – התלמידים נשאלו סדרה של שאלות: עד כמה מרגישים חלק מהקהילה? עד כמה חשוב להם לתרום לקהילה? האם פעילים בקהילה הלכה למעשה והאם היו רוצים להרגיש יותר קשורים לקהילה. התפלגות התשובות מוצגת בתרשים 28.

תרשים 28: באיזו מידה כל אחד מהיגדים הבאים מתאר אותך, ביחס לקהילה היהודית המקומית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

כפי שאפשר לראות בתרשים 28, שיעורי המדווחים על שייכות לקהילה היהודית המקומית אינם גבוהים במיוחד אך גם אינם אפסיים, והם נעים בין כחמישית לכשליש מסכימים עם ההיגדים השונים בשלבי הגיל השונים (לצד זאת - אם אכן כרבע מהתלמידים פעילים בקהילה המקומית כפי שהם מדווחים – הרי שמדובר בשיעורים נאים).

גם כאן, כמו ביתר הממצאים בדבר האפקטים של התוכנית, בלעדי יכולת להשוות – קשה לתת פרשנות לממצאים הללו. עם זאת, יש להניח שאלמלא תכנית "חפציב"ה" תחושות השייכות והזיקה לקהילה היו נמוכות יותר (אך אין באפשרותנו להוכיח זאת).

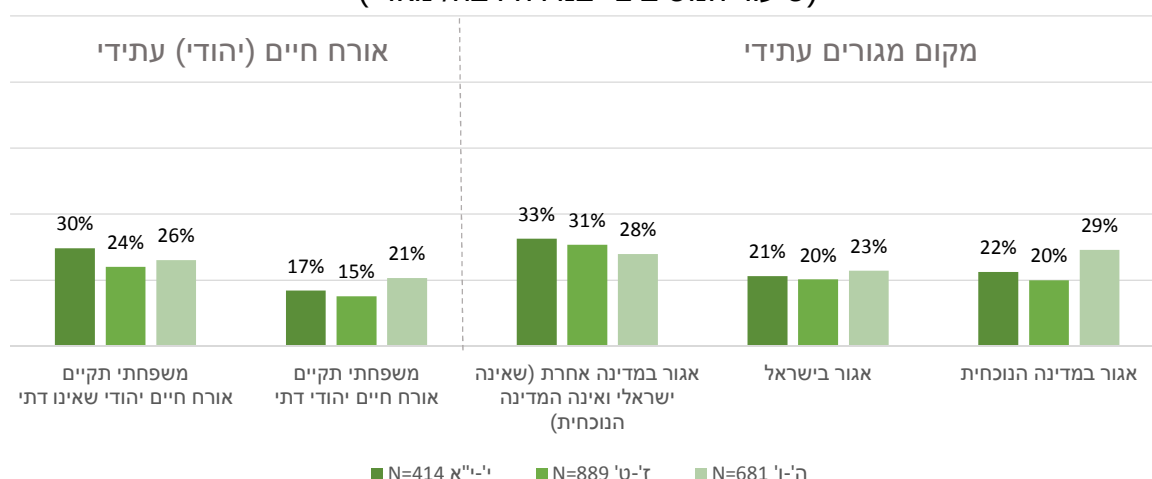
בהשוואה בין נתוני הרשתות השונות עולה כי שיעור גבוה יותר של תלמידים ברשת 'שמע ישראל' דיווחו על הסכמה עם ההיגדים השונים, לעומת תלמידים ברשתות האחרות.

בהמשך, התבקשו התלמידים להשיב על סדרה של שאלות באשר לתוכניות עתידיות. לסדרת שאלות זו היו שתי מטרות עיקריות: (1) לנסות לבחון את המידה בה התלמידים מתעתדים לבצע עלייה לישראל; (2) לבחון כוונות עתידיות של קיום אורח חיים יהודי (בין אם דתי ובין שאינו דתי), כאמצעי נוסף לנסות לבחון את המידה בה התוכנית מחזקת זהות יהודית; (3) את הנ"ל לבחון אל מול מטרות אחרות של התלמידים ואשר אינן נמצאות בזיקה לתוכנית – רכישת השכלה גבוהה וכוונות בתחום התעסוקתי.

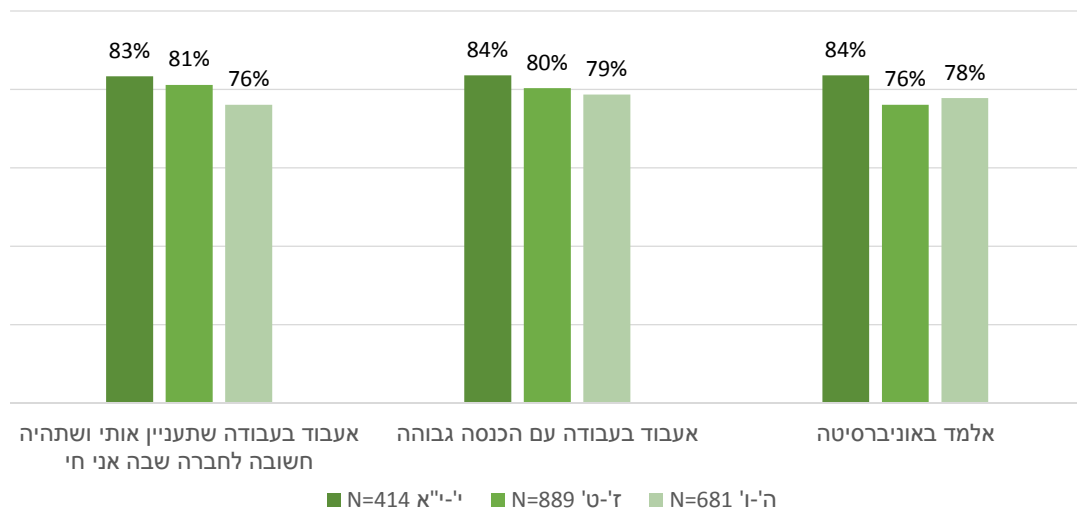
מאליו מובן שהמתודולוגיה הנוכחית שבה נקטנו – הפניית שאלות לתלמידי ביי"ס באשר לתכניותיהם העתידיות – היא איננה המיטבית. מתודה טובה בהרבה הייתה יכולה להיות של ביצוע ראיונות בקרב בוגרי בתי הספר, אך כפי שציינו לעיל – מחקר מסוג זה לא הסתייע (קל וחומר מחקר השוואתי על תלמידים בתוכנית לעומת כאלו שאינם בתוכנית).

את התפלגות תשובות התלמידים לשאלות הנ"ל אפשר למצוא בתרשימים 29 – 30 להלן.

תרשים 29: כשאתה חושב על עתידך, באיזו מידה אתה רוצה שכל אחד מהבאים יקרה? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

**תרשים 30: כשאתה חושב על עתידך באיזו מידה אתה רוצה שכל אחד מהבאים יקרה?
(שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")**

התבוננות בתרשימים 29-30 מעלה את התובנות הבאות: בנוגע למקום מגורים עתידי, בולט השיעור הגבוה יחסית של התלמידים אשר רואים את עתידם במדינה שהיא לא המדינה הנוכחית וגם לא ישראל (כ – 30%). כ – 25% מהתלמידים דיווחו שהם מתעתדים להמשיך לחיות במדינה הנוכחית ומעט פחות מ – 20% דיווחו כי מתעתדים לחיות בישראל. בפרט מעניין לראות את תשובות התלמידים בשכבות הגבוהות בהן הפער בין האפשרות המועדפת של "מדינה אחרת" לבין שתי האופציות האחרות הוא גדול אף יותר. גם כאן קשה לדעת מה המשמעות של הנתונים מבחינת האפקטיביות של התוכנית. הדעת נותנת שאלמלא התוכנית, שיעורי המתעתדים לעלות לישראל היו נמוכים אף יותר. לצד זאת, יש בנתונים אלו גם לחשוף את ההקשר שבתוכו פועלת התוכנית (ובתי הספר היהודים באופן כללי) – הקשר שבו עומדות בפני התלמידים ומשפחותיהם אפשרויות שונות של הגירה, לרבות יעדים שכל הנראה נתפסים כאטרקטיביים יותר.

בהסתכלות עפ"י מדינות נרשמו דפוסים דומים למדי, כאשר עיקר ההבדלים הוא דווקא בהיגד המבטא רצון להישאר לחיות במדינה הנוכחית. כך, למשל, בבלארוס רק כ – 5% מדווחים כך לעומת 33% בליטא – כנראה עדות לפערים סוציו-אקונומיים ואולי פוליטיים בין המדינות השונות.

בהתייחס לקיום אורח חיים יהודי – כ-40% - 45% מהתלמידים מדווחים כי רוצים בעתיד לקיים אורח חיים יהודי, בין אם דתי או שאינו דתי (שיעורים גבוהים יותר העדיפו את האופציה השנייה). מדובר כמובן במה שנראה כמיעוט מבין המשיבים (בסך הכל 39% בחרו באפשרות אחת מבין השתיים), אך גם כאן הדעת נותנת שתוכנית חפציב"ה משחקת תפקיד בכך ששיעורים לא מבוטלים בקרב התלמידים מתעתדים לשמר מאפיינים של אורח חיים יהודי בחייהם הבוגרים.

בניסיון לקבל אמת מידה באשר לתשובות התלמידים בנושאים של אורח חיים ומקום מגורים עתידיים, שאלנו את התלמידים גם באשר לתוכניותיהם בתחומים של השכלה ותעסוקה. כאן – אחוזי המדווחים היו גבוהים באופן ניכר מאשר אחוזי המדווחים על השאלות הקודמות; רוב גדול בקרב התלמידים דיווחו

כי מתכוונים בעתיד ללמוד באוניברסיטה ולעבוד בתעסוקה איכותית. מכאן ניתן להסיק כי עיקר השאיפות והתוכניות של התלמידים בשלב זה של חייהם הוא בתחומי ההשכלה והתעסוקה וסוגיות אחרות (ובהן אלו שתוכנית חפציב"ה מדגישה) הן משניות כרגע.

שאלה מהותית ששאלנו את התלמידים ואשר נמצאת בזיקה למטרה של "חיזוק הזהות היהודית" היא עצם ההגדרה העצמית של התלמידים: האם מגדירים את עצמם כיהודים או לא? שאלה זו יכולה כמובן לשמש גם כשאלת רקע דמוגרפית למחקר הנוכחי. במהלך הכתיבה אכן התלבטנו היכן למקם את הדיווח על ממצאי שאלה זו, ובסופו של דבר אכן ביקשנו למקם אותה כאן – לאור העובדה שמדובר כאן בדיווחים עצמיים ולא בנתונים דמוגרפיים של ממש.

כפי שאפשר לראות בלוח 10 להלן, מבין התלמידים שהשיבו לשאלה, כ- 60% מהתלמידים שהשיבו לשאלה הגדירו את עצמם כיהודים והיתר כ"אחר". מי שבחר באפשרות "אחר" התבקש לכתוב במסגרת שאלה פתוחה כיצד מגדיר את עצמו. כאן, היו תלמידים שהגדירו את עצמם על-פי לאומיות/אתניות (למשל: "רוסי", "ליטאי" או "טטארי"), היו שהגדירו עצמם על-פי דת (למשל: "אורתודוקסי" או "פרובוסלבי"), היו שבחרו לחרוג מהגדרות זהותיות מגבילות ולהגדיר את עצמם באופן אוניברסלי (למשל: "בן אדם", "קוסמופוליט", "אזרח העולם") והיו גם מקרים בודדים של כאלה שניצלו את ההזדמנות להביע תרעומת על עצם השאלה (או על השאלון כולו?) באמצעות הלצות או גידופים. אמנם אין באפשרותנו להפיק מתוך תשובות אלו תמונה תקפה סטטיסטית באשר להרכב האתני/לאומי/דתי של בתי הספר, מה גם שמדובר בדיווחים עצמיים, אבל מהתבוננות בתשובות עולה כי בתי הספר (ותוכנית חפציב"ה בפרט) פועלים לא פעם בתוך הקשר מורכב שבו הזיקה של התלמידים ליהדות ו/או לישראל מוטלת מראש בספק ובתי הספר וודאי צריכים להתמודד לא פעם עם השאלה: על איזה בסיס לנסות לייצר ולשמר את הזהות היהודית/ישראלית של ביה"ס ושל התלמידים במציאות זו? נשוב ונעסוק בשאלה זו בפרק הדיון.

עוד נציין בהקשר זה כי הבדלים ניכרים נרשמו רבים בין המדינות השונות. כך, 80% מהתלמידים במדינות אסיה ודרום הקווקז הגדירו עצמם כיהודים, לעומת 70% מהתלמידים באוקראינה, 62% במולדובה ובלארוס, 48% ברוסיה ו-38% בלבד מהתלמידים במדינות הבלטיות.

לוח 10: האם מגדיר עצמו כיהודי?

ט"ו-י"א (N=414)	ז"ח' (N=889)	ה'ו' (N=681)	
62%	57%	62%	יהודי
38%	43%	38%	אחר

בהמשך לשאלה על ההגדרה העצמית כיהודי או אחר, התלמידים שהגדירו את עצמם כיהודים התבקשו לציין גם האם מגדירים עצמם כדתיים, כחילוניים או כ"אחר". התפלגות התשובות מופיעה בלוח 11. כפי שאפשר לראות, כמחצית מהתלמידים הגדירו עצמם כחילונים ומעט יותר מחמישית כדתיים. עוד מעניין לציין כי ככל שבעוד שבשלב הגיל היסודי הפער בין השניים אינו גדול במיוחד (13%), הרי שבחינוך העל יסודי הוא גדול הרבה יותר (כמעט 40%). מבין אלה שהגדירו את עצמם כ"אחר" רבים ציינו 'משהו באמצע בין דתי לחילוני'.

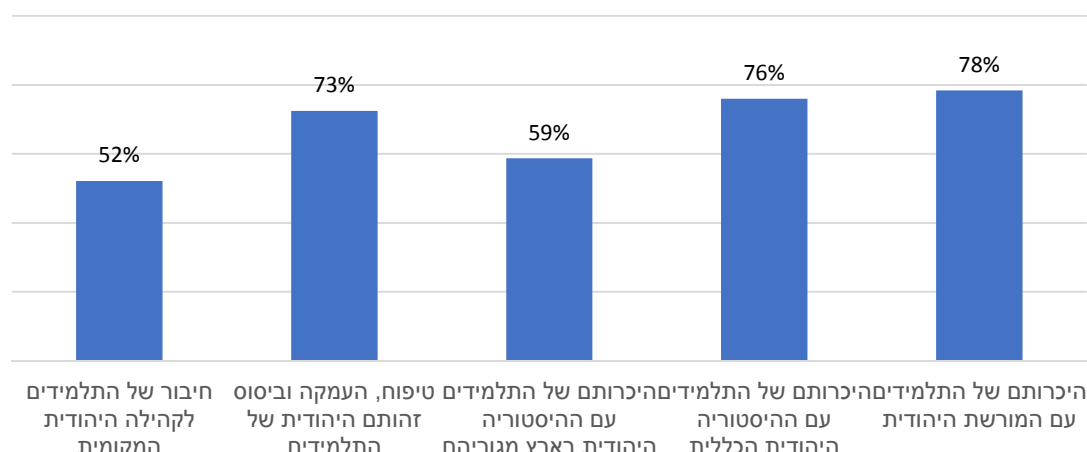
לוח 11: הגדרה עצמית מבחינת דתיות (בקרב אלו המגדירים עצמם כיהודים)

ט'-י"א (N=414)	ז'-ח' (N=889)	ה'-ו' (N=681)	
18%	19%	26%	דתי
58%	55%	39%	חילוני
23%	26%	34%	לא יודע/ אחר

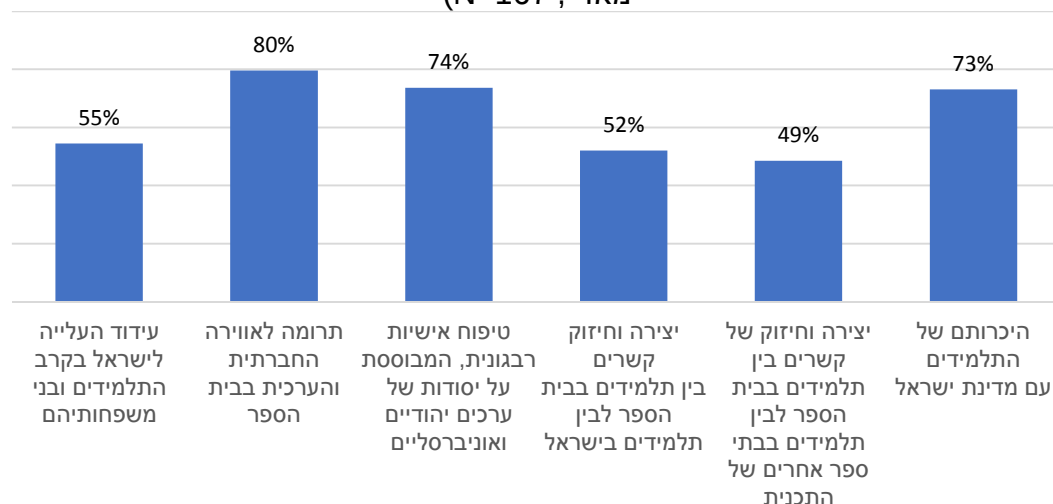
בעוד שבקרב התלמידים ניסינו לבחון את מידת ההשגה של מטרות התוכנית באמצעות שאלות הבוחנות ישירות מדדים המבקשים לייצג מטרות אלו, הרי שבקרב המורים נקטנו בגישה מעט אחרת: ביקשנו את חוות דעתם באשר למידת התרומה של התוכנית להשגת המטרות. המורים נשאלו בנושא זה בשורה של נושאים: תרומת התוכנית להיכרותם של התלמידים עם המורשת וההיסטוריה היהודית הכללית והמקומית; לטיפוח זהות יהודית; לחיבור שלהם התלמידים לקהילה המקומית; חיבור למדינת ישראל; עידוד העלייה ותרומה לבתי הספר במישור הערכי והחברתי.

את התפלגות תשובות המורים אפשר לראות בתרשימים 31-32 להלן. כפי שעולה מתרשים 31, הערכות המורים היו חיוביות יותר באשר למידה בה התוכנית מחזקת היבטים יהודיים-כלליים יותר (מורשת כללית, היסטוריה כללית וכו') מאשר בדבר המידה בה היא מחזקת היבטים של זהות יהודית פרטיקולרית (ההיסטוריה היהודית המקומית והקהילה המקומית). ייתכן שיש בכך להציע אינדיקציה נוספת לצורך בחיזוק היבטים אלו.

תרשים 31: באיזו מידה התוכנית תורמת להשגת המטרות הבאות? (שיעור המשיבים "במידה רבה")
(מאד", N=167)

תרשים 32: באיזו מידה התוכנית תורמת להשגת המטרות הבאות? (שיעור המשיבים "במידה רבה")
(מאד", N=167)

עמדות חיוביות מאד בקרב המורים נרשמו גם ביחס למידה בה התוכנית מקדמת היכרות עם מדינת ישראל, מטפחת אישיות וזהות רבגונית, ותורמת לאווירה הערכית בבית הספר. עמדות מעט פחות חיוביות נרשמו ביחס למידה בה התוכנית מצליחה ליצור קשרים משמעותיים בין התלמידים בבתי הספר של חפציב"ה לבין תלמידים בישראל, כנראה עדות לרצון של המורים לראות יותר עשייה במישור זה (אך הדעת נותנת, כמובן, שיש כאן גם מגבלות טכניות של תקציבים ולוחות זמנים/קדימויות של בתי הספר); וכן עמדות פחות חיוביות בדבר המידה בה התוכנית מצליחה לעודד עלייה לישראל. הממצא האחרון: כנראה לאור היכרות המורים עם המציאות שבה רבים מהתלמידים ומשפחותיהם דווקא אינם רואים את ישראל כיעד המגורים/ההגירה. אך ייתכן שיש בכך גם עדות לכך שעידוד העלייה אינו מהווה בפועל יעד מרכזי בפעילות התוכנית (כמובן שההשערה האחרונה, כמו יתר הדברים לעיל – דורשים בדיקה מעמיקה יותר).

כללי

המסמך הנוכחי מסכם מחקר הערכה שביצעה ראמ"ה לתוכנית חפציב"ה (חינוך פורמאלי ציוני יהודי במדינות בריה"מ לשעבר) במהלך שנת הלימודים תשע"ט.

חלקו הראשון של הדוח עוסק בחינוך יהודי במדינות בריה"מ לשעבר, בתוך ההקשר הכולל של חינוך במרחב הפוסט-סובייטי. לאחר מכן מתוארים בהרחבת-מה חומרי הלימוד במקצועות השונים בתוכנית, הקשר חשוב נוסף להבנת הממצאים העולים מתוך סקרים שהתבצעו במהלך שנה"ל תשע"ט.

ואמנם, לב המסמך הם ממצאים מתוך סקרי מורים, מנהלים ותלמידים שנערכו בסוף שנה"ל 2018-2019 (תשע"ט) בכלל בתיה"ס המשתתפים בתוכניות חפציב"ה במדינות בריה"מ לשעבר. אוכלוסיית המחקר כללה את כלל המורים השליחים והמקומיים, את כלל המנהלים ודגימה של תלמידים משכבות הגיל ה'-י"א. להלן ממצאים עיקריים בחלוקה עפ"י הנושאים שנבדקו ולאחר מכן סיכום כללי.

לימודי עברית

ככלל, נראה כי לימודי העברית נפוצים מאד, והעדויות המרכזיות לכך היא שהרוב הגדול של התלמידים דיווחו כי אכן לומדים עברית, גם בבתי ספר בהם לומדים תלמידים שאינם יהודים (ואף בכאלה שבהם יהודים אינם הרוב, כנראה). זאת ועוד: למעלה מ-90% מתלמידי יי-י"א מדווחים כי הם לומדים עברית. ממצא מפתיע לחיוב, לאור העובדה כי בשכבות גיל אלו המוקד של בתיה"ס הוא בבחינות הסיום.

יתרה מכך, שיעורים גבוהים למדי מהתלמידים דיווחו על כך שמדובר בלימודים מעניינים, מעשירים ומהנים. מאידך, מרביתם אינם תופסים אותם כבעלי חשיבות אינסטרומנטאלית. להערכתנו, דווקא העובדה שהתלמידים מגלים עניין בלימודי העברית ושואבים מהם הנאה על אף העובדה שאינם רואים בהם ערך אינסטרומנטאלי (בהשוואה, מן הסתם, לחלק מתחומי דעת אחרים) מעידה כנראה על הצלחת צוות חפציבה בהנגשת המקצוע והפיכתו למעניין ואטרקטיבי לתלמידים.

בבתי הספר שבתוכנית משתמשים המורים בתוכניות שונות ללימוד עברית. העמדות כלפי התוכניות השונות אינן אחידות. ישנן תוכניות הזכות להערכה גבוהה (תל-עם, איי-תל-עם, בשביל העברית) ולעומתן כאלה הזכות להערכה נמוכה (נטע, תכנית חפציב"ה להוראת העברית). מתוך הידוע לנו, אין כאן ממש "בחירה" של בתי ספר באילו תוכניות להשתמש, אלא מדובר בהבדלים שנוצרים בשל היעדר אפשרות של חלק מבתי ספר לממן את התוכניות המתקדמות והמוצלחות יותר. במידת האפשר – אנו ממליצים לחשוב על דרכים לאפשר גם לבתי"ס פחות מבוססים לרכוש את התוכניות המתקדמות, משום שהמצב הנוכחי אינו מיטבי ואינו שוויוני.

עוד נציין בהקשר זה כי על פי דיווחי התלמידים הם אינם מרבים לצרוך תכנים בעברית מעבר לשיעורי עברית (למשל: לצפות בסרטים/סרטונים, להאזין לשירים וכו'). מן הידועות הוא שפרקטיקות כאלו עשויות מאד לסייע ברכישת שפה זרה, בפרט כאשר אין שימוש מספיק בשפה במהלך היום (ושיעורי השפה כשלעצמם כמובן שאינם מספיקים). אמנם מובילי התוכנית מודעים להיבטים אלו של למידה בלתי פורמאלית ובמהלך הביקורים אפשר היה להתרשם מפעילות שנעשית בהקשר זה – קירות בשפה העברית, שירים בעברית הבוקעים מרמקולים ועוד. עדיין, ייתכן שאפשר לחשוב על אמצעים נוספים המתאפשרים בעידן הדיגיטלי – הפנייה לסרטים, תוכניות טלוויזיה, שירים פופולריים ועוד – כדי לגשר על מיעוט החשיפה לעברית מעבר לשיעורים.

לימודי מורשת העם היהודי

אמנם שיעורי התלמידים המדווחים כי הם לומדים את תחום הדעת מורשת היהודי מעט נמוכים יותר מהרוב המוחלט שלומדים עברית, אבל עדיין השיעורים היו גבוהים למדי: כ – 85% בשלבי הגיל השונים. אמנם שיעורי המדווחים כך יורדים עם שלבי הגיל ובשכבות הגבוהות רק כ – 80% לומדים את המקצוע, אך עדיין מדובר בנתון גבוה לאור העובדה שבשכבות הגיל הללו עיקר המיקוד הוא במבחני הסיום.

העמדות כלפי תהליכי ההוראה והלמידה הן חיוביות למדי ומתוך דיווחי התלמידים ניתן להתרשם כי מדובר בלימודים דינאמיים הכוללים דרכי הל"ה מגוונות. העמדות של התלמידים כלפי תחום הדעת הן עמדות נוטות לחיוב, כאשר בדומה לשפה העברית – גם במקצוע מורשת התלמידים מייחסים לתחום הדעת עניין, העשרה והנאה ופחות ערך אינסטרומנטלי. כמו כן – שיעורים נמוכים יחסים (סביב ה – 40%) מדווחים כי הם חווים את המורשת היהודית כמורשת שלהם. גם כאן, להערכתנו, נכון לייחס דפוס תשובות זה לעבודה החינוכית של אנשי התוכנית אשר מצליחים לייצר עניין והנאה בקרב התלמידים, על אף העובדה שהתלמידים פחות רואים ערך אינסטרומנטלי ללימודי מקצוע זה וגם לא בהכרח מזדהים לעומק עם המורשת היהודית כמורשת שלהם (ונזכיר שוב בהקשר הזה שחלק לא מבוטל מהתלמידים מגיעים ממשפחות ללא זיקה ליהדות ואף ממשפחות שכלל אינן יהודיות).

תוכנית הלימודים העיקרית והנפוצה ביותר במקצוע זה היא תוכנית "דרכינו" והיא נתפסת ע"י המורים באופן חיובי למדי. לעומת זאת חלק מהתוכניות הקטנות יותר, שייתכן שהן בגדר של פתרונות נקודתיים היכן שמתקשים לשלב את תוכנית "דרכינו" (כנראה בשל התאמה לא מיטבית לבתי"ס החרדיים), זוכות להערכה פחות חיובית ונראה כי יש מקום לבחון את הנושא, לעדכן ולהתאים את החומרים.

לימודי היסטוריה

בסך הכל, מרבית התלמידים (כ – 80% - 85% בשלבי הגיל השונים) דיווחו כי אכן לומדים את תחום הדעת היסטוריה של העם היהודי, שיעורים דומים לאלו של מורשת יהודית ונמוכים מעט מאלו שדיווחו שלומדים את השפה העברית. נראה כי בחלק לא מבוטל מהמקרים המקצוע אינו נלמד כמקצוע נפרד

אלא במסגרת שעות של מקצועות אחרים. זאת, כנראה כפשרה לאור מגבלה על שעות ההוראה המוקצבות ל"חפציב"ה" בחלק מבתי"ס. גם כאן, בולטת לחיוב העובדה ששיעורי התלמידים המדווחים כי לומדים מקצוע זה אינם צונחים בשכבות הגבוהות, על אף העובדה שהמיקוד הוא בבחינות הסיום.

בדומה לתמונה שהצטיירה בתחומי הדעת האחרים, גם בתחום דעת זה תלמידים דיווחו על רמת עניין והנאה גבוהות למדי, על אף העובדה שפחות דיווחו על חשיבות אינסטרומנטלית ועל אף העובדה שהרוב לא דיווחו על הזדהות אישית עם ההיסטוריה היהודית (וזכיר כאן שוב את הגיוון בקרב התלמידים מבחינת מידת דתיות ואפילו מבחינת עצם ההשתייכות לעם היהודי).

דווקא בקרב המורים התגלו עמדות פחות חיוביות ביחס להיבט חשוב של תחום הדעת: חומרי הלמידה. מתוך סקר המורים עולה כי מדובר בחומרים מיושנים ובעלי רלוונטיות מוגבלת לתלמידים (על אף שאת הפיתוח והליווי המקצועיים להם זוכים מורי תחום הדעת – הם מעריכים לחיוב).

עוד כדאי לציין בהקשר זה את הנטייה הגוברת בחלק מהמדינות לא לאפשר יותר הוראה בשפה הרוסית של המקצועות השונים אלא לעבור להוראה בשפה המקומית (מגמה שמתרחשת, על פי המידע שבידינו, במדינות הבלטיות, באוקראינה, במולדובה ובגאורגיה). מגמה זו עלולה ליצור משבר בהוראת תחומי הדעת היסטוריה ומורשת (ובמידה פחותה גם בהוראת העברית) משום שהמורים המקומיים הם מורים המלמדים בשפה הרוסית ולא בשפות מקומיות.

פרוייקטים מיוחדים ופעילות בלתי פורמאלית בבית"ס

הפרוייקטים המיוחדים המאורגנים ע"י מטה חפציב"ה – "מסע" (על נגזרותיו השונות), "אולימפיאדה" ו"בתי ספר תאומים", זוכים בסה"כ לחוות דעת חיוביות מצד התלמידים אשר השתתפו/משתתפים בהן. במיוחד בולטות חוות הדעת החיוביות מאד כלפי "המסע שלי לישראל". לאור הנ"ל, ייתכן שיש מקום לערב יותר בתי ספר ויותר תלמידים בתוכניות השונות משום שרמת ההיכרות עם חלקן, כמו גם היקפי ההשתתפות בחלקן – מצטיירים כלא גבוהים במיוחד.

מבחינת פעילויות בלתי פורמאליות בבתי"ס סביב חגים ומועדים – ניכר כי רוב גדול של התלמידים נחשפים לפעילויות אלו ומשתתפים בהן והן מהוות עוגן חשוב לתוכנית חפציב"ה בבתי הספר (בפרט בבתי הספר הכלליים ברשת אורט) ומגבירות את הבולטות של התוכנית בפרט ושל תכנים יהודיים וישראליים בכלל.

עמדות כלפי התוכנית

מנהלי בתי הספר מחזיקים בעמדות חיוביות מאד כלפי התוכנית ואין ולו אחד אשר היה בוחר שביה"ס יפסיק להשתתף בה. המנהלים דיווחו על תרומה משמעותית של התוכנית לבתי הספר בשורה של תחומים: הפעילות הבלתי פורמאלית בבית הספר, מורי התוכנית שהם מקצועיים ותורמים לרמה המקצועית של ביה"ס וכן הפיתוח המקצועי שהמנהלים עצמם זוכים מטעם תוכנית חפציב"ה ומסייעת להם בהעשרת הידע הפדגוגי שלהם, ידע אותו הם גם מביאים ומיישמים בבית הספר.

מיעוט קטן בקרב המנהלים סבר ששעות רבות מדי מוקדשות לשיעורי התוכנית, שעות שהיה עדיף להשקיע במקצועות אחרים, כנראה עדות ללחצים שבתי ספר נמצאים בהם מצד מערכות החינוך בחלק מהמדינות. אך, כאמור, אף לא אחד היה בוחר לצאת מהתוכנית.

המורים גם הם דיווחו על עמדות חיוביות כלפי התוכנית, בעיקר במישורים הרחבים של יצירת חיבור של התלמידים להיסטוריה של העם היהודי ולמדינת ישראל. במישורים יותר "מקומיים", של חיבור התלמידים לקהילה המקומית ולהיסטוריה היהודית המקומית, העמדות היו פחות חיוביות וייתכן שמובילי התוכנית עשויים לשקול מתן דגש חזק יותר בעניין זה.

מבחינת עמדות **התלמידים** – הרי שרוב גדול למדי מביניהם דיווח כי הם שמחים ללמוד בבי"ס יהודי וכך גם הוריהם. אחוזים בודדים דיווחו שהיו מעדיפים ללמוד בבית ספר שאיננו יהודי (ולא מן הנמנע שלפחות חלק מהמגיבים כך משקפים בתגובתם אי נחת כללית מביה"ס, לאו דווקא בהקשר של חפציב"ה או היותו של ביה"ס יהודי).

אינדיקציות להשגת מטרות התוכנית

זוהי כמובן הסוגיה הקשה ביותר להערכה באמצעות הכלים שברשותנו. כפי שצויין, ביצוע של מחקר השוואתי מורכב לא היה יכול להתאפשר בתנאים (הגיאוגרפיים, הפוליטיים והטמפורליים) הנוכחיים, ואפילו מחקר רטרופקטיבי, של ראיונות עם בוגרי התוכנית בפרספקטיבה של שנים, נתפס כרגיש מדי ולא התאפשר. ננסה להציע להלן כמה תובנות/השערות בהתבסס על הנתונים שבידינו.

טיפוח זהות יהודית - בין 30% ל - 50% מהתלמידים מדווחים כי הם חשים שייכות לעם היהודי, לארץ ישראל ולמדינת ישראל. אמנם שיעורים גבוהים יותר (כ - 60%) מדווחים כי חשים שייכות למדינה שבה חיים, אך עדיין ניתן לשער כי השיעורים הלא מבוטלים החשים שייכות לעם היהודי, למדינת ישראל וכו' הם תולדה של העבודה של תכנית חפציב"ה, ואלמלא תוכנית זו סביר להניח שזאת לא הייתה התמונה.

חיזוק הקהילה המקומית - אמנם אחוזים לא גבוהים בקרב התלמידים (בין 20% ל - 35%) השיבו בחיוב על שורה של היגדים העוסקים בקשר לקהילה המקומית ובמעורבות בה, אך גם כאן - הדעת הנותנת שלתוכנית תרומה ניכרת (אם לא קריטית) בחיזוק קהילות יהודיות מקומיות ובלעדי התוכנית אלה לא היו פני הדברים.

עידוד עלייה לישראל – עפ"י הדיווחים של התלמידים, כ - 20% - 25% מהם מדווחים כי הם רוצים לגור בישראל בבגרותם. שיעורים דומים מדווחים שרוצים לגור במדינה הנוכחית ושיעורים מעט גבוהים יותר (כ - 30%) מדווחים שרוצים לגור במדינה אחרת שאיננה מדינתם הנוכחית ואינה ישראל. דהיינו, בקרב בעלי הדעה בסוגיה זו – הרוב מדווחים על יעד מועדף אחר, שאיננו ישראל.

בהקשר זה קשה קצת לתת פשר לנתונים – האם התוכנית משמרת (או אף מציתה) להבה של רצון לעלייה אל מול "פיתויים" אחרים (למשל: הגירה לאירופה במדינות שבאיחוד; הגירה למטרופולין הרוסי

במדינות אסיה ודרום הקווקז; הישארות במדינת המוצא מתוך שאיפה להגיע לתעסוקה איכותית ומובילות חברתית)? האם היינו רואים נתונים דומים גם בלי התוכנית? הגיוני לומר שאלמלא התוכנית האחוזים היו אף נמוכים מכך, אבל כאמור, בנקודה זו במיוחד קשה להעריך.

לסיכום: תוכנית חפציב"ה פועלת בתוך הקשר לא פשוט. היא מתפרסת על פני מרחב גיאוגרפי עצום, במספר רב של מדינות, פועלת בתוך הקשרים פוליטיים, סוציו-אקונומיים ותרבותיים מגוונים מאד, ונאלצת להתמודד עם מגמות של ניסיונות של מערכות חינוך "לנגוס" בשעות של התוכנית, להעביר את ההוראה לשפות מקומיות (מה שהופך את משימת גיוס המורים המקומיים לכמעט בלתי אפשרית) ועוד.

לאור מציאות זו, נראה כי הצלחת התוכנית היא בגדר הישג של ממש, במידה רבה "כנגד כל הסיכויים". ואכן, מתוך הממצאים עולה שמדובר בתוכנית מוצלחת ומצליחה; תוכנית ברמה מקצועית גבוהה המציעה לתלמידים במדינות בריה"מ לשעבר תכנים איכותיים (גם אם חלקם דורשים רענון), פעילויות הנתפסות כמעשירות ומהנות והוראה מגוונת ומעניינת. בנוסף, התוכנית נתפסת ככזאת התורמת לרמה המקצועית-פדגוגית של בתי הספר, תורמת ליוקרתו ולצד זאת מנכיחה את השפה העברית, את התכנים היהודיים ואת הזיקה למדינת ישראל בבתי הספר.

הנתונים מעלים את הסברה כי לתוכנית, כחלק מפעילותה בבתי"ס יהודים, תרומה ניכרת לטיפול זהות יהודית בקרב התלמידים, לחיזוק זיקה לקהילה היהודית המקומית (ולטיפול של קהילה כזאת) וכן תרומה לרצון לעלות לישראל. אמנם, בהיעדר אפשרות השוואה (או רטרופקטיבה) קשה להעריך את עוצמתה של התרומה במישורים אלו, אך עצם קיומה של התרומה הוא בסבירות גבוהה מאד.

בתוך הקשר זה, עולה לא פעם השאלה: האם נדרשת חשיבה מחודשת על המטרות של בתי הספר היהודיים ותוכנית חפציב"ה בפרט, במצב שבו מרבית התלמידים כלל לא מגדירים את עצמם כיהודים וככל הנראה גם הקהילות היהודיות המקומיות הן קטנות ומצומצמות? האם ישנן אלטרנטיבות למטרות הנוכחיות שמניחות קהילות יהודיות גדולות יותר המהוות פוטנציאל לעלייה? מתוך המחקר הנוכחי עולות לפחות שתי אלטרנטיבות (שלא בהכרח מוציאות זו את זו וגם אינן מוציאות בהכרח את המטרות הנוכחיות של התוכנית...):

- בית הספר היהודי כמשמר מורשת של קהילה יהודית מקומית: בית ספר הפונה לאוכלוסיה מקומית, יהודית ושאינה יהודית, חושף בפניהם את ההיסטוריה והמורשת של הקהילות המקומיות (לצד, כמובן, ההיסטוריה והמורשת היהודית הכלליות). לבתי ספר עם אוריינטציה כזאת עשויה להיות תרומה ייחודית באותם מקומות בהם הקהילה היהודית המקומית הולכת ומתמעטת וקיים חשש שגם הזיכרון ההיסטורי על אודות הקהילה ומורשתה יימחקו.
- בית הספר היהודי כמייצג של מדינת ישראל: גם כאן, הכוונה היא לבית ספר הפונה לאוכלוסיה המקומית, יהודית ושאינה יהודית, תוך הבלטה של מדינת ישראל, ערכיה והישגיה. לבתי ספר

מסוג זה עשויה להיות חשיבות בהקשרים של הלכי רוח אנטי יהודיים או אנטי ישראלים. בפרט, אחד מהמנהלים הרבה להתייחס לאופציה (לא מספיק ממומשת, לדעתו) זו:

"בית הספר הזה מועיל לא רק לקהילה המקומית, אלא גם למדינת ישראל ומדינת ישראל זקוקה לחברים!... אבל מדינת ישראל לא משקיעה בבתי הספר היהודיים בחו"ל. לא בפרויקטים, לא בתשתיות, ולא בכלל. על אף זאת – אני תמיד מפרסם ומקדם את מדינת ישראל. באיזור שבו יש בית ספר כזה – לא תצמח אנטישמיות!" (מנהל בית ספר)

את הנקודות הנ"ל אנו מציעים לקרוא כנקודות למחשבה וכבסיס לדיון באשר לתוכנית, מטרותיה ודרכי פעולתה. אנו סבורים שחשוב לקיים דיון כזה לנוכח המציאות המשתנה שבה מדינות ורשויות חינוך מקומיות לא פעם "נוגסות" בהיקף השעות של תוכנית חפציב"ה, מעמידות תנאים המקשים לתוכנית לפעול (בפרט: ההחלטות בדבר מעבר להוראה בשפות מקומיות), קהילות יהודיות מקומיות מתמעטות ועוד.

מבחינה מחקרית – כדי להעמיד ממצאים "חזקים" יותר בדבר תרומת התוכנית והאפקטים שלה יידרש מהלך מחקרי (או מהלכים מחקריים) מקיף יותר, הכולל יצירת שיתוף פעולה משמעותי מצד הרשויות של המדינות השונות. לשם כך יידרש זמן רב יותר, מעורבות של דרגים בכירים ותקציבים גדולים.

דוח מבקר המדינה (2017) שיתופי פעולה של ממשלת ישראל עם הסוכנות היהודית.

https://www.mevaker.gov.il/he/Reports/Report_587/6f2ca5bc-fd20-40be-9d95-ffe0a3506069/N101-sochnot.pdf

Adrey, J. (2005). Minority language rights before and after the 2004 EU enlargement: The Copenhagen criteria in the Baltic states. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 26(5), 453-468.

Afisha. (2017). Chastnye shkoly Tashkenta. Retrieved from <https://www.afisha.uz/gorod/2017/08/14/chastnyie-shkolyi-tashkenta/>

Alt Miller, Y. (2017). 7 facts about Jewish life in Russia today, Retrieved from <http://www.aish.com/jw/s/7-Facts-about-Jewish-Life-in-Russia-Today.html>

Andronik, V. (2018, Jan 5,). Izmeneniha v VNO i perepodgotovka uchitelej: Novshestva ukrainskogo obrazovaniya v 2018 godu; *Segodnia*, Retrieved from <https://www.segodnya.ua/ukraine/start-12-letki-i-perepodgotovka-uchiteley-glavnye-novshestva-v-ukrainskom-obrazovanii-v-2018-1103173.html>

Antonov, E., & Rusakov, M. (2017). Glava "russkoi shkoly Estonii"--o bor'be za russkojazychnoe obrazovanie. Retrieved from <http://tass.ru/opinions/interviews/4272874>

Antonov, K., & Samokhina, S. (2018, Apr. 13,). Tatarstan stoit na svoem jazyke. *Kommersant*, Retrieved from <https://www.kommersant.ru/doc/3600958>

Asian Development Bank. (2004). Azerbaijan. *Education reforms in countries in transition: Policies and processes* (pp. 1-20). Asian Development Bank.

Assmann, J. (2015). Memory and culture. In D. Nikulin (Ed.), *Memory: A history* (pp. 325-349). New York: Oxford University Press.

Azerbaijani Multiculturalism. Education. Retrieved from http://multiculturalism.preslib.az/en_a6.html

Baku.ws. (2017). Stala izvestna novaja model' vypusknyh i vstupitel'nyh ekzamenov v Azerbaydzhanе (tablitsa). Retrieved from <http://baku.ws/91836-stala-izvestna-novaya-model-vypusknyh-i-vstupitelnyh-ekzamenov-v-azerbaydzhanе-tablica.html>

Beit Hatfutsot. (1996). Uzbekistan. Retrieved from <https://dbs.bh.org.il/place/uzbekistan>

Bilyk, A., & Ural'skij, Y. (n.d.) Zash'ita prav lits, prinadlezhash'ih k nacional'nym men'shinstvam, v respublike Belarus'. Retrieved from <http://evolutio.info/content/view/36/38/>

biznesinfo.az. (2018). Shkoly. Retrieved from <http://www.biznesinfo.az/business/directory/education/school/params/ln/ru/?page=2>

Bol'shaja Horal'naja Sinagoga Sankt-Peterburga. (n.d.). Klassicheskaja evrejskaja gimnazia dlja mal'chikov, Retrieved from <https://sinagoga.jeps.ru/obshheobrazovatelnyie-shkolyi-i-detskie-sadyi/klssicheskaya-evrejskaya-gimnaziya-dlya-malchikov.html>

Business Week: Caucasus. (2016). How much is tuition fee at private high schools in Georgia? Retrieved from <http://cbw.ge/georgia/much-tuition-fee-private-high-schools-georgia/>

Cheskin, A. (2015). Identity and integration of Russian speakers in the Baltic states: A framework for analysis. *Ethnopolitics*, 14(1), 72-93.

Central Intelligence Agency. (2018). The world factbook: Uzbekistan.

Davydova, L. (2011). Chastnye shkoly dorogi, no togo stojat? Retrieved from <http://www.nedelia.lt/news-lt/20178-chastnye-shkoly-dorogi-no-togo-stoyat.html>

de Pommereau, I. (2018). As Estonia turns 100, a new embrace of its Russian speakers. Retrieved from <https://www.csmonitor.com/World/Europe/2018/0223/As-Estonia-turns-100-a-new-embrace-of-its-Russian-speakers>

DFWatch Staff. (2014). New report details obstacles for minorities in Georgia. Retrieved from <http://dfwatch.net/new-report-details-obstacles-for-minorities-in-georgia-61144-29835>

Doleva, A. (2011). Kak zhivetsia nacional'nym men'shinstvam v Belarusi? Retrieved from <http://ru.novabelarus.com/belarus-segodnia/kak-zivotsa-nacionalnym-menshinstvam-v-belarusi/>

Dowell, A. (2016). Trends in cultural education in Kyrgyzstan. Retrieved from <http://geohistory.today/trends-cultural-education-kyrgyzstan/>

- Duobliene, L. (2014). National and supranational education policy from a Lithuanian perspective. *International Journal of Critical Pedagogy*, 5(2)
- ERR.ee. (2016). Estonia's great private schools debate: To fund or not to fund. Retrieved from <https://news.err.ee/117948/estonia-s-great-private-schools-debate-to-fund-or-not-to-fund>
- Eurasianet. (2018). Uzbekistan: Tajik-speaking teachers in short supply. Retrieved from <https://eurasianet.org/s/uzbekistan-tajik-speaking-teachers-in-short-supply>
- Expat-Quotes. (a). International schools in Latvia. Retrieved from <http://www.expatsquotes.com/guides/latvia/education/international-schools-in-latvia.htm>
- Expat-Quotes. (b). International schools in Lithuania. Retrieved from <http://www.expatsquotes.com/guides/lithuania/education/international-schools-in-lithuania.htm>
- Farkash, T. (2015). Georgian Jews: We'll come to Israel 'only when the messiah arrives'. Retrieved from <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4715073,00.html>
- Federatsija evrejskich obsh'in Ukrainy. Obrazovanie—osnova sohraneniya identichnosti. Retrieved from http://www.fjc.org.ua/templates/articlecco_cdo/aid/2832005/lang/ru
- Giger, M., & Sloboda, M. (2008). Language management and language problems in Belarus: Education and beyond. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3-4), 315-339.
- Grigėlevičius, G. (2011). *Private schools: Business or social mission?* Goethe Institut. Retrieved from <http://www.goethe.de/ins/cz/prj/zuk/dos/all/en8428866.htm>
- Edunews. (n.d.). Kakie byvajut tipy shkol. Retrieved from <https://edunews.ru/school/docs/tipy-shkol.html>
- Hatch, T. (2017). 10 surprises in the high-performing Estonian education system. Retrieved from <https://internationalnews.com/2017/08/02/10-surprises-in-the-high-performing-estonian-education-system/>
- Hays, J. (2008). Minorities in Uzbekistan. Retrieved from http://factsanddetails.com/central-asia/Uzbekistan/sub8_3d/entry-4708.html#chapter-8

- Higgins, A. (2018, April 7,). In Bukhara, 10,000 Jewish graves but just 150 Jews. *The New York Times*, Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/04/07/world/asia/uzbekistan-bukhara-jews.html>
- Hou, D. (2011). Education reform in the Kyrgyz republic. *Europe and Central Asia Knowledge Brief*, 40
- Hushagen, A. (2014). Minority school-dropout in Kyrgyzstan.
- Ilyina, A. (2013). Evrejskie obsh'iny i sinagogi: Tashkent-Bishkek. Retrieved from <https://mytashkent.uz/2013/11/30/evrejskie-obshhiny-i-sinagogi-tashkent-bishkek/>
- Interfax. (2015). Statistika dejatel'nosti federacii evrejskikh obsh'in Rossii (po dannym na 2015 god); Retrieved from <http://www.interfax-religion.ru/?act=reference&div=13>
- interfax.by. (2008). Evrejskie obsh'iny Belarusi. Retrieved from <https://www.interfax.by/article/21875>
- Isabalaeva, I., & Kiazymov, I. (2015). V Azerbaidzhane okolo 1% shkol'nikov uchatsia v chastnyh shkolah. Retrieved from <https://www.trend.az/azerbaijan/society/2392022.html>
- ITURAN. (2018). Chastnye shkoly: Money, money. Retrieved from <http://www.contact.az/ext/news/2018/3/free/Social/ru/69766.htm>
- Izrail'skaja sem'ja. (n.d.). Sredniaja shkola “Bejs Agaron”. Retrieved from <http://www.isemya.by/>
- Jackson, A., & Kiersz, A. (2016). The latest ranking of top countries in math, reading, and science is out — and the US didn't crack the top 10. Retrieved from <http://www.businessinsider.com/pisa-worldwide-ranking-of-math-science-reading-skills-2016-12>
- Jansone, A., Marnauza, S., & Strazda, A. (2015). *Obrazovanie v Latvii: Poznavatel'nyj material*. Latvijskij Krasnyj Krest.
- Jewish Community of Latvia. (n.d.). Riga Shimon Dubnov Jewish secondary school. Retrieved from <http://jews.lv/en/organization/schools-and-preschools/riga-shimon-dubnov-jewish-secondary-school/>

- Jews.by. (2013). Hanukkah v evrejskoj shkole Minska. Retrieved from <https://jews.by/t/evreyskaya-shkola-minska/>
- Kadyrov, M., & Kozhobaeva, Z. (2017). Stoit ucheba v chastnyh shkolah zaplachennyh deneg? Retrieved from <https://rus.azattyk.org/a/28281350.html>
- Kelim, L. (n.d.) Chabad Jewish private school and kindergarten. Retrieved from <http://jews.lv/en/organization/schools-and-preschools/chabad-jewish-private-school-and-kindergarten/>
- Korbut, A. (2004). Sistema obrazovaniya Azerbajdzhana. *Analiticheskiy obzor mezhdunarodnyh tendencij razvitija vysshego obrazovaniya*, 7. Retrieved from <http://charko.narod.ru/tekst/an7/1.html#address2>
- [Аналитический обзор международных тенденций развития высшего образования](#)
- Korostelina, K. (2010). War of textbooks: History education in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 43(2), 129-137.
- Krichevsky, L. (2003). Azerbaijan to legalize Jewish school. Retrieved from <https://www.jta.org/2003/04/06/life-religion/features/azerbaijan-to-legalize-jewish-school>
- Kulyk, V. (2013). Language policy in Ukraine: What people want the state to do. *East European Politics and Societies*, 27(2), 280-307.
- Lauder Etz Chaim Day School. (n.d.). Etnokul'turnyj komponent shkoly. Retrieved from <http://www.sch1621.ru/etnokulturnyi-komponent-shkoly/>
- Liepinsh, I., & Jakubek, A. M. (2018, 24 June,). Latvia school language reform irks Russian minority, backed by Jewish community. *The Times of Israel*, Retrieved from <https://www.timesofisrael.com/in-latvia-school-language-reform-infuriates-russian-minority/>
- Lipich, O. (2009). Evreiskoe obrazovanie v Rossii poluchajut bolee 14 tysiach chelovek. Retrieved from <https://ria.ru/education/20090901/183300863.html>
- McLean, M., & Voskresenskaya, N. (1992). Educational revolution from above: Thatcher's Britain and Gorbachev's Soviet Union. *Comparative Education Review*, 36(1), 71-90.
- Meeting.lv. (n.d.) Chastnye shkoly v Rige, Latvii—reiting shkol, otzyvy. Retrieved from <http://www.meeting.lv/chastnye.php>

Mel'nikova, E. (2014, Sep 22,). Znznija za den'gi: Chto predstavljajut soboj chastnye shkoly v Minske. *Bol'Shoi*, Retrieved from <https://bolshoi.by/gorod/chastnye-shkoly/>

Minina, E. (2018). Money versus the soul: Neoliberal economics in the education modernisation reform in post-Soviet Russia. *Globalisation, Societies and Education*, , 1-18.

Ministerstvo Obrazovanija i Nauki Rossijskoj Federacii. (n.d.) Federal services and agencies. Retrieved from https://xn--80abucjiibhv9a.xn--p1ai/ministry/reg_serv

Ministry of Culture of the Republic of Lithuania. (2016). National minorities. Retrieved from <https://lrkm.lrv.lt/en/activities/national-minorities>

Ministry of Education and Science. (2014). Upper secondary education. Retrieved from http://www.smm.lt/web/en/education_1/upper-secondary-education

Ministry of Education and Science of Georgia. (2012). *Facts to know about georgian education system*. Tbilisi: Ministry of Education and Science of Georgia.

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. (2018). Minority education: Statistics and trends. Retrieved from <http://www.mfa.gov.lv/en/policy/society-integration/minority-education-in-latvia/minority-education-statistics-and-trends>

Mishina, I. (2016). Methodological approaches for teaching courses federal, regional and local history in the context of implementation of the concept of the new teaching materials on history. *Modern Additional Pedagogical Education*, 2, 46-51.

obrazovanie.by. (n.d.) Vidy uchrezhdenij srednego obrazovanija Retrieved from http://obrazovanie.by/01_articles/vidi_uchrezhdenii.html

OECD. (2014). *Education at a glance 2014: Estonia*. OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org/education/Estonia-EAG2014-Country-Note.pdf>

OECD. (2017a). *Education in Lithuania: Highlights*. OECD.

OECD. (2017b). *Education policy outlook: Latvia*. OECD.

OECD. (2018). *PISA 2015 results in focus*.

Or Avner. (n.d.). Osnovnye svedenija. Retrieved from <http://oravner161.com/index.php/home>

ORT. (n.d.). ORT Jewish school "pri etz chaim", Bishkek. Retrieved from <http://prospectus.ort.org/countries/europe-and-former-soviet-union/kyrgyzstan/>

- ORT. (n.d. b). ORT Vilnius Sholom Aleichem Jewish gymnasium. Retrieved from <http://prospectus.ort.org/countries/europe-and-former-soviet-union/lithuania/sholom-aleichem-ort-gymnasium-school-vilnius/>
- ORT v Ukraini. (n.d.) Dnipropetrovs'ka mis'ka specializovana shkola №144. Retrieved from <http://www.ort.org.ua/schools-and-centers/dnipropetrovsk/dnipropetrovska-miska-specializovana-shkola-144/>
- Osvita.ua. (2018). Uchebnye programmy. Retrieved from <http://ru.osvita.ua/school/program/60529/>
- Oushakine, S. (2007). "We're nostalgic but we're not crazy": Retrofitting the past in Russia. *The Russian Review*, 66(3), 451-482. 10111/j467-9434007.00453.x Retrieved from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10111/j467-9434007.00453.x/abstract>
- Oushakine, S. (2000). In the state of post-soviet aphasia: Symbolic development in contemporary Russia. *Europe-Asia Studies*, 52(6), 991-1016.
- Ovchinnikov, A. V. (2014). O reforme sovetskoi shkoly 1984 goda. *Prostranstvo i Vremia*, 4(18), 190-194. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/o-reforme-sovetskoy-shkoly-1984-goda>
- Ozolins, U. (2003). The impact of European accession upon language policy in the Baltic states. *Language Policy*, 2(3), 217-238.
- REGNUM. (2016). V Uzbekistane nabirajut populiarnost' shkoly s rosskim jazykom.
- RIA-novosti. (2018). V Rossii sokrash'aetsia chislo nacional'nyh jazykov, kotorye prepodajut v shcole. Retrieved from <https://ria.ru/society/20180221/1515034968.html>
- Rossiiskij evrejskij kongress. (n.d.). Evrejskoe obrazovanie i kul'tura. Retrieved from <http://help.rjc.ru/site.aspx?IID=2216664&SECTIONID=2216716>
- Roudik, P. (2016a). Constitutional right to an education: Russia . Retrieved from <https://www.loc.gov/law/help/constitutional-right-to-an-education/russia.php#Constitutional>
- Roudik, P. (2016b). Estonia: Court confirms Russian not a school language. Retrieved from <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/estonia-court-confirms-russian-not-a-school-language/>

- Rusanova, Y. (2017). Chastnye shkoly v Ukraine: Gde iskat' i skol'ko stoit. Retrieved from <https://kolobok.ua/podrostok/education/chastnye-shkoly-v-ukraine-gde-iskat-i-skolko-stoit-5181.html>
- Rust, V. D. (2008). Minority education policy in Azerbaijan and Iran. *World Studies in Education*, 9(2), 5-21.
- Sasse, G. (2017). Endorsing bilingualism in education would be the inspired and progressive option for the Ukrainian leadership. Retrieved from <http://carnegieeurope.eu/strategiceurope/73272>
- Segodnia. (2018a). Izmeneniya v VNO i perepodgotovka uchiteley: Novshestva Ukrainskogo obrazovaniya v 2018 godu. Retrieved from <https://www.segodnya.ua/ukraine/start-12-letki-i-perepodgotovka-uchiteley-glavnye-novshestva-v-ukrainskom-obrazovanii-v-2018-1103173.html>
- Segodnia. (2018b). Vneshnee nezavisimoe ocenivanie-2018 v Ukraine: Chto nuzhno znat'. Retrieved from <https://www.segodnya.ua/ukraine/vno-2018-chto-nuzhno-znat-1134268.html>
- Shlapentokh, V. (1996). Early feudalism—the best parallel for contemporary Russia. *Europe-Asia Studies*, 48(3), 393-411.
- Silova, I. (2009). Varieties of educational transformation: The post-socialist states of central/southeastern Europe and the former Soviet Union. *International handbook of comparative education* (pp. 295-320) Springer.
- Slovo i dilo. (2017). Pryvatni shkoly v Ukraini ta v sviti: Skilky i pochomu? Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/29/infografika/suspilstvo/pryvatni-shkoly-ukrayini-sviti-skilky-pochomu>
- SPUTNIK. (2016). Chastnye shkoly Estonii lishatsia gospodderzhki s 2020 goda. Retrieved from <https://ru.sputnik-news.ee/education/20160607/2037740.html>
- StateUniversity.com. (a). Azerbaijan - educational System—Overview. Retrieved from <http://education.stateuniversity.com/pages/99/Azerbaijan-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>

StateUniversity.com. (b). Uzbekistan educational system overview. Retrieved from <http://education.stateuniversity.com/pages/1650/Uzbekistan-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>

STMEGI. (2016). Evrejskaja shkola v Baku. Retrieved from https://stmegi.com/gorskie_evrei/posts/42993/evreyskaya-shkola-v-baku/

Strana.ua. (2017). Mnogo let v shkole i malo russkogo jazyka. Glavnye normy zakona ob obrazovanii. Retrieved from <https://strana.ua/news/95502-osnovnye-novovvedeniya-zakona-ob-obrazovanii.html>

Tallin Jewish School. (n.d.). Informatsia o shkole. Retrieved from <http://www.jkool.tln.edu.ee/o-shkole/informacija-o-shkole/>

Teichmann, M., Läänemets, U., & Ruutmann, T. (2014). Education system in Estonia. In S. Juszczak (Ed.), *European education (and training) systems* (pp. 151-175). Torun, Poland: Wydawnictwo Adam Marszałek.

The European Education Directory. (2006). Georgia. Retrieved from <http://www.euroeducation.net/prof/goergco.htm>

The Ministry of Education and Science of the Russian Federation. (n.d.). Regional education management agencies. Retrieved from <https://xn--80abucjiibhv9a.xn--p1ai/%D0%BC/%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8/%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D1%8B>

Tudge, J. (1991). Education of young children in the Soviet Union: Current practice in historical perspective. *The Elementary School Journal*, 92(1), 121-133.

Tulup, M. (2017). Beyond the scandal: What is Ukraine's new education law really about? Retrieved from <https://www.opendemocracy.net/od-russia/margarita-tulup/ukraines-new-education-law>

Ulasjuk, I. (2011). Language policies and law in education in post-Soviet Belarus. *Int'L J. Educ.L. & Pol'y*, 7, 31-39.

UNESCO. (2011). *World data in education: Azerbaijan*. ().UNESCO.

UNICEF-Kyrgyzstan. (n.d.) Education. Retrieved from <https://www.unicef.org/kyrgyzstan/education>

USAID. (2018). Education. Retrieved from <https://www.usaid.gov/kyrgyz-republic/education>

Viazemsky, E. E. (2013). Obrazovatel'naja politika postsovetskoj Rossii i reforma obsh'ego istoricheskogo obrazovaniya [educational policy in post-soviet russia in general history education]. *Problemy Sovremennogo Obrazovaniya*, 3, 5-26. Retrieved from <http://www.pmedu.ru>

Weidman, J. C., & Yoder, B. (2010). Policy and practice in education reform in Mongolia and Uzbekistan during the first two decades of the post-Soviet era. *Excellence in Higher Education*, 1(1&2), 57-68. 10.5195/EHE0106 Retrieved from <https://doaj.org/article/2562a2d532f54d718bc20341c3d9c57c>

Wertsch, J. V. (2008). Blank spots in collective memory: A case study of Russia. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 617(1), 58-71.

World Jewish Congress. (n.d.) Estonia. Retrieved from <http://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities/EE>

World Jewish Congress. (2017). Azerbaijan. Retrieved from <http://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities/AZ>

World Jewish Congress. (2018a). Kyrgyzstan. Retrieved from <http://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities/KG>

World Jewish Congress. (2018b). Uzbekistan. Retrieved from <http://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities/UZ>

World ORT. (2018). *ORT vilnius sholom aleichem jewish gymnasium* (<http://prospectus.ort.org/countries/europe-and-former-soviet-union/lithuania/sholom-aleichem-ort-gymnasium-school-vilnius/> ed.)

Yurchak, A. (2006). *Everything was forever, until it was no more: The last soviet generation* Princeton University Press.

Zamyatin, K. (2015). The evolution of language ideology in post-soviet Russia. In H. F. Marten, M. Rießler, J. Saarikivi & R. Toivanen (Eds.), *Cultural and linguistic minorities in the russian federation and the european union* (pp. 279-314) Springer.

Zakonodatel'stvo Rossijskoj Federacii.(n.d.). Gosudarstvennoe ustrojstvo Rossijskoj Federacii. Retrieved from <http://ru.spinform.ru/stroi.html>

Zaporozhskaja evrejskaya obsh'ina. (n.d.). Evrejskaja shkola "chabad lubavitch". Retrieved from <http://evrey.com.ua/ru/education/khabad-lubavich>

ברוך, ח. (2013). קבלו הצעה לבית הספר היהודי בבאקו. Retrieved from <https://www.inn.co.il/News/News.aspx/255000>

Legal documents:

Constitution of the Kyrgyz Republic (2010).

Constitution of Republic of Estonia (1992).

Constitution of the Republic of Belarus of 1994 (with alterations and amendments adopted at the republican referendums of November 24, 1996 and of October 17, 2004).

Constitution of the Republic of Uzbekistan, 1992. Available at:
http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127502.pdf.

Constitution of the Russian Soviet Federated Republic (1918).

Constitution (Fundamental Law) of the Union of Soviet Socialist Republics (1977).

Education Law of the Republic of Azerbaijan (2009). Available at:
<http://edu.gov.az/en/page/72/5244>

Law of the Republic of Uzbekistan "About Education" (1997). Available in Russian at:
<http://www.lex.uz/docs/15622>).

Republic of Estonia Education Act (1992).

Republic of Lithuania Law on Education (1991).

The Law of Ukraine "On Education" (2017). Retrieved at:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/print1486580363615849>

The Constitution of Georgia (1995).

The Constitution of the Republic of Azerbaijan (1992). Retrieved at:
http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/doc/constitution_e.pdf

The Constitution of the Republic of Latvia (1922, Reinstated in 1991).

The Constitution of the Republic of Lithuania (1992).

The Constitution of the Russian Federation (1993).

The Law of the Kyrgyz Republic (2003). (in Russian). Retrieved at:

<http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/1216>

The Law of the Republic of Belarus of 26 January 1990 No094-XI “On Languages in the Republic of Belarus.”

The Law of the Republic of Belarus No. 1926-XII of November 11, 1992 [Amended as of May 7, 2007] “On National Minorities in the Republic of Belarus.”

The Law of the Russian Federation of July 10, 1992, No. 3266–1 “On Education”.

Federal Law of the Russian Federation of December 29, 2012 No. 273-FZ “On education in the Russian Federation”.Generating bibliography... please wait

Booknik. (2010). Kishinevskiy technologicheskij licey ORT im. Gerclia. Retrieved July 30, 2019, from Booknik website: <http://family.booknik.ru/articles/shkola-sad-kruzhok/kishinyevskiy-tekhnologicheskij-litsey-ort-im-gertslya/>

EJWiki.org. (n.d.). Evrei v Sovetskom Sojuze v 1967-1985 gg. Retrieved July 28, 2019, from EJWiki.org website: http://www.ejwiki.org/wiki/Евреи_в_Советском_Союзе_в_1967–85_гг.

Gitelman, Z. (2009). Do Jewish Schools Make a Difference in the Former Soviet Union? In A. Pomson & H. Deitcher (Eds.), *Jewish Day Schools, Jewish Communities : A Reconsideration* (pp. 109–138). Portland: The Littman Library of Jewish Civilization.

Kravetz, N. (1980). *Education of Ethnic and National Minorities in the USSR : A Report of Current Developments*. 16(1), 13–23.

Minority Rights Group International. (2018). World Directory of Minorities and Indigenous Peoples - Moldova : Russians and Russian-speakers. Retrieved July 30, 2019, from Minority Rights Group International website: <https://www.refworld.org/docid/49749ce228.html>

MOLDOVANEWS. (2017, December 31). Reforma obrazovanija v Moldove: eto zhdet

- moldavskih shkol'nikov v budush'em. *MOLDOVANEWS*. Retrieved from <http://moldovanews.md/31122017/obshhestvo/166082.htm>
- Shipman, E. (2015, February). Education in Moldova. *BORGEN Magazine*. Retrieved from <https://www.borgenmagazine.com/education-moldova/>
- StateUniversity.com. (n.d.). Moldova - Educational System—overview - Institutions, Students, Schools, and Secondary. Retrieved July 29, 2019, from <https://education.stateuniversity.com/pages/993/Moldova-EDUCATIONAL-SYSTEM-OVERVIEW.html>
- TheGlobalEconomy.com. (n.d.). Education spending, percent of GDP by country, around the world | TheGlobalEconomy.com. Retrieved July 29, 2019, from https://www.theglobaleconomy.com/rankings/Education_spending/#USA
- UNESCO. (2011). *World Data on Education: Republic of Moldova*. Retrieved from <http://www.ibe.unesco.org/>
- Vedomosti, M. (2018, October 17). Sistema obrazovanija Moldovy budet reorganizovana. *Moldavskie Vedomosti*. Retrieved from <http://www.vedomosti.md/news/sistema-obrazovaniya-moldovy-budet-reorganizovana>
- World ORT. (2016). ORT in Moldova. Retrieved July 30, 2019, from World ORT website: <https://www.ort.org/whereweare/moldova/>

נספח 1: ממצאים בפילוח על פי מדינות

מקבץ לוחות 33: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי העברית? (שיעור התלמידים המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאוד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
26%	26%	25%	התלמידים מדברים בעברית
38%	45%	36%	המורה מדבר בשפה מקומית
60%	47%	63%	המורה מדבר בעברית

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
42%	31%	34%	התלמידים מדברים בעברית
25%	26%	19%	המורה מדבר בשפה מקומית
75%	78%	80%	המורה מדבר בעברית

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
28%	37%	58%	התלמידים מדברים בעברית
14%	17%	3%	המורה מדבר בשפה מקומית
86%	84%	94%	המורה מדבר בעברית

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
35%	41%	44%	התלמידים מדברים בעברית
18%	7%	21%	המורה מדבר בשפה מקומית
65%	88%	89%	המורה מדבר בעברית

מדינות אסיה ודרום הקווקז

	ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)
התלמידים מדברים בעברית	35%	45%	41%
המורה מדבר בשפה מקומית	35%	43%	23%
המורה מדבר בעברית	61%	88%	65%

מקבץ לוחות 2: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי העברית? (שיעור התלמידים המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאד")

רוסיה

	ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)
שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב	25%	39%	31%
שימוש של המורה במחשב	42%	45%	41%
עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים	20%	18%	27%
עבודה עצמאית	29%	29%	39%
מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה	39%	52%	56%
המורה עומד בפני הכיתה ומדבר	17%	17%	13%

אוקראינה

	ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)
שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב	24%	23%	41%
שימוש של המורה במחשב	50%	34%	44%
עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים	24%	25%	23%
עבודה עצמאית	33%	27%	22%
מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה	38%	51%	43%
המורה עומד בפני הכיתה ומדבר	16%	25%	24%

המדינות הבלטיות

	ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)
שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב	48%	45%	31%
שימוש של המורה במחשב	68%	64%	69%
עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים	29%	23%	31%
עבודה עצמאית	38%	43%	61%
מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה	48%	58%	81%
המורה עומד בפני הכיתה ומדבר	53%	50%	72%

בלארוס ומולדובה

	ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)
שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב	21%	74%	58%
שימוש של המורה במחשב	50%	77%	80%
עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים	16%	42%	47%
עבודה עצמאית	44%	48%	35%
מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה	50%	61%	67%
המורה עומד בפני הכיתה ומדבר	15%	3%	8%

מדינות אסיה ודרום הקווקז

	ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)
שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב	23%	38%	38%
שימוש של המורה במחשב	26%	50%	50%
עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים	22%	45%	18%
עבודה עצמאית	52%	67%	41%
מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה	39%	52%	56%
המורה עומד בפני הכיתה ומדבר	29%	50%	32%

מקבץ לוחות 3: באיזו מידה מבצע את הפעולות הבאות במהלך היום? (שיעור המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
6%	8%	17%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
40%	40%	59%	קריאה בעברית
11%	15%	25%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
35%	28%	36%	האזנה לשירים בעברית

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
4%	5%	7%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
35%	42%	38%	קריאה בעברית
9%	9%	7%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
34%	27%	21%	האזנה לשירים בעברית

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
9%	5%	6%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
26%	28%	22%	קריאה בעברית
16%	6%	17%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
31%	13%	39%	האזנה לשירים בעברית

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
13%	9%	15%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
55%	72%	51%	קריאה בעברית
27%	22%	15%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
52%	46%	33%	האזנה לשירים בעברית

מדינות אסיה ודרום הקווקז

ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)	
6%	7%	12%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
39%	40%	38%	קריאה בעברית
10%	7%	9%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
45%	33%	12%	האזנה לשירים בעברית

מקבץ לוחות 4: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד עברית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/במידה רבה מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
57%	57%	65%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
51%	41%	60%	אני נהנה ללמוד עברית
40%	36%	37%	חשוב לי ללמוד עברית
36%	27%	21%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
33%	29%	29%	לימודי עברית חשובים לעתיד שלי

אוקראינה

י' – י"א (N=174)	ז' – ט' (N=354)	ה' – ו' (N=281)	
66%	61%	62%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
48%	49%	47%	אני נהנה ללמוד עברית
48%	46%	54%	חשוב לי ללמוד עברית
42%	45%	56%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
47%	42%	48%	לימודי עברית חשובים לעתידי שלי

המדינות הבלטיות

י' – י"א (N=44)	ז' – ט' (N=116)	ה' – ו' (N=87)	
83%	63%	69%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
56%	37%	51%	אני נהנה ללמוד עברית
47%	34%	42%	חשוב לי ללמוד עברית
39%	38%	41%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
25%	23%	32%	לימודי עברית חשובים לעתידי שלי

בלארוס ומולדובה

י' – י"א (N=66)	ז' – ט' (N=116)	ה' – ו' (N=82)	
64%	70%	57%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
56%	58%	46%	אני נהנה ללמוד עברית
45%	47%	44%	חשוב לי ללמוד עברית
30%	34%	45%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
41%	41%	26%	לימודי עברית חשובים לעתידי שלי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' – י"א (N=34)	ז' – ט' (N=45)	ה' – ו' (N=33)	
59%	62%	81%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
62%	50%	77%	אני נהנה ללמוד עברית
56%	57%	71%	חשוב לי ללמוד עברית
53%	57%	45%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
53%	57%	68%	לימודי עברית חשובים לעתידי שלי

לוח 5: האם מלמד עברית באמצעות כל אחת מהתוכניות הבאות? (שיעור המורים המשיבים בחיוב)

מדינות אסיה ודרום הקווקז (N=5*)	בלארוס ומולדובה (N=16)	המדינות הבלטיות (N=9*)	אוקראינה (N=81)	רוסיה (N=56)	
50%	89%	75%	44%	56%	תל-עם
50%	33%	62%	29%	42%	איי תל-עם (-I) (Talam)
75%	0%	37%	42%	44%	תכנית חפציב"ה להוראת עברית
100%	56%	50%	52%	53%	בשביל העברית
0%	44%	0%	13%	19%	נטע

*פחות מ-10 משיבים

מקבץ לוחות 6: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תכנית התכניות השונות?
(שיעורי המשיבים "במידה רבה/מאד")

רוסיה

מורים המלמדים בתכנית נטע (N=8*)	מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=23)	מורים המלמדים בתכנית חפציב"ה (N=19)	מורים המלמדים בתכנית א"י תל-עם (N=18)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=24)	
62%	74%	42%	89%	92%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
37%	56%	37%	78%	71%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
37%	78%	32%	78%	79%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
37%	56%	32%	72%	79%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
75%	78%	67%	94%	95%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה
57%	73%	63%	93%	91%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות
50%	79%	71%	92%	90%	השתלמויות מרוכזות לצוות המורים בשנתיים האחרונות
	65%		73%	71%	וובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים

אוקראינה

מורים המלמדים בתכנית נטע (N=7*)	מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=27)	מורים המלמדים בתכנית חפציב"ה (N=22)	מורים המלמדים בתכנית א"י תל-עם (N=15)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=23)	
71%	93%	64%	87%	91%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
57%	67%	36%	93%	91%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
57%	74%	36%	87%	91%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
57%	89%	50%	73%	78%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
83%	85%	86%	87%	81%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה

83%	81%	67%	87%	90%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות
100%	83%	79%	79%	89%	השתלמויות מרוכזות לצוות המורים בשנתיים האחרונות
	88%		64%	84%	וובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים

המדינות הבלטיות

מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=4*)	מורים המלמדים בתכנית חפציב"ה (N=3*)	מורים המלמדים בתכנית איי תל-עם (N=5*)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=6*)	
50%	67%	100%	100%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
25%	67%	80%	83%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
25%	67%	100%	100%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
25%	33%	80%	83%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
75%	100%	100%	100%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה
75%	100%	100%	100%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות
75%	100%	100%	100%	השתלמויות מרוכזות לצוות המורים בשנתיים האחרונות
75%		100%	80%	וובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים

בלארוס ומולדובה

מורים המלמדים בתכנית נטע (N=4*)	מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=5*)	מורים המלמדים בתכנית איי תל-עם (N=3*)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=8*)	
75%	100%	100%	100%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
50%	60%	100%	87%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
25%	80%	100%	87%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
0%	80%	67%	87%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים

75%	100%	100%	100%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה
75%	100%	100%	100%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות
67%	80%	100%	100%	השתלמויות מרוכזות לצוות המורים בשנתיים האחרונות
	100%	100%	100%	וובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים

מדינות אסיה ודרום הקווקז

מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=4*)	מורים המלמדים בתכנית חפציב"ה (N=3*)	מורים המלמדים בתכנית איי תל-עם (N=2*)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=2*)	
100%	33%	50%	50%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
100%	33%	50%	50%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
100%	0%	50%	0%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
75%	0%	0%	0%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
100%	67%	100%	100%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה
100%	33%	50%	100%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות
67%	67%	100%	50%	השתלמויות מרוכזות לצוות המורים בשנתיים האחרונות
100%		100%	50%	וובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים

מקבץ לוחות 7: האם השנה בבית הספר אתה לומד את המקצוע 'מורשת של העם היהודי' ואם כן, באיזו מסגרת? (התפלגות תשובות התלמידים)

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
63%	57%	44%	לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי
33%	34%	30%	לומד, במסגרת שיעור אחר
4%	9%	26%	לא לומד את תחום הדעת

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
85%	76%	71%	לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי
7%	6%	3%	לומד, במסגרת שיעור אחר
8%	19%	26%	לא לומד את תחום הדעת

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
67%	68%	66%	לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי
13%	9%	18%	לומד, במסגרת שיעור אחר
21%	22%	16%	לא לומד את תחום הדעת

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
93%	94%	88%	לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי
5%	6%	9%	לומד, במסגרת שיעור אחר
2%	0%	3%	לא לומד את תחום הדעת

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' – י"א (N=34)	ז' – ט' (N=45)	ה' – ו' (N=33)	
94%	80%	94%	לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי
0%	11%	6%	לומד, במסגרת שיעור אחר
6%	9%	0%	לא לומד את תחום הדעת

מקבץ לוחות 8: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי מורשת יהודית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

רוסיה

י' – י"א (N=96)	ז' – ט' (N=258)	ה' – ו' (N=198)	
15%	31%	23%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
22%	20%	22%	עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים
25%	26%	24%	עבודה עצמאית
39%	41%	31%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
34%	37%	29%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
28%	39%	34%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

אוקראינה

י' – י"א (N=174)	ז' – ט' (N=354)	ה' – ו' (N=281)	
49%	19%	22%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
39%	28%	31%	עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים
38%	41%	38%	עבודה עצמאית
61%	52%	42%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
46%	27%	41%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
49%	40%	34%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

המדינות הבלטיות

י' - י"א (N=44)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=87)	
59%	40%	33%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
43%	30%	39%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
38%	42%	43%	עבודה עצמאית
76%	52%	46%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
81%	62%	59%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
74%	59%	75%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

בלארוס ומולדובה

י' - י"א (N=66)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=82)	
42%	52%	32%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
48%	53%	41%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
34%	41%	46%	עבודה עצמאית
58%	55%	49%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
45%	56%	47%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
45%	17%	25%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' - י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' - ו' (N=33)	
31%	19%	12%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
25%	39%	24%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
34%	56%	45%	עבודה עצמאית
59%	46%	30%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
25%	41%	30%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
44%	49%	51%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

מקבץ לוחות 9: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד מורשת יהודית (שיעור המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
55%	59%	58%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
33%	33%	30%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
44%	38%	30%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
35%	28%	25%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
66%	61%	72%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
52%	47%	52%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
53%	45%	53%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
53%	38%	41%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
65%	64%	84%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
41%	28%	65%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
42%	42%	78%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
42%	38%	57%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

בלארוס ומולדובה

י' - י"א (N=66)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=82)	
56%	64%	61%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
30%	36%	34%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
41%	53%	51%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
34%	40%	44%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' - י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' - ו' (N=33)	
62%	61%	79%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
69%	54%	67%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
53%	49%	54%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
47%	46%	30%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

לוח 10: שיעורי המורים המלמדים במסגרת תכניות שונות ללימוד מורשת (מבין המורים המלמדים מקצוע זה)

מדינות אסיה ודרום הקווקז (N=5*)	בלארוס ומולדובה (N=16)	המדינות הבלטיות (N=9*)	אוקראינה (N=81)	רוסיה (N=56)	
80%	100%	0%	66%	50%	דרכינו
0%	75%	0%	0%	8%	נא להכיר את ישראל
0%	50%	100%	37%	25%	תכנית חפציב"ה (ללימוד מורשת יהודית)
0%	25%	100%	29%	17%	תכנית ייחודית המבוססת על תכנית חפציב"ה

*פחות מ-10 משיבים

לוח 11: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תוכנית "דרכינו"? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

מדינות אסיה ודרום הקווקז (N=5*)	בלארוס ומולדובה (N=16)	אוקראינה (N=81)	רוסיה (N=56)	
75%	100%	72%	67%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
75%	75%	72%	58%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות של התלמידים
75%	100%	76%	58%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
50%	100%	52%	67%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי התלמידים
75%	100%	73%	78%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה במסגרת התכנית
25%	75%	78%	78%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים

לוח 12: באיזו מידה הפעולות הבאות קידמו אותך מקצועית בהוראת המקצוע מורשת יהודית? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

מדינות אסיה ודרום הקווקז (N=5*)	בלארוס ומולדובה (N=16)	המדינות הבלטיות (N=9*)	אוקראינה (N=81)	רוסיה (N=56)	
100%	33%	100%	61%	56%	הדרכה לפני הכניסה לתפקיד
33%	100%	0%	52%	63%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות ע"י צוות חפצי"ב של משרד החינוך בישראל
33%	100%	0%	48%	76%	השתלמויות מרוכזות של צוות המורים בשנתיים האחרונות
60%	75%	0%	60%	58%	שביעות רצון כללית מהפיתוח המקצועי בתחום

*פחות מ-10 משיבים

מקבץ לוחות 13: האם השנה אתה לומד בבית הספר את המקצוע היסטוריה של העם היהודי? (התפלגות תשובות התלמידים)

רוסיה

ה' – ו' (N=198)	ז' – ט' (N=258)	י' – י"א (N=96)	
43%	50%	43%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
46%	34%	32%	לומד, במסגרת שיעור אחר
11%	15%	25%	לא לומד את תחום הדעת

אוקראינה

י' – י"א (N=174)	ז' – ט' (N=354)	ה' – ו' (N=281)	
54%	62%	52%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
18%	14%	26%	לומד, במסגרת שיעור אחר
28%	24%	22%	לא לומד את תחום הדעת

המדינות הבלטיות

י' – י"א (N=44)	ז' – ט' (N=116)	ה' – ו' (N=87)	
93%	98%	83%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
7%	1%	10%	לומד, במסגרת שיעור אחר
0%	1%	7%	לא לומד את תחום הדעת

בלארוס ומולדובה

י' – י"א (N=66)	ז' – ט' (N=116)	ה' – ו' (N=82)	
97%	98%	95%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
1%	2%	2%	לומד, במסגרת שיעור אחר
1%	0%	2%	לא לומד את תחום הדעת

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' – י"א (N=34)	ז' – ט' (N=45)	ה' – ו' (N=33)	
68%	42%	42%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
15%	22%	9%	לומד, במסגרת שיעור אחר
18%	36%	48%	לא לומד את תחום הדעת

מקבץ לוחות 14: באיזו מידה בה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי היסטוריה של העם היהודי? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

רוסיה

י' - י"א (N=96)	ז' - ט' (N=258)	ה' - ו' (N=198)	
25%	29%	24%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
40%	38%	35%	שימוש המורה במחשב
26%	26%	18%	עבודה עצמאית
47%	44%	33%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
25%	19%	26%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
21%	41%	37%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

אוקראינה

י' - י"א (N=174)	ז' - ט' (N=354)	ה' - ו' (N=281)	
48%	21%	25%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
42%	23%	44%	שימוש המורה במחשב
40%	44%	43%	עבודה עצמאית
55%	48%	54%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
40%	24%	29%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
49%	38%	32%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

המדינות הבלטיות

י' - י"א (N=44)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=87)	
39%	39%	32%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
93%	63%	54%	שימוש המורה במחשב
59%	43%	39%	עבודה עצמאית
86%	51%	42%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
29%	23%	27%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
91%	64%	75%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
29%	40%	46%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
36%	44%	46%	שימוש המורה במחשב
46%	44%	32%	עבודה עצמאית
50%	61%	61%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
46%	45%	45%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
25%	14%	26%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

מדינות אסיה ודרום הקווקז

ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)	
15%	10%	25%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
20%	10%	29%	שימוש המורה במחשב
35%	65%	32%	עבודה עצמאית
50%	38%	39%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
20%	31%	25%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
45%	52%	36%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

מקבץ לוחות 15: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד היסטוריה של העם היהודי? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
59%	61%	60%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
39%	38%	32%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
52%	51%	56%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
45%	39%	46%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
37%	27%	32%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

אוקראינה

י' – י"א (N=174)	ז' – ט' (N=354)	ה' – ו' (N=281)	
71%	64%	69%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
52%	42%	51%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
60%	56%	63%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
55%	41%	54%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
40%	31%	49%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

המדינות הבלטיות

י' – י"א (N=44)	ז' – ט' (N=116)	ה' – ו' (N=87)	
93%	64%	74%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
48%	22%	44%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
75%	45%	69%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
64%	39%	52%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
50%	31%	43%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

בלארוס ומולדובה

י' – י"א (N=66)	ז' – ט' (N=116)	ה' – ו' (N=82)	
61%	64%	52%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
29%	34%	30%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
52%	64%	51%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
43%	55%	52%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
32%	41%	45%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' - י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' - ו' (N=33)	
61%	69%	85%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
64%	76%	70%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
43%	59%	70%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
50%	59%	55%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
36%	34%	30%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

לוח 16: באיזו מידה שבע רצון מההיבטים הבאים של מקצוע ההיסטוריה? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

בלארוס ומולדובה (N=16)	המדינות הבלטיות (N=9*)	אוקראינה (N=81)	רוסיה (N=56)	
67%	100%	42%	60%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
100%	0%	67%	30%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות אליה התלמידים שייכים
100%	0%	42%	30%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
67%	0%	25%	10%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
100%	100%	89%	75%	ההדרכה שניתנה עם תחילת ההוראה של המקצוע
100%	100%	70%	70%	הדרכה של המקצוע במהלך השנתיים האחרונות
100%	100%	67%	75%	השתלמויות של צוות המורים

*פחות מ-10 משיבים

לוח 17: באיזו מידה תכני הלימודים של חפציב"ה במקצועות הבאים הם ברמה גבוהה? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

אחר (N=11)	אוקראינה (N=17)	רוסיה (N=15)	
91%	100%	80%	תכני הלימודים של מקצוע העברית
73%	100%	80%	תכני הלימודים של מקצוע ההיסטוריה
100%	100%	87%	תכני הלימודים של מקצוע המורשת

מקבץ לוחות 18: האם אתה משתתף/השתתפת באירועים הבאים במסגרת בית הספר? (שיעור המשיבים בחיוב מתוך המדווחים כי האירועים אכן מתקיימים בבית ספרם)

רוסיה

י' - י"א (N=96)	ז' - ט' (N=258)	ה' - ו' (N=198)	
96%	97%	99%	פסח
97%	98%	98%	חנוכה
93%	96%	96%	ראש השנה
76%	80%	86%	קבלת שבת

אוקראינה

י' - י"א (N=174)	ז' - ט' (N=354)	ה' - ו' (N=281)	
95%	97%	95%	פסח
97%	97%	99%	חנוכה
94%	96%	93%	ראש השנה
78%	83%	82%	קבלת שבת

המדינות הבלטיות

י' - י"א (N=44)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=87)	
98%	98%	100%	פסח
100%	99%	98%	חנוכה
98%	97%	95%	ראש השנה
95%	97%	89%	קבלת שבת

בלארוס ומולדובה

י' - י"א (N=66)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=82)	
100%	100%	98%	פסח
99%	100%	100%	חנוכה
97%	100%	98%	ראש השנה
92%	95%	88%	קבלת שבת

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' - י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' - ו' (N=33)	
97%	100%	94%	פסח
100%	98%	94%	חנוכה

י' – י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' – ו' (N=33)	
100%	100%	97%	ראש השנה
87%	93%	94%	קבלת שבת

מקבץ לוחות 19: האם מכיר והאם השתתף בפעילויות הבאות? (שיעורי המשיבים בחיוב)

רוסיה

משתתף	מכיר	
5%	28%	בתי ספר תאומים
27%	65%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
14%	49%	מסע- המסע שלי לישראל
14%	43%	מסע- חקר הקהילה המקומית
10%	44%	מסע- אני ומשפחתי

אוקראינה

משתתף	מכיר	
13%	54%	בתי ספר תאומים
24%	75%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
13%	60%	מסע- המסע שלי לישראל
10%	50%	מסע- חקר הקהילה המקומית
10%	52%	מסע- אני ומשפחתי

המדינות הבלטיות

משתתף	מכיר	
16%	37%	בתי ספר תאומים
19%	63%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
13%	46%	מסע- המסע שלי לישראל
25%	53%	מסע- חקר הקהילה המקומית
30%	62%	מסע- אני ומשפחתי

בלארוס ומולדובה

משתתף	מכיר	
22%	78%	בתי ספר תאומים
27%	85%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
15%	78%	מסע- המסע שלי לישראל
26%	76%	מסע- חקר הקהילה המקומית
51%	84%	מסע- אני ומשפחתי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

משתתף	מכיר	
17%	44%	בתי ספר תאומים
40%	79%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
24%	66%	מסע- המסע שלי לישראל
14%	56%	מסע- חקר הקהילה המקומית
22%	59%	מסע- אני ומשפחתי

לוח 20: עד כמה ההשתתפות בתוכניות הבאות תרמה לך? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד", מבין אלו שהשתתפו בתוכנית)

מדינות אסיה ודרום הקווקז	בלארוס ומולדובה	המדינות הבלטיות	אוקראינה	רוסיה	
31%	56%	40%	34%	14%	בתי ספר תאומים
45%	48%	42%	40%	35%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
48%	41%	36%	42%	29%	מסע- המסע שלי לישראל
32%	51%	34%	31%	24%	מסע- חקר הקהילה המקומית
37%	61%	46%	27%	16%	מסע- אני ומשפחתי

לוח 21: באיזו מידה מורי חפציב"ה מתאפיינים ב...? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

אחר (N=11)	אוקראינה (N=17)	רוסיה (N=15)	
91%	88%	93%	רמה מקצועית גבוהה
91%	94%	80%	השתלבות טובה בצוות בבית הספר
82%	100%	93%	תרומה רבה לפעילויות חוץ-לימודיות בביה"ס
82%	88%	87%	תרומה ייחודית לביה"ס
82%	82%	60%	תרומה מקצועית למורי ביה"ס המלמדים מקצועות דומים

לוח 22: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

אחר (N=11)	אוקראינה (N=17)	רוסיה (N=15)	
91%	88%	73%	צוות מטה התכנית תורם לרמה מקצועית גבוהה של צוות ביה"ס
73%	94%	73%	התכנית מביאה לביה"ס פדגוגיה חדשנית ומתקדמת
100%	100%	93%	הפרוייקטים המיוחדים (מסע וכד') תורמים לביה"ס
100%	100%	93%	הפעילויות של מסורת יהודית תורמים לביה"ס
91%	100%	93%	התכנית משתלבת עם מטרות ביה"ס וערכיו
91%	94%	80%	התכנית מעלה את יוקרת ביה"ס בעיני הסביבה

לוח 23: באיזו מידה מסכים עם המשפטים הבאים? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

אחר (N=11)	אוקראינה (N=17)	רוסיה (N=15)	
100%	100%	100%	אני מרוצה מכך שהתכנית פועלת בביה"ס
100%	100%	100%	מעוניין שהתכנית תמשיך ותפעל בביה"ס
0%	0%	0%	תכנית חפציב"ה פוגעת בביה"ס
9%	0%	20%	הפעלת התכנית גוזלת מהקצאת שעות למקצועות חשובים יותר

מקבץ לוחות 24: עד כמה מסכים עם ההיגדים הבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
72%	65%	67%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
69%	63%	63%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
9%	9%	8%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
79%	72%	79%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
80%	75%	78%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
4%	6%	6%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
76%	73%	84%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
75%	78%	86%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
11%	12%	4%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
71%	73%	70%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
60%	73%	64%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
11%	10%	8%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' - י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' - ו' (N=33)	
85%	67%	79%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
73%	82%	85%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
15%	7%	6%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

מקבץ לוחות 25: באיזו מידה מרגיש שייכות לכל אחד מהבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

רוסיה

י' - י"א (N=96)	ז' - ט' (N=258)	ה' - ו' (N=198)	
40%	36%	42%	למורשת היהודית
28%	26%	28%	לקהילה היהודית במקום מגוריי
46%	37%	41%	לעם היהודי
40%	21%	27%	למדינת ישראל
33%	24%	27%	לארץ ישראל
59%	52%	57%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

אוקראינה

י' - י"א (N=174)	ז' - ט' (N=354)	ה' - ו' (N=281)	
37%	43%	49%	למורשת היהודית
44%	39%	43%	לקהילה היהודית במקום מגוריי
48%	49%	54%	לעם היהודי
47%	40%	44%	למדינת ישראל
39%	38%	43%	לארץ ישראל
66%	64%	70%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

המדינות הבלטיות

י' - י"א (N=44)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=87)	
50%	30%	33%	למורשת היהודית
39%	30%	38%	לקהילה היהודית במקום מגורי
48%	35%	47%	לעם היהודי
45%	30%	37%	למדינת ישראל
48%	25%	34%	לארץ ישראל
73%	59%	62%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

בלארוס ומולדובה

י' - י"א (N=66)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=82)	
44%	50%	41%	למורשת היהודית
32%	34%	29%	לקהילה היהודית במקום מגורי
36%	42%	29%	לעם היהודי
42%	32%	30%	למדינת ישראל
41%	34%	35%	לארץ ישראל
47%	55%	48%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' - י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' - ו' (N=33)	
71%	44%	64%	למורשת היהודית
68%	53%	76%	לקהילה היהודית במקום מגורי
76%	60%	67%	לעם היהודי
73%	38%	48%	למדינת ישראל
68%	42%	54%	לארץ ישראל
71%	58%	58%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

מקבץ לוחות 26: באיזו מידה מתעניין בנושאים הבאים (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
39%	42%	56%	בנעשה בישראל
37%	45%	45%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
54%	50%	54%	תולדות העם היהודי בכלל

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
55%	52%	65%	בנעשה בישראל
55%	40%	45%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
60%	50%	48%	תולדות העם היהודי בכלל

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
52%	47%	73%	בנעשה בישראל
56%	40%	68%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
59%	49%	73%	תולדות העם היהודי בכלל

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
41%	47%	59%	בנעשה בישראל
51%	55%	48%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
52%	58%	56%	תולדות העם היהודי בכלל

מדינות אסיה ודרום הקווקז

ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)	
82%	49%	73%	בנעשה בישראל
58%	58%	53%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
79%	53%	59%	תולדות העם היהודי בכלל

מקבץ לוחות 27: באיזו מידה כל אחד מההיגדים הבאים מתאר אותך, ביחס לקהילה היהודית המקומית (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
32%	25%	28%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
28%	19%	20%	אני פעיל בקהילה
28%	23%	29%	חשוב לי לתרום לקהילה
23%	24%	23%	מרגיש חלק מהקהילה

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
41%	32%	34%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
25%	23%	28%	אני פעיל בקהילה
33%	30%	32%	חשוב לי לתרום לקהילה
36%	30%	32%	מרגיש חלק מהקהילה

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
34%	25%	29%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
22%	12%	23%	אני פעיל בקהילה
37%	24%	39%	חשוב לי לתרום לקהילה
28%	18%	32%	מרגיש חלק מהקהילה

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
28%	28%	41%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
18%	17%	38%	אני פעיל בקהילה
32%	27%	42%	חשוב לי לתרום לקהילה
17%	22%	29%	מרגיש חלק מהקהילה

מדינות אסיה ודרום הקווקז

ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)	
48%	42%	59%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
48%	38%	50%	אני פעיל בקהילה
54%	40%	53%	חשוב לי לתרום לקהילה
54%	49%	59%	מרגיש חלק מהקהילה

מקבץ לוחות 28: כשאתה חושב על עתידך, באיזו מידה אתה רוצה שכל אחד מהבאים יקרה? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
36%	24%	20%	אגור במדינה הנוכחית
15%	18%	14%	אגור בישראל
29%	29%	31%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
20%	12%	12%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
23%	23%	25%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
27%	17%	22%	אגור במדינה הנוכחית
25%	22%	23%	אגור בישראל
20%	27%	28%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
19%	18%	19%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
27%	24%	28%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
29%	23%	39%	אגור במדינה הנוכחית
18%	13%	14%	אגור בישראל
45%	41%	43%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
18%	10%	5%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
31%	29%	52%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
27%	13%	14%	אגור במדינה הנוכחית
33%	19%	27%	אגור בישראל
39%	40%	41%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
29%	11%	18%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
23%	23%	26%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)	
9%	29%	26%	אגור במדינה הנוכחית
42%	38%	32%	אגור בישראל
21%	18%	32%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
27%	29%	32%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
27%	18%	32%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

מקבץ לוחות 29: כשאתה חושב על עתידך באיזו מידה אתה רוצה שכל אחד מהבאים יקרה (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

רוסיה

ה' - ו' (N=198)	ז' - ט' (N=258)	י' - י"א (N=96)	
79%	81%	84%	אלמד באוניברסיטה
82%	79%	77%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
76%	81%	83%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

אוקראינה

ה' - ו' (N=281)	ז' - ט' (N=354)	י' - י"א (N=174)	
77%	71%	83%	אלמד באוניברסיטה
79%	80%	88%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
72%	80%	82%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

המדינות הבלטיות

ה' - ו' (N=87)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=44)	
82%	81%	91%	אלמד באוניברסיטה
78%	86%	91%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
83%	83%	86%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

בלארוס ומולדובה

ה' - ו' (N=82)	ז' - ט' (N=116)	י' - י"א (N=66)	
78%	73%	71%	אלמד באוניברסיטה
74%	78%	73%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
79%	83%	82%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

מדינות אסיה ודרום הקווקז

ה' - ו' (N=33)	ז' - ט' (N=45)	י' - י"א (N=34)	
72.7%	80%	97%	אלמד באוניברסיטה
66.7%	80%	91%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
84.8%	80%	88%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

מקבץ לוחות 30: איך אתה מגדיר את עצמך?

רוסיה

י' - י"א (N=96)	ז' - ט' (N=258)	ה' - ו' (N=198)	
43%	47%	52%	יהודי
57%	53%	48%	אחר
15%	20%	29%	דתי
51%	54%	31%	חילוני
34%	26%	39%	לא יודע/ אחר

אוקראינה

י' - י"א (N=174)	ז' - ט' (N=354)	ה' - ו' (N=281)	
77%	67%	70%	יהודי
23%	33%	30%	אחר
19%	20%	24%	דתי
62%	52%	47%	חילוני
19%	28%	29%	לא יודע/ אחר

המדינות הבלטיות

י' - י"א (N=44)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=87)	
39%	28%	49%	יהודי
61%	72%	51%	אחר
6%	16%	33%	דתי
53%	55%	16%	חילוני
41%	29%	51%	לא יודע/ אחר

בלארוס ומולדובה

י' - י"א (N=66)	ז' - ט' (N=116)	ה' - ו' (N=82)	
51%	66%	66%	יהודי
48%	35%	34%	אחר
29%	14%	19%	דתי
49%	68%	44%	חילוני
23%	17%	36%	לא יודע/ אחר

מדינות אסיה ודרום הקווקז

י' - י"א (N=34)	ז' - ט' (N=45)	ה' - ו' (N=33)	
88%	78%	76%	יהודי
12%	22%	24%	אחר
13%	23%	40%	דתי
67%	46%	32%	חילוני
20%	31%	28%	לא יודע/ אחר

לוח 31: באיזו מידה התוכנית תורמת להשגת המטרות הבאות? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

מדינות אסיה ודרום הקווקז (N=5*)	בלארוס ומולדובה (N=16)	המדינות הבלטיות (N=9*)	אוקראינה (N=81)	רוסיה (N=56)	
80%	100%	89%	80%	68%	היכרותם של התלמידים עם המורשת היהודית
60%	100%	89%	76%	68%	היכרותם של התלמידים עם ההיסטוריה היהודית הכללית
40%	100%	44%	63%	45%	היכרותם של התלמידים עם ההיסטוריה היהודית בארץ מגוריהם
100%	100%	78%	72%	63%	טיפול, העמקה וביסוס זהותם היהודית של התלמידים
40%	94%	22%	56%	41%	חיבור של התלמידים לקהילה היהודית המקומית

*פחות מ-10 משיבים

לוח 32: באיזו מידה התוכנית תורמת להשגת המטרות הבאות? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

מדינות אסיה ודרום הקווקז (N=5*)	בלארוס ומולדובה (N=16)	המדינות הבלטיות (N=9*)	אוקראינה (N=81)	רוסיה (N=56)	
60%	94%	78%	74%	66%	היכרותם של התלמידים עם מדינת ישראל
80%	94%	67%	42%	39%	יצירה וחיזוק של קשרים בין תלמידים בבית הספר לבין תלמידים בבתי ספר אחרים של התכנית
100%	94%	56%	46%	45%	יצירה וחיזוק קשרים בין תלמידים בבית הספר לבין תלמידים בישראל
80%	100%	78%	77%	61%	טיפול אישיות רבגוני, המבוססת על יסודות של ערכים יהודיים ואוניברסליים
80%	100%	78%	81%	71%	תרומה לאווירה החברתית והערכית בבית הספר
80%	100%	22%	54%	45%	עידוד העלייה לישראל בקרב התלמידים ובני משפחותיהם

*פחות מ-10 משיבים

נספח 2: ממצאים בפילוח עפ"י רשתות חינוך

מקבץ לוחות 1: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי העברית? (שיעור התלמידים המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
39%	30%	21%	התלמידים מדברים בעברית
16%	21%	21%	המורה מדבר בשפה מקומית
77%	75%	69%	המורה מדבר בעברית

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
34%	35%	49%	התלמידים מדברים בעברית
36%	32%	21%	המורה מדבר בשפה מקומית
66%	73%	84%	המורה מדבר בעברית

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
27.7%	29.7%	34.9%	התלמידים מדברים בעברית
24%	32.9%	25%	המורה מדבר בשפה מקומית
65%	61%	79%	המורה מדבר בעברית

מקבץ לוחות 2: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי העברית? (שיעור התלמידים המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
26%	17%	33%	שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב
46%	37%	40%	שימוש של המורה במחשב
23%	24%	17%	עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים
32%	21%	20%	עבודה עצמאית
35%	40%	36%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
12%	21%	18%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
24%	44%	46%	שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב
53%	50%	63%	שימוש של המורה במחשב
20%	28%	39%	עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים
36%	43%	42%	עבודה עצמאית
42%	60%	64%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
29%	28%	32%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
38%	54%	40%	שימוש של תלמידים בטכנולוגיית תקשוב
44%	56%	52%	שימוש של המורה במחשב
27%	23%	21%	עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים
34%	31%	33%	עבודה עצמאית
53%	56%	67%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
21%	20%	18%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

מקבץ לוחות 3: באיזו מידה מבצע את הפעולות הבאות במהלך היום? (שיעור המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
4%	3.9%	7%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
44%	44%	37%	קריאה בעברית
7%	7%	7%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
42%	27%	18%	האזנה לשירים בעברית

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
8%	8%	13%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
29%	40%	39%	קריאה בעברית
16%	14%	16%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
31%	27%	27%	האזנה לשירים בעברית

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
6%	7%	11%	דיבור בעברית במהלך יום הלימודים (שלא בשיעורי עברית)
50%	53%	65%	קריאה בעברית
15%	14.6%	19%	צפייה בתכניות טלוויזיה או בסרטים בעברית
43%	34%	44%	האזנה לשירים בעברית

מקבץ לוחות 4: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד עברית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/במידה רבה מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
65%	60%	65%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
53%	51%	54%	אני נהנה ללמוד עברית
48%	44%	48%	חשוב לי ללמוד עברית
50%	45%	42%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
42%	412%	45%	לימודי עברית חשובים לעתיד שלי

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
59%	64%	68%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
47%	46%	54%	אני נהנה ללמוד עברית
47%	43%	45%	חשוב לי ללמוד עברית
45%	36%	32%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
38%	35%	38%	לימודי עברית חשובים לעתיד שלי

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
63%	58%	67%	לימודי העברית מרחיבים ומעשירים את הידע שלי
53%	42%	54%	אני נהנה ללמוד עברית
48%	37%	44%	חשוב לי ללמוד עברית
44%	32%	40%	להורים שלי חשוב שאלמד עברית
40%	34%	40%	לימודי עברית חשובים לעתיד שלי

לוח 5: האם מלמד עברית באמצעות כל אחת מהתוכניות הבאות? (שיעור המורים המשיבים בחיוב)

שמע ישראל (N=23)	אורט (N=79)	אור אבנר (N=65)	
56%	54%	54%	תל-עם
39%	30%	46%	א"י תל-עם (I-Talam)
17%	49%	39%	תכנית חפציב"ה להוראת עברית
33%	58%	56%	בשביל העברית
11%	25%	7%	נטע

*פחות מ-10 משיבים

מקבץ לוחות 6: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תכנית התכניות השונות? (שיעורי המשיבים "במידה רבה/מאד")

אור אבנר

מורים המלמדים בתכנית נטע (N=3*)	מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=24)	מורים המלמדים בתכנית חפציב"ה (N=16)	מורים המלמדים בתכנית א"י תל-עם (N=19)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=22)	
100%	87%	56%	94%	91%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
67%	79%	38%	89%	86%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
33%	83%	31%	74%	91%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
33%	75%	38%	89%	82%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
100%	74%	71%	83%	84%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה
67%	68%	62%	87%	85%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות
100%	74%	67%	78%	88%	השתלמויות מרוכזות לצוות המורים בשנתיים האחרונות
	74%		95%	80%	וובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים

מורים המלמדים בתכנית נטע (N=14)	מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=33)	מורים המלמדים בתכנית חפציב"ה (N=28)	מורים המלמדים בתכנית א"י תל-עם (N=17)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=31)	
64%	82%	57%	65%	90%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
50%	51%	43%	71%	71%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
50%	67%	39%	59%	77%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
43%	73%	43%	94%	68%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
71%	94%	82%	94%	97%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה
77%	94%	71%	94%	97%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות
67%	84%	84%	87%	93%	השתלמויות מרוכזות לצוות המורים בשנתיים האחרונות
	87%		65%	81%	וובינרים שנערכו בשנתיים האחרונות

שמע ישראל

מורים המלמדים בתכנית נטע (N=2*)	מורים המלמדים בתכנית "בשביל העברית" (N=6*)	מורים המלמדים בתכנית חפציב"ה (N=3*)	מורים המלמדים בתכנית א"י תל-עם (N=7*)	מורים המלמדים בתכנית תל-עם (N=10)	
50%	83%	0%	100%	100%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
0%	50%	0%	100%	100%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות התלמידים
0%	83%	0%	86%	90%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
0%	50%	0%	100%	100%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
100%	67%	66.7%	100%	89%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה
0%	50%	0%	83%	100%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות

*פחות מ-10 משיבים
מקבץ לוחות 7: האם
השנה בבית הספר
אתה לומד את

מרוכזות ס חרונות	90%	40%	50%	80%	0%
רכו חרונות	78%	100%		67%	

המקצוע 'מורשת של העם היהודי' ואם כן, באיזו מסגרת? (התפלגות תשובות התלמידים)

אור אבנר

	ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)
לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי	91%	82%	74.6%
לומד, במסגרת שיעור אחר	5%	3%	1%
לא לומד את תחום הדעת	3%	14.9%	24.6%

אורט

	ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)
לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי	71%	72%	67%
לומד, במסגרת שיעור אחר	16%	16%	13%
לא לומד את תחום הדעת	13%	12%	21%

שמע ישראל

	ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)
לומד, במסגרת שיעור מורשת של העם היהודי	66%	56%	61%
לומד, במסגרת שיעור אחר	33%	30%	34%
לא לומד את תחום הדעת	2%	14%	5%

מקבץ לוחות 8: באיזו מידה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי מורשת יהודית? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
21%	16%	38%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
?	?	?	שימוש המורה במחשב
25%	19%	30%	עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים
36%	44%	32%	עבודה עצמאית
38%	39%	51%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
38%	35%	42%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
44%	41%	49%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
22%	35%	43%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
?	?	?	שימוש המורה במחשב
35%	38%	44%	עבודה בקבוצות על פרויקטים שונים
38%	36%	34%	עבודה עצמאית
42%	57%	61%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
43%	41%	47%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
37%	37%	49%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

שמע ישראל

י' – י"א (N=65)	ז' – ט' (N=161)	ה' – ו' (N=114)	
36%	38%	37%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
?	?	?	שימוש המורה במחשב
29%	25%	28%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
39%	29%	32%	עבודה עצמאית
57%	41%	37%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
47%	43%	36%	שימוש המורה בחומרי הוראה ולמידה מבוססי מחשב
34%	41%	29%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

מקבץ לוחות 9: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד מורשת יהודית
(שיעור המשיבים "במידה רבה"/ "במידה רבה מאד")

אור אבנר

י' – י"א (N=142)	ז' – ט' (N=269)	ה' – ו' (N=244)	
62%	59%	62%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותיי
42%	44%	46%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
43%	42%	45%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
36%	36%	46%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

אורט

י' – י"א (N=207)	ז' – ט' (N=459)	ה' – ו' (N=323)	
68%	62%	63%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותיי
45%	38%	42%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
52%	46%	52%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
39%	37%	43%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

י' - י"א (N=65)	ז' - ט' (N=161)	ה' - ו' (N=114)	
71%	63%	63%	לימודי מורשת יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
54.8%	34.8%	41%	המורשת היהודית היא המורשת שלי
100%	100%	100%	אני נהנה ללמוד על המורשת של העם היהודי
48%	42.8%	50.9%	חשוב לי ללמוד על המורשת של העם היהודי
41.9%	33%	43.8%	להורים שלי חשוב שאלמד על המורשת של העם היהודי

לוח 10: שיעורי המורים המלמדים במסגרת תכניות שונות ללימוד מורשת (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=23)	אורט (N=79)	אור אבנר (N=65)	
47%	55%	76%	דרכינו
6%	18%	0%	נא להכיר את ישראל
29%	73%	6%	תכנית חפציב"ה (ללימוד מורשת יהודית)
29%	46%	6%	תכנית ייחודית המבוססת על תכנית חפציב"ה

*פחות מ-10 משיבים

לוח 11: באיזו מידה שבע רצון מכל אחד מההיבטים הבאים של תוכנית "דרכינו"? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=23)	אורט (N=79)	אור אבנר (N=65)	
37%	83%	80%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
37%	75%	76%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות של התלמידים
37%	92%	76%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
37%	75%	60%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי התלמידים
20%	75%	91%	ההדרכה שניתנה לך עם תחילת ההוראה במסגרת התכנית
20%	75%	83%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות

לוח 12: באיזו מידה הפעולות הבאות קידמו אותך מקצועית בהוראת המקצוע מורשת יהודית?
(שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=23)	אורט (N=79)	אור אבנר (N=65)	
57%	63%	60%	הדרכה לפני הכניסה לתפקיד
64%	65%	45%	הדרכה במהלך השנתיים האחרונות ע"י צוות חפצי"ב של משרד החינוך בישראל
77%	56%	53%	השתלמויות מרוכזות של צוות המורים בשנתיים האחרונות
0%	0%	0%	שביעות רצון כללית מהפיתוח המקצועי בתחום

מקבץ לוחות 13: האם השנה אתה לומד בבית הספר את המקצוע היסטוריה של העם היהודי?
(התפלגות תשובות התלמידים)

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
64%	68%	70%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
19%	10%	5%	לומד, במסגרת שיעור אחר
17%	21.6%	25%	לא לומד את תחום הדעת

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
61%	69%	65%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
22%	18%	17%	לומד, במסגרת שיעור אחר
17%	13%	18%	לא לומד את תחום הדעת

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
39%	60%	46%	לומד, במסגרת שיעור היסטוריה של העם היהודי
53%	24%	46%	לומד, במסגרת שיעור אחר
8%	16%	8%	לא לומד את תחום הדעת

מקבץ לוחות 14: באיזו מידה בה הדברים הבאים מתרחשים במהלך שיעורי היסטוריה של העם היהודי? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
24%	15%	41%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
43%	26%	42%	שימוש המורה במחשב
29%	34%	31%	עבודה עצמאית
46%	38%	48%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
26%	16%	26%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
42%	43%	44%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
25%	32%	43%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
40%	39%	53%	שימוש המורה במחשב
40%	42%	43%	עבודה עצמאית
45%	57%	62%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
34%	31%	40%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
42%	39%	46%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
33%	43%	27%	שימוש של התלמידים בטכנולוגיות תקשוב
39%	43%	47%	שימוש המורה במחשב
33%	40%	35%	עבודה עצמאית
43%	43%	60%	מתקיימים דיונים בנושאים שונים בכיתה
27%	27%	38%	עבודה בקבוצות על פרוייקטים שונים
27%	39%	33%	המורה עומד בפני הכיתה ומדבר

מקבץ לוחות 15: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים לגבי לימוד היסטוריה של העם היהודי?
(שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
71%	65%	61%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
51%	45%	45%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
65%	57%	51%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
54%	43%	44%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
43%	29%	36%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
59%	63%	72%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
39%	33%	39%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
53%	52%	59%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
48%	43%	53%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
42%	32%	36%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
69%	64%	73%	לימודי היסטוריה יהודית מרחיבים ומעשירים את ידיעותי
46%	39%	55%	ההיסטוריה היהודית היא ההיסטוריה שלי
65%	55%	68%	אני נהנה ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
53%	44%	60%	חשוב לי ללמוד על ההיסטוריה של העם היהודי
48%	34%	48%	להורים שלי חשוב שאלמד על ההיסטוריה של העם היהודי

לוח 16: באיזו מידה שבע רצון מההיבטים הבאים של מקצוע ההיסטוריה? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=23)	אורט (N=79)	אור אבנר (N=65)	
50%	54%	58%	הרמה הלימודית של חומרי הלימוד
50%	46%	58%	התאמת חומרי הלימוד לתרבות אליה התלמידים שייכים
0%	46%	42%	המידה בה חומרי הלימוד מייצרים עניין אצל התלמידים
0%	31%	17%	הרלוונטיות של חומרי הלימוד לחיי היום יום של התלמידים
100%	91%	80%	ההדרכה שניתנה עם תחילת ההוראה של המקצוע
100%	83%	67%	הדרכה של המקצוע במהלך השנתיים האחרונות
50%	91%	67%	השתלמויות של צוות המורים

לוח 17: באיזו מידה תכני הלימודים של חפציב"ה במקצועות הבאים הם ברמה גבוהה? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=8)	אורט (N=18)	אור אבנר (N=17)	
88%	83%	100%	תכני הלימודים של מקצוע העברית
75%	83%	94%	תכני הלימודים של מקצוע ההיסטוריה
87%	94%	100%	תכני הלימודים של מקצוע המורשת

*פחות מ-10 משיבים

מקבץ לוחות 18: האם אתה משתתף/השתתפת באירועים הבאים במסגרת בית הספר? (שיעור המשיבים בחיוב מתוך המדווחים כי האירועים אכן מתקיימים בבית ספרם)

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
97%	97%	95%	פסח
98%	99%	97%	חנוכה
96%	96%	94%	ראש השנה
85%	92%	88%	קבלת שבת

אורט

י' – י"א (N=207)	ז' – ט' (N=459)	ה' – ו' (N=323)	
97%	98%	97%	פסח
98%	98%	99%	חנוכה
95%	97%	93%	ראש השנה
79%	84%	84%	קבלת שבת

שמע ישראל

י' – י"א (N=65)	ז' – ט' (N=161)	ה' – ו' (N=114)	
97%	97%	97%	פסח
99%	96%	98%	חנוכה
98%	98%	98%	ראש השנה
86%	91%	94%	קבלת שבת

מקבץ לוחות 19: האם מכיר והאם השתתף בפעילויות הבאות? (שיעורי המשיבים בחיוב)

אור אבנר

משתתף	מכיר	
12%	44%	בתי ספר תאומים
27%	72%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
12%	54%	מסע- המסע שלי לישראל
12%	45%	מסע- חקר הקהילה המקומית
13%	48%	מסע- אני ומשפחתי

אורט

משתתף	מכיר	
15%	53%	בתי ספר תאומים
24%	72%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
15%	60%	מסע- המסע שלי לישראל
15%	55%	מסע- חקר הקהילה המקומית
22%	58%	מסע- אני ומשפחתי

שמע ישראל

משתתף	מכיר	
6%	40%	בתי ספר תאומים
27%	74%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
16%	60%	מסע- המסע שלי לישראל
21%	60%	מסע- חקר הקהילה המקומית
20%	65%	מסע- אני ומשפחתי

לוח 20: עד כמה ההשתתפות בתוכניות הבאות תרמה לך?
(שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד", מבין אלו שהשתתפו בתוכנית)

שמע ישראל	אורט	אור אבנר	
12%	41%	33%	בתי ספר תאומים
33%	43%	41%	אולימפיאדה בעברית, מסורת והיסטוריה
28%	42%	39%	מסע- המסע שלי לישראל
28%	36%	33%	מסע- חקר הקהילה המקומית
30%	41%	26%	מסע- אני ומשפחתי

לוח 21: באיזו מידה מורי חפציב"ה מתאפיינים ב...? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=8*)	אורט (N=18)	אור אבנר (N=17)	
62%	100%	94%	רמה מקצועית גבוהה
75%	100%	82%	השתלבות טובה בצוות בבית הספר
62%	100%	100%	תרומה רבה לפעילויות חוץ-לימודיות בביה"ס
75%	89%	88%	תרומה ייחודית לביה"ס
62%	89%	65%	תרומה מקצועית למורי ביה"ס המלמדים מקצועות דומים

לוח 22: באיזו מידה מסכים עם ההיגדים הבאים? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=8*)	אורט (N=18)	אור אבנר (N=17)	
87%	83%	82%	צוות מטה התכנית תורם לרמה מקצועית גבוהה של צוות ביה"ס
87%	66.7%	94%	התכנית מביאה לביה"ס פדגוגיה חדשנית ומתקדמת
87%	100%	100%	הפרוייקטים המיוחדים (מסע וכד') תורמים לביה"ס
87%	100%	100%	הפעילויות של מסורת יהודית תורמים לביה"ס
87%	94%	100%	התכנית משתלבת עם מטרות ביה"ס וערכיו
87%	89%	88%	התכנית מעלה את יוקרת ביה"ס בעיני הסביבה

לוח 23: באיזו מידה מסכים עם המשפטים הבאים? (שיעור המנהלים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=8*)	אורט (N=18)	אור אבנר (N=17)	
100%	100%	100%	אני מרוצה מכך שהתכנית פועלת בביה"ס
100%	100%	100%	מעוניין שהתכנית תמשיך ותפעל בביה"ס
0%	0%	0%	תכנית חפציב"ה פוגעת בביה"ס
0%	11%	12%	הפעלת התכנית גוזלת מהקצאת שעות למקצועות חשובים יותר

מקבץ לוחות 24: עד כמה מסכים עם ההיגדים הבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

אור אבנר

י' – י"א (N=142)	ז' – ט' (N=269)	ה' – ו' (N=244)	
82%	72%	76%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
78%	76%	79%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
9%	8%	5%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

אורט

י' – י"א (N=207)	ז' – ט' (N=459)	ה' – ו' (N=323)	
71%	68%	75%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
67%	70%	72%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
6%	7%	8%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

שמע ישראל

י' – י"א (N=65)	ז' – ט' (N=161)	ה' – ו' (N=114)	
80%	71%	76%	שמח ללמוד בבית ספר יהודי
82%	74%	70%	הוריי שמחים שאני לומד בבית ספר יהודי
8%	12%	9%	הייתי מעדיף לא ללמוד בבית ספר יהודי

מקבץ לוחות 25: באיזו מידה מרגיש שייכות לכל אחד מהבאים? (שיעור המשיבים "במידה רבה/מאד")

אור אבנר

י' – י"א (N=142)	ז' – ט' (N=269)	ה' – ו' (N=244)	
36%	41%	48%	למורשת היהודית
37%	35%	40%	לקהילה היהודית במקום מגוריי
44%	49%	56%	לעם היהודי
51%	37%	42%	למדינת ישראל
42%	37%	44%	לארץ ישראל
72%	58%	64%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

אורט

י' – י"א (N=207)	ז' – ט' (N=459)	ה' – ו' (N=323)	
43%	41%	42%	למורשת היהודית
36%	34%	36%	לקהילה היהודית במקום מגוריי
48%	43%	41%	לעם היהודי
42%	32%	33%	למדינת ישראל
42%	31%	33%	לארץ ישראל
54%	57%	61%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

שמע ישראל

י' – י"א (N=65)	ז' – ט' (N=161)	ה' – ו' (N=114)	
59%	38%	46%	למורשת היהודית
59%	32%	40%	לקהילה היהודית במקום מגורי
59%	36%	47%	לעם היהודי
49%	24%	36%	למדינת ישראל
39%	25%	34%	לארץ ישראל
71%	63%	60%	לאזור שבו נולדתי וגדלתי

מקבץ לוחות 26: באיזו מידה מתעניין בנושאים הבאים (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

אור אבנר

י' – י"א (N=142)	ז' – ט' (N=269)	ה' – ו' (N=244)	
67%	50%	53%	בנעשה בישראל
39%	43%	49%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
39%	53%	62%	תולדות העם היהודי בכלל

אורט

י' – י"א (N=207)	ז' – ט' (N=459)	ה' – ו' (N=323)	
61.8%	46.8%	44.6%	בנעשה בישראל
51%	42.9%	50%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
59.9%	49%	53.9%	תולדות העם היהודי בכלל

שמע ישראל

י' – י"א (N=65)	ז' – ט' (N=161)	ה' – ו' (N=114)	
63%	46%	59%	בנעשה בישראל
62%	49%	48%	תולדות העם היהודי באזור מגוריך
68%	54%	64%	תולדות העם היהודי בכלל

מקבץ לוחות 27: באיזו מידה כל אחד מההיגדים הבאים מתאר אותך, ביחס לקהילה היהודית המקומית (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
35%	31%	30%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
25%	23%	22%	אני פעיל בקהילה
30%	28%	30%	חשוב לי לתרום לקהילה
32%	28%	30%	מרגיש חלק מהקהילה

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
36%	27%	34%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
21%	18%	29%	אני פעיל בקהילה
31%	26%	35%	חשוב לי לתרום לקהילה
25%	26%	30%	מרגיש חלק מהקהילה

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
39%	30%	51%	הייתי רוצה להרגיש קשור יותר לקהילה
32%	26%	43%	אני פעיל בקהילה
44%	29%	51%	חשוב לי לתרום לקהילה
37%	27%	46%	מרגיש חלק מהקהילה

מקבץ לוחות 28: כשאתה חושב על עתידך, באיזו מידה אתה רוצה שכל אחד מהבאים יקרה? (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
27%	13%	22%	אגור במדינה הנוכחית
23%	22%	25%	אגור בישראל
29%	28%	29%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
18%	17%	17%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
28%	23%	27%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
29%	22%	20%	אגור במדינה הנוכחית
24%	20%	23%	אגור בישראל
26%	35%	36%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
21%	13%	17%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
25%	28%	32%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
34%	26%	31%	אגור במדינה הנוכחית
18%	19%	6%	אגור בישראל
30%	23%	29%	אגור במדינה אחרת (שאינה ישראל ואינה המדינה הנוכחית)
24%	17%	17%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי דתי
27%	15%	29%	משפחתי תקיים אורח חיים יהודי שאינו דתי

מקבץ לוחות 29: כשאתה חושב על עתידך באיזו מידה אתה רוצה שכל אחד מהבאים יקרה (שיעור המשיבים "במידה רבה/ מאד")

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
77%	68%	80%	אלמד באוניברסיטה
78%	76%	87%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
75%	75%	83%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

אורט

ה' - ו' (N=323)	ז' - ט' (N=459)	י' - י"א (N=207)	
79%	79%	83%	אלמד באוניברסיטה
79%	82%	81%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
77%	83%	81%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

שמע ישראל

ה' - ו' (N=114)	ז' - ט' (N=161)	י' - י"א (N=65)	
75%	82%	95%	אלמד באוניברסיטה
78%	83%	86%	אעבוד בעבודה עם הכנסה גבוהה
77%	88%	92%	אעבוד בעבודה שתעניין אותי ושתהייה חשובה לחברה שבה אני חי

מקבץ לוחות 30: איך אתה מגדיר את עצמך?

אור אבנר

ה' - ו' (N=244)	ז' - ט' (N=269)	י' - י"א (N=142)	
70%	66%	70%	יהודי
30%	34%	30%	אחר
25%	22%	14%	דתי
44%	52%	70%	חילוני
32%	26%	16%	לא יודע/ אחר

אורט

י' - י"א (N=207)	ז' - ט' (N=459)	ה' - ו' (N=323)	
56%	55%	59%	יהודי
44%	45%	41%	אחר
26%	15%	28%	דתי
44%	58%	32%	חילוני
30%	26%	40%	לא יודע/ אחר

שמע ישראל

י' - י"א (N=65)	ז' - ט' (N=161)	ה' - ו' (N=114)	
61%	45%	54%	יהודי
40%	55%	46%	אחר
7%	25%	26%	דתי
70%	49%	47%	חילוני
23%	26%	27%	לא יודע/ אחר

לוח 31: באיזו מידה התוכנית תורמת להשגת המטרות הבאות? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=23)	אורט (N=79)	אור אבנר (N=65)	
65%	91%	68%	היכרותם של התלמידים עם המורשת היהודית
70%	85%	68%	היכרותם של התלמידים עם ההיסטוריה היהודית הכללית
74%	68%	41%	היכרותם של התלמידים עם ההיסטוריה היהודית בארץ מגוריהם
70%	77%	68%	טיפוח, העמקה וביסוס זהותם היהודית של התלמידים
70%	51%	51%	חיבור של התלמידים לקהילה היהודית המקומית

לוח 32: באיזו מידה התוכנית תורמת להשגת המטרות הבאות? (שיעור המורים המשיבים "במידה רבה/מאד")

שמע ישראל (N=23)	אורט (N=79)	אור אבנר (N=65)	
87%	78%	62%	היכרותם של התלמידים עם מדינת ישראל
48%	62%	32%	יצירה וחיזוק של קשרים בין תלמידים בבית הספר לבין תלמידים בבתי ספר אחרים של התכנית
39%	61%	46%	יצירה וחיזוק קשרים בין תלמידים בבית הספר לבין תלמידים בישראל
74%	81%	65%	טיפוח אישיות רבגונית, המבוססת על יסודות של ערכים יהודיים ואוניברסליים
87%	84%	72%	תרומה לאווירה החברתית והערכית בבית הספר
61%	58%	48%	עידוד העלייה לישראל בקרב התלמידים ובני משפחותיהם